

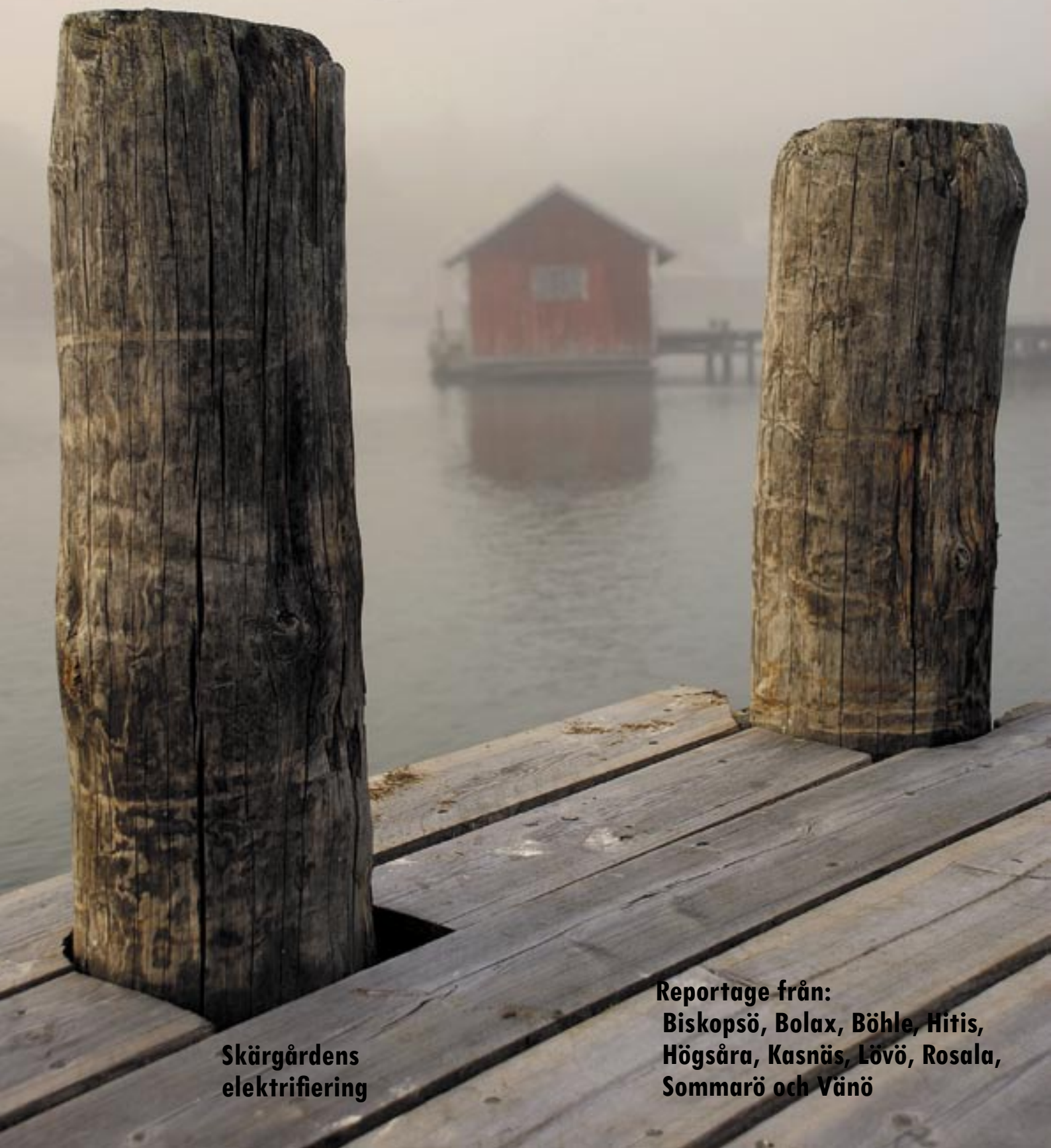
Tidning för Hitis skärgård

Nionde årgången

Rafhit

2011

Skärgårdens
elektrifiering

Reportage från:
Biskopsö, Bolax, Böhle, Hitis,
Högsåra, Kasnäs, Lövö, Rosala,
Sommarö och Vänö

I detta nummer

- 4 Hitis Elektriska
- 8 Kraftström med muskelkraft
- 10 Belysningen kom först
- 12 Vindkraft blåste liv i elförsörjningen
- 14 Karl Liljeqvist – oförglömlig stöttepelare för Hitis kommun
- 17 Tankfartyget Petrolea
- 19 Tankar kring Lövä bro
- 22 Örså lanthandel i Högsåra
- 24 Wilsons lanthandel
- 27 Öar som förenar: Barbaços och Rosala
- 29 Eugenia – för Kimitoöns unga
- 32 Matminnen från Rosala
- 34 Sommarbuffet
- 36 Skärgårdens pärla
- 38 Maja-Lisa och Agda
- 40 Johan Gustaf Nyberg – ett kapitel ur Rosalas torparhistoria
- 43 Bestående kulturgärningar i Högsåra
- 46 Något om sjukvården i Hitis i slutet av 1800-talet
- 47 Vänö har många vänner
- 50 En afton hos Sven
- 51 Benny och Calle satte sväng på Högsårapubliken
- 54 Att ana ugglor i Mossen
- 57 Hitis friidrottsträning får nya ledare
- 60 Information
- 62 Händelsekalender
- 64 Nya dagar

Hitis Friidrottsträning & lek 2011

Start tisdagen 12/7 med samling klockan 18.00 på Idrottsplanen, Vikarevägen.
Varje tillfälle startar klockan 18.00 & slutar c:a klockan 19.30 utom tävlingsdagen.
Tävlingsdagen 21/7 startar klockan 17.30 och slutar c:a kl. 20.00, efter prisutdelningen.

Första samling och träningsdag	tisdagen	12 / 7
Övriga träningsdagar:	torsdagen	14 / 7
	söndagen	17 / 7
	tisdagen	19 / 7
Tävling och avslutning	torsdagen	21 / 7

Grenar:

Höjdhopp, längdhopp, löpning, kulstötning, bollkast.

Ålder och gruppindelning:

Grupp 1	Födelseår	2007 & 2006
2		2005 & 2004
3		2003 & 2002
4		2001 & 2000
5		1999 & 1998
6		1997 & 1996
Lekgrupp		2008

Avgift 6 euro som går till priser & förfriskningar på avslutningsdagen.

Regler:

För att de som deltar och kämpar på träningsdagarna skall ha fördel på tävlingsdagen, kan ingen tillfällig deltagare vinna pris genom att bara delta på tävlingsdagen.

För att vinna pris på tävlingen måste man ha deltagit på minst två stycken träningsdagar.

Avslutningsdagen / tävling:

Vid tävlingens poängberäkning räknas sämsta grenplacering bort.

Idrottsträningen arrangeras genom H.V.H. Hembygdens vänner i Hitis.

Med vänlig hälsning.

Christer Wiberg, Michael Lassenius, Daniel Wilson, Johan Engdal med medhjälpare.

Mera information finns på Facebook:
www.facebook.com (sök efter Hitis idrottsskola)

Med- och motströms i Hitis skärgård

Årets tema är skärgårdens elektrifiering. Temat har på sätt och vis aktualitet i dag liksom det hade för ca 60 år sedan. Då kom elektriciteten medströms från landbacken ut till skärgården. Nu går strömmen delvis motströms från Högsåra till fastlandet. Då liksom nu slår elektriciteten volter hos konsumenter. Spänningen i elnätet har höjts med det dubbla sedan begynnelsen och det samma kan sägas om spänningen hos uppjagade vindkraftmotståndare. Förut reagerade vissa sommargäster på elstolpar som förfulade skärgården. Om de hade fått bestämma hade skärgårdsborna fortfarande suttit i oljelampas sken. I dag har motståndet riktats mot hur elektricitet produceras, d.v.s. vindkraften som anses förstöra skärgårdsidyllen. Våldigt lite har hänt under 60 år beträffande motsåndet mot det nya.

För dem som bor i skärgården har elektriciteten varit en välsignelse. Hitis var den sista skärgårdskommunen som blev elektrifierad. Utan handlingskraftiga personer, egen självständig kommun, eget elbolag och egen bank hade projektet inte kunnat realiseras. Givetvis var det inte möjligt att få lönsamhet i elbolaget men trots detta kunde man med samlade krafter elektrifiera och underhålla elnätet. Beträffande vindkraften var oddsens på sätt och vis värre. Nu fanns ingen egen skärgårdskommun kvar, inget gemensamt elbolag och ingen egen bank som stödde projektet. Därtill fanns det ett aktivt och till vissas delar aggressivt motstånd från fritidsboende som gavs mycket publicitet. Bland skärgårdsbor var stödet för vindkraftverken överlag positivt. Trots motgångar kunde projektet realiseras vilket har gett Hitis skärgård ett mervärde som vindkraftsmotståndarna inte diskuterar i det offentliga.

Diskussion om vindkraften rör sig på det principiella och politiska planet. Ute i Hitis skärgård har elproducerande vindkraftverk lyft marknadsvärdet för skärgårdsregionen. Antalet abonnenter är alltför få för att det stora elbolaget Fortum skulle ha något kommersiellt intresse att satsa helhjärtat på elförsörjningen. När de tre vindkraftverken i Högsåra började producera elektricitet förändrades attityden. Nu är inte Hitis skärgård ett sidospår i elnätet längre. Vindkraften ger inkomster åt det stora elbolaget i form av överföringsavgift. Skärgården har därför fått ett kommersiellt intresse. Elavbrotten har blivit kortare då felen snabbt har reparerats för att undvika inkomstbortfall.

Hitis Elektriska med **Karl Liljeqvist** och hans kolleger i spetsen röjde vägen för att elljusen kunde tändas i Hitis skärgård. **Mats Enberg** och hans medhjälpare tog steget vidare och gjorde vår skärgård mer eller mindre självförsörjande. Steget är inte särskilt långt innan Hitis skärgård kan ersätta inlandets bruna elström med den miljövänliga gröna varianten.

Jan Sundberg

RöHit

Tidning för Hitis skärgård

Chefredaktör: Jan Sundberg

Ombrytning och layout: Bernt Örså

Pärmbild och baksida: Bernt Örså

Journalistmentor: Christina Korkman

Redaktionssekreterare: Fanny Örså

Redaktörer: Olof och Gun Biström

Kaj Genberg

Clara Henriksdotter

Maria Johansson

Gertrud Klemets

Johan Gustav Knuts

Stig-Björn Nyberg

Bo Rosenberg

Mia Smeds

Peik Stenberg

Christina Sundberg

Tom Söderman

Lillemor Wennerström

Heidi von Wright

Tina Örså

Tryckeri: Ekenäs Tryckeri AB

Ansvarig utgivare: Rosala Byråd r.f.

www.dragsfjard.fi/rosala

Hitis Elektriska

Företaget Hitis Elektriska Aktiebolaget grundades 1948 i avsikt att förbereda och genomföra elektrifieringen av Hitis skärgård. I knappt tjugo år fungerade verksamheten med skral lönsamhet. Trots det spelade Hitis Elektriska en avgörande roll i elektrifieringen, distributionen och underhållet av elförsörjningen i skärgården. Försäljningen av företaget hösten 1967 har en direkt koppling till kommunsammanslagningen kort därefter.

Karl Liljeqvist från Biskopsö var en pådrivande kraft i att få skärgården elektrifierad och han var även styrelseordförande och grundande medlem av Hitis Elektriska AB. Övriga grundande medlemmar var **Selim Westerberg** (Hitis), **Louis Sandell** (Kasnäs), **Gösta Örså** (Högsåra) och **Anjan Rosenberg** (Böle).

Helt utan elektricitet hade emellertid inte skärgården varit. Här och var restes små vindkraftverk för att sköta om elförsörjningen. Tekniken var outvecklad och konstruktionen enligt dåtidens kunskaper.

Adolf Klemets i Hitis berättar att hans far **Ture** byggde ett vindkraftverk under kriget. Kraftverket var inte kopplat till batterier utan generatorm fungerade som

en cykeldynamo. När det blåste hade de stark belysning i huset och när det mojnade var det värre. För det mesta fladdrade ljusskenet enligt vindförhållandena.

Kanske det mest avancerade vindkraftverket fanns vid **Selim Westerbergs** rökeri i Hitis. Strax efter kriget restes ett torn på ett berg bakom rökeriet. Installationen sköttes av en Sottungabo.

– Generatorm var kopplad till en rad batterier, vilket gjorde att strömmen var jämn. Det blåser nästan jämnt i Hitis och därför kunde kraftverket försörja hela udden. Vi hade elbelysning i rökeriet, källaren, hönshuset och i bostadshuset. Vindkraftverket var i funktion fram tills det att vi fick nätström hösten 1953, berättar **Rainer Westerberg**.

Trots olika försök med varierande framgång var det slutligen endast ett fåtal hushåll som installerade vindkraftverk. De allra flesta levde i oljelampans sken fram till hösten 1953 och en del ännu ett antal år därefter. Vindkraften hade emellertid betydelse för många som hade uppladdningsbara batterier till telefon och radio. Batteriet behövde inte transporteras till Hangö eller Dalsbruk för laddning, det kunde även ske på hemmaplan.

”Hitis vår mest vanlottade skärgårdskommun”

Karl Liljeqvist som var skollärare och kommunstyrelsens ordförande (se artikel i denna tidning) bekymrade sig över skärgårdens avfolkning. Enligt honom var elektriciteten ett bra botemedel mot detta.

I en intervju för Åbo Underrättelser i oktober 1947 anser han att man visst kan dra en kraftledning över land till en befolkningsgrupp på 600 till 700 personer bosatta 28 kilometer från kraftkällan. Ute i skärgården får man räkna med att kostnaderna blir ett par miljoner högre. Därtill menade han att om elektrifieringen var en kommunal angelägenhet skulle det vara omöjligt att ro den i land. Avlägset belägna byar kan inte beröras av elektrifieringen och de skulle väl kunna ställa krav eller sätta käppar i hjulen. Situationen är annorlunda om ett privat företag har ansvaret (ÅU 4.10.1947).

Kommunalmannen **Gunnar Berlin** uppbackad av Selim Westerberg var bestämd i sin uppfattning enligt ÅU ett par år senare. Han tycker att Hitis framtid ter sig mörk om inte elektrifieringsfrågan får en lösning. Enligt honom borde fackmän inbjudas för att tala förstånd med folk och ta död på de rykten som var i omlopp om hur fruktansvärt dyr elektrifieringen blivit i Nagu, Korpo och Houtskär (ÅU 10.2.1949).

Senare samma år berättar Selim Westerberg i ÅU att man vill ha kommunikationer och elektricitet men redan en blick på kartan säger att kommunen aldrig med egen kraft kan lösa de två problemen i den här vanlottade skärgårdskommunen. I den geografiskt splittrade kommunen bodde just då 1 176 mantalsskrivna personer (ÅU 30.9.1949). Tidningen Hangö skriver ett år senare att handels- och industriministeriet har en stor förståelse för att få frågan löst. Enligt förhandsuppgifter kunde kommunen räkna med ett mycket stort ekonomiskt stöd vid finansieringen av de omfattande elektrifieringsarbetena (Tidningen Hangö 3.10.1950). I januari 1950 togs det avgörande steget när hela styrelsen för Hitis Elektriska AB åkte till Åbo för att förhandla med statens representanter om villkoren för elektrifieringen av de centrala öarna i kommunen. Underhandlingarna resulterade i att Hitis Elektriska anförtroddes uppgiften att omedelbart verkställa den statliga projekteringen som omfattade femton transformatorer med utgång från transformatorn i Rövik i Dragsfjärd. Planen var att med 17,5 kilometer kabel förena Hitis med fastlandets elnät. Frågan om en senare elektrifiering av Bolax, Vänö, Bodö och Öro lämnades tills vidare öppen (Tidningen Hangö 10.1.1952).

Efter att underhandlingar förts med olika intressenter och företag tecknade styrelsen för Hitis Elektriska AB på försommaren 1952 kontrakt med firman Lähteenmäki i Pemar om att genomföra elektrifieringsprogrammet. Enligt kontraktet ska Lähteenmäki utföra det praktiska arbetet, medan allt material kommer från ASEAs kontor i Åbo, vars chef **Erik Kajander** övervakar arbetet. ASEA står för leveransen av åtta sjökablar med en sammanlagd längd om 5500 meter. Längden är kort, för där det är möjligt byggs luftledningar.

Entreprenören godkände kostnadsförslaget om 48 miljoner mark, av vilket 6 miljoner beräknades för leverans av elstolpar som skulle ombesörjas av intressenterna i Hitis Elektriska. Den 1 juli 1952 kom arbetet i gång.

– Med hänsyn till den fåtaliga befolkningens utkomstmöjligheter ter sig summan svindlande hög, konstaterade kommunens styrelseordförande Karl Liljeqvist i ÅU den 19 augusti 1952.

Hitis kommun blir upplyst

Högspänningsledningens längd blev 45 kilometer och ortsborna fick bidra med 700 elstolpar, av vilka många sprängdes i berg. Den första kabeln i elströmsriktningen förenar Storsöljeholm med Lövä och därifrån går en luftkabel till södra Kasnäs, där den delar sig. En kortare ledning går över Holma till Söderö och Högsåra. Den andra kabeln fortsätter till Slottholm, varifrån ledningen fortsätter till Apelholm. Därifrån löper en förgrening över Ängesö till Biskopsö och Vänoxå, medan huvudlinjen fortsätter åt sydväst över stora farleden till Kalvholm i Hitis (ÅU 14.8.1953).

Elektriciteten kopplades på den 30 september 1953.

Vid 17-tiden tändes elljuset hemma hos Louis Sandell i Kasnäs och klockan 19:30 slogs strömmen på i Högsåra. (ÅU 1.10.1953). Rosala fick elström den 10 oktober kl. 14:15 och Böle elektrifierades två dagar senare. Det finns en mer detaljerad beskrivning bevarad om den högtidliga stunden när strömmen kopplades på i Hitis:

Huvudströmbrytaren fanns hos Selim Westerberg. Det var inte bara tekniska orsaker till att elljuset allra först tändes hos honom. Det hade kunnat ske annorstädes i byn men byborna ansåg att det var rätta stället att början skedde just där. Utan Westerberg hade de inte fått elektricitet, resonerade de, och den uppfattningen tycktes vara allmän.

Westerbergs stålbat Jack hade gjort många lastrum med koppartråd, kabel, järnarmatur och isolatorer.

Selim Westerberg löste problemet om vem som skulle bli den andra att knäppa på strömmen genom att förklara: ”Nu tågar vi alla i väg till **Erik Isaksson** Stomta”. Isaksson hade trots sina 84 år varit till hundra procent med på noterna hela tiden och han hade många gånger sagt att han ville leva så länge att han fick vara med om elljuset i sin kommun. Två dagar senare fick han föras till sjukhus i Åbo för operation.

Erik Isaksson som bar ansvaret för den lokala banken var sur över att inte allt folk i bygden placerade sina pengar i Hitis Sparbank. Om så hade varit fallet hade kommunen haft elektricitet för länge sedan, menade han. Trots det kunde sparbanken ställa 6 miljoner till förfogande för Hitis Elektriska och med det kunde många svårigheter övervinnas.

– Frågan om elektrifiering var uppe åtskilliga gånger i sparbanken men vi kom ingen vart. De flesta var motsträviga och ville inte våga, berättar Erik Isaksson för ÅU i oktober 1953. Så ställdes vi sist och slutligen inför frågan: Skall det bli elektricitet eller inte? Stämningen

var tveksam som förut. Jag var med på mötet – och lika feg som alla andra – men så sade **Lindberg** i Högsåra: ”Det är nu vi ska ha elektriciteten eller aldrig!” Och så kom det hela i gång och jag är glad över att själv ha fått se ljuset lysa. När byborna kom för att låta mig få den glädjen, hade jag inte mera hemma än en liten skvätt Vinetto, men det räckte i alla fall till en högtidlig skål för det stora som hänt (ÅU 21.10.1953).

Biskopsö och Vänoxa nära bli akterseglade

Karl Liljeqvist var upprörd över att Biskopsö, Vänoxa och Bergö inte fick sin ström samtidigt som de övriga byarna. Det var en dålig affär för Sähkö Lähteenmäki att dra linjerna till den östra skärgården. Linjerna var långa och abonnenterna få. Arbetslaget förfogade över endast en bormaskin, när borren brast kunde de få vänta i tre veckor på en ny. Liljeqvist var milt sagt indignerad och skrev ett långt brev till vicehäradshövding Ture Jansén-Storbacka i Högsåra den 14 december 1953:

”Kajander säger att vi beslutit på grund av finansierings- m.fl. svårigheter uppskjuta byggandet till Biskopsö och Vänoxa till 1954. Kort sagt Kajander far fram med osanning. Om ett sådant beslut hade väl också jag som styrelsens ordförande bort vara med, men under min ledning har detta beslut icke fattats. Kajander borde veta, att erhållandet av statsbidrag just är beroende av att vi kunnat finansiera bygget för att få det färdigt. Hans utlåtande angående våra finansieringsmöjligheter är ovederhäftigt svammel för att på något sätt rättfärdiga sina omotiverade självtagna åtgöranden. Hans uppgift var att övervaka det tekniska utförandet av arbetet, med våra ekonomiska frågor hade han ingen befattning.”

Anledningen till att den östra skärgården skulle få vänta på elanslutning sammanhänger med att kostnaderna översteg Sähkö Lähteenmäkis kalkyler. Kort sagt, den östra skärgården var ett olönsamt projekt för dem. Karl Liljeqvist såg emellertid till efter bästa förmåga att ingångna avtal följdes. Han fick inte alltid gehör för sina argument och han tvingades ryta till ordentligt och då blev det fart på elentreprenören.

Jörgen Liljeqvist berättar att Biskopsö fick elström strax före jul 1953. Dessvärre fick folk inte njuta av

Karl Liljeqvists sonson Jörgen Liljeqvist

Valdemar Rosenqvist

elströmmen mer än cirka två veckor för på julafton slocknade elljuset, Ett kabelfel hade uppstått mellan Ängesö och Biskopsö. Kabeln reparerades och höll i tre dagar. Det räckte två veckor innan kabeln kunde repareras. Sjökabeln hade fått ett veck och isoleringen blev punkterad.

Abbonenterna skeptiska i början

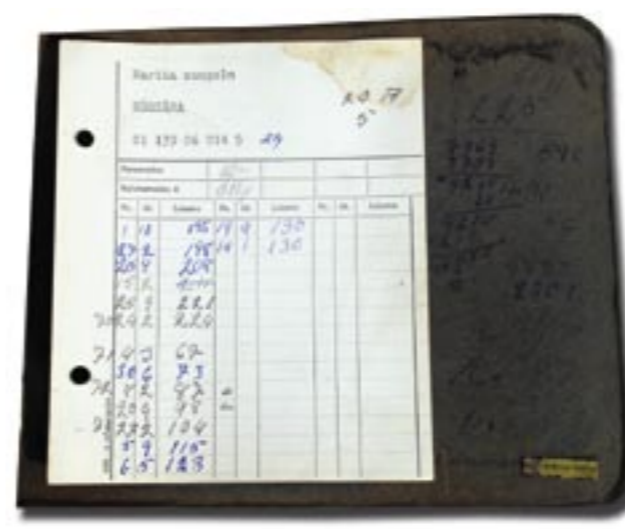
Anslutningsavgiften bestämdes utgående från hur många rum det fanns i hushållen, därtill hade storleken på den odlade jorden betydelse. Jordbruksmaskiner som till exempel tröskverk behövde kraftström. Styrelsemedlemmarna i Hitis Elektriska fungerade som kontaktpersoner för dem som skulle ansluta sig. Jörgen Liljeqvist minns att det fanns gårdar som inte anslöt sig. I Högsåra fanns två gårdar, i Biskopsö en och på Vänoxa likaså en. Säkert fanns det också någon gård i Hitis och Rosala som inte anslöt sig. Alla kom senare med.

Valdemar Rosenqvist vet berätta att vindsvåningen i en gård hade indelats i flera rum för att bereda övernattningsrum för sommargäster. Eftersom anslutningsavgiften bestämdes bland annat av antalet rum kom husbonden på den snillrika idén att riva ned mellanväggarna. Flera rum blev ett enda och anslutningsavgiften följaktligen lägre.

Enligt en artikel i ÅU fanns det några konservativa invånare och några oförstående sommargäster i Hitis som inte ansåg att det var bra att kommunen fick elektricitet. Till en del dikterades deras syn av misstänksamhet och av avund. De tyckte att det hade varit bättre och billigare om ledningen hade dragits någon annan väg. Att en del av deras grannar då skulle ha blivit utan elektricitet och att problemet var liknande på alla öar, reflekterade de inte över.

De få sommargäster som var emot elektrifieringen kunde inte hitta någon annan förklaring för sin inställning än att elstolparna och ledningarna ”totalt förstör den vackra naturen”. ”Säkert kommer också denna lilla minoritet om en tid att installera elektricitet i sina stugor”, skriver ÅU den 13 augusti 1953.

Tidningen hade rätt i sin bedömning. Det räckte inte länge förrän alla på de elektrifierade öarna skaffade elström. Utanför blev de som bodde på holmarna

Elmätaren har blivit avläst

omkring. Bolax och Vänö fick vänta länge på elström och Tunnhamn är inte i denna dag kopplad till elnätet.

Valdemar Rosenqvists far **Volmar Rosenqvist** som var anställd av Hitis Elektriska hade bland annat i uppgift att avläsa elmätarna. Han tuffade omkring i Hitis skärgård på somrarna med sin snipa (julla) för att inkassera pengar. Inledningsvis skedde det kontant. En plåtbuk fungerade som kassaskrin när han var ute och ”björnade”, som det kallades. Dottern **Anna-Lisa** var ibland med på färderna som alltid skedde med båt. Det var enklare med båt än att cykla längs Rosala och Hitis vägar. Färderna gick givetvis även till den östra skärgården, Kasnäs, Lövä, Holma och Högsåra. Först i ett senare skede kunde abonnenterna betala elräkningarna på banken.

Motgångarna hopade sig för Hitis Elektriska

Underhållet av elledningarna och stolpar var betungande för företaget. Abonnenterna var relativt få och de besvärliga geografiska förhållandena gjorde inte saken bättre. En hel del frivilligt arbete utfördes som i dag skulle få fackmän att hisna.

– Louis Sandell bad mig en gång att koppla bort strömmen till Vänoxa när transformatorn var i olag. Strömmen kopplas av om 20 minuter, sade han. När det slutade vira i träden visste jag att det var dags att klättra upp i stolpen. Sådant är inte tillåtet, men så här fungerade det, säger Jörgen Liljeqvist.

Valdemar Rosenqvist berättar hur man kunde komma överens per telefon att strömmen kopplas av vid ett givet klockslag. Det var emellertid inte sagt att klockorna gick lika och därför var det alltid riskfyllt att klättra upp i stolpen. Eftersom spänningen var hälften lägre än nu kunde man ibland med en lång käpp skilja åt kraftströmledningarna när de trasslade in sig vid oväder utan att propparna brann.

Trots de här billiga men våghalsiga insatserna kämpade Hitis Elektriska med dålig lönsamhet. Till slut tvingades Hitis kommun köpa upp bolaget. Det dröjde emellertid inte länge förrän kommunen fattade beslut om att sälja bolaget. Beslutet togs strax efter att kommunsammanslagningen med Dragsfjärd avklubbades. Mötet hölls den 27 september 1967 i

Kasnäs. Köpare var Lounais-Suomen Sähkö (Hitis kommun fullmäktigeprotokoll).

– Hela nätet var slut, stolparna var oimpregnerade. Spänningen skulle höjas till 20 000 volt. Dragsfjärd hade tänkt att abonnenterna skulle betala kalaset. Nu fick Hitis kommun och senare Dragsfjärd kommun betala räkningen, eftersom betalningen om 340 000 mark skulle ske i rater. Beslutet var enhälligt och det bästa Hitis kommun fattade det året, säger Jörgen Liljeqvist.

Elektrifieringen försvagade kommunens skatteunderlag. Bland annat skulle alla skolor elektrifieras och man beräknade, enligt ÅU den 25 oktober 1953 att elektrifieringen uppgick till 2 mark per skattöre. Hur som helst, i dag skulle inte ett liknande projekt vara möjligt där allt ska vara kommersiellt lönande i betydligt högre grad än tidigare. Det är i varje händelse uppenbart att styrelsen för Hitis Elektriska och principalerna i Hitis Sparbank tog en väldig ekonomisk risk när det begav sig. Utan Karl Liljeqvist och andra framsynta hade kommunen varit mörklagd mycket längre. Här spelar det även in att Hitis var en självständig kommun och att Hitis hade en egen sparbank. Som en del av en stor kommun uppe på land hade beslutet om elektrifiering knappast fått ett enhälligt stöd. Utsikterna till finansiering hade knappast heller lyckats i en storbank för ett riskabelt projekt som det här. I en självständig kommun var alla i samma båt och den stora majoriteten var enig om att något måste göras. Frågan var bara när man skulle gå från tanke till handling.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Referenser

- Brev skrivet av Karl Liljeqvist den 14 december 1953 (Jörgen Liljeqvists privatarkiv)
- Hitis kommun fullmäktigeprotokoll den 27 september 1967
- Tidningen Hangö 3.10.1950, Hitis får elljus till hösten 1952 (Brages Pressarkiv)
- Tidningen Hangö 10.1.1952, Avgörande steg taget i Hitis elfråga (Brages Pressarkiv)
- Åbo Underrättelser 4.10.1947, Hitis har stora möjligheter att höja sig på olika områden (Brages Pressarkiv)
- Åbo Underrättelser 10.2.1949, Elektrifiering och kommunikationer fångar intresset i Hitis (Brages Pressarkiv)
- Åbo Underrättelser 30.9.1949, Hitis är vår mest typiska, men troligen också mest vanlottade skärgårdskommun (Brages Pressarkiv)
- Åbo Underrättelser 19.8.1952, Stolparna uppe i höst, ledningarna i vinter, kablarna ute nästa höst (Brages Pressarkiv)
- Åbo Underrättelser 14.8.1953, De första elkablarna i Hitis lades ut i går (Brages Pressarkiv)
- Åbo Underrättelser 13.8.1953, Åtta elkablar i Hitis-vatten är nu färdiga för anknypning (Brages Pressarkiv)
- Åbo Underrättelser 21.10.1953, Ovanlig fiskelycka i tidig vår gav hitisbor hjälp i elektrifieringen (Brages Pressarkiv)
- Åbo Underrättelser 25.10.1953, Med försvagat skatteunderlag står Hitis inför allvarliga finansiella problem (Brages Pressarkiv)

Kraftström med muskelkraft

Skärgården elektrifierades sent, vissa bebodda öar får i denna dag själva sköta om sin elförsörjning. Elektrifieringen var ingen lätt sak, många naturliga hinder låg i vägen. Ett litet arbetslag av spänstiga skärgårdsbor gjorde det omöjliga möjligt på kort tid.

Endast en i arbetslaget finns kvar i livet som kan berätta om hur det gick till när Hitis skärgård fick elektricitet.

Harry Andersson bor på gården Månusa i Rosala. Han är bekant sedan tidigare för läsare av RoHit. Vid mitt förra intervjubesök nämnde Harry att han var med i det arbetslag som drog ut högspänningslinjerna till Kasnäs, Hitis och Rosala. Omnämmandet stannade kvar i mitt minne och nu är det dags att spinna vidare på den här tråden.

Sagt och gjort. Jag åker i väg till Månusa och efter ett kort letande hittar jag Harry i verkstaden som ligger vid Hundtorget. Verkstaden är en intressant plats. Mina sinnen blir lyriska av att se alla mackapärer, verktyg och grejor av äldre och yngre datum. Jag kunde väl ha stannat där resten av dagen men Harry insisterar anspråkslöst att vi sätter oss upp på verandan i stället. Klokt sagt för verkstaden bar i väg mina tankar till en annan värld och risken var uppenbar att intervjun hade kommit av sig innan den börjat.

Med spett och spade över berg och vatten

– När telefonlinjerna drogs ut till skärgården före kriget hade markägarna inte mycket att säga till om. Linjerna drogs spikrakt utan att ta hänsyn till skog och mark. Markägarna blev sura och träd föll över linjerna i oväder. Jobbet lär inte ha utförts av orsbor.

Vis av erfarenheten såg man nu till att elektrifieringsjobbet skulle skötas av orsbor, vilket var den bästa garantin för att ellinjerna drogs med hänsyn till förhållandena i terrängen och att markägarnas önskemål blev nogsamt beaktade. Harrys minne sviktar inte när han räknar upp sina forna arbetskrater. Arbetslaget som rekryterades hösten 1952 bestod av **Hans Granlund** från Kasnäs, **Eskil Söderman** Rosala Norr på land, **Arne Lindberg** från Böle, **Klas Björkell** från Rosala (Bengtsskär), **Einar Gylphe** från Kasnäs, **Volmar Rosenqvist** från Rosala och givetvis Harry Andersson.

– Alla i arbetslaget var fiskare eller fiskarbönder. Egentligen behövde vi ingen arbetsledare, vi lärde oss jobbet snabbt och det gick undan.

– Volmar Rosenqvist hade jobbat med elarbeten i Helsingfors och han skötte om rekrytering av arbetsfolk, alla kände varandra sedan tidigare. Lounais Suomen Sähkö var huvudman och ingenjör Nuolikivi hade huvudansvaret, Volmar var vår arbetsledare.

Tack vare männen från Kasnäs, Rosala och Böle blev den mörklagda kommunen Hitis upplyst med elström. Jag undrar om inte Hitis hörde till de sista kommunerna i landet som elektrifierades, i varje händelse hade kommunerna i västra Åboland det bättre förspant.

– Jobbet inleddes med att rikta upp linjerna i terrängen. Den närmaste transformatorn fanns i Kärra nära vägskalet till Purunpää. Från den transformatorn inleddes skärgårdens elektrifiering.

– Verktygen bestod av spett och spade med vilka vi grävde ned stolparna cirka 1,20 meter i jorden. Jorden var hård att gräva i. Hålet i marken skulle vara tillräckligt stort för att stolparna skulle kunna stötta med stenar. Markägarna hämtade stenar till oss. Vi hade en tung bensindrivna bormaskin som vi borrade i berg med. Verktyg och tillbehör lastades på en bårliknande bäranordning som bars fram av två man. Båren var lastad med bormaskinen, järnspett, släggor, bultar och stag. Det var ett tungt lass att bära för två. Ingen timbetalning utbetalades, vi fick betalt för varje stolpe som restes. Ingenjören ville sänka ackorden när det gick för fort men Volmar såg till att det inte prutades.

Ellinjerna drogs företrädesvis längs stränderna

– Vid Lövo-sundet drogs den första sjökabeln som lades ut av annat arbetsfolk. Vi skötte landarbetet. Från Lövo drogs en linje till en transformator i Kasnäs. Vid Kagsjöla drogs en linje mot Högsåra och från Kasnäs fördelade sig linjen mot Holma, Hitis och Biskopsö. Linjen till Biskopsö gick över Ängesö och till Hitis över Kalvholmen till Stomta-ängarna där den delades till Hitis och Rosala. Den linjen finns fortfarande kvar.

– Mitt jobb var att gå upp linjerna för jag var god bekant med skogsägarna. De var rädda om sina värdefulla skogar och därför drogs ellinjerna nära stranden. Få blev sura och jag känner inte till att någon skulle ha inlämnat besvär. På den tiden var det glest med sommarstugor.

Det är inte svårt att föreställa sig mängden av missämja och besvär om ellinjer i dag skulle dras längs stränderna där fritidsfolket nogsamt vaktar sina revir.

– Markägarna levererade stolparna som de fick betalt för. De forslades nära linjen som markägarna själva hade huggit upp. En del av dem var i dåligt skick då de legat länge på marken. Stolparna var obehandlade och höll i tio till femton år. De som var uppresta på berg höll längre. Alla stolpar är sedan länge utbytta i flera omgångar mot dito impregnerade.

– Stolparna var mellan nio och tolv meter höga furor. Ibland byggde vi tjugo meter höga konstruktioner över sund som vi hissade upp med muskelkraft och god teknik. Lodet kom till användning för att säkerställa att de stod rakt upp. Högst upp monterades tvärbalkar som var ungefär tre meter långa för de skulle ha plats för tre högspänningskablar. Isolatorerna var färdigt monterade när balkarna bultades fast där uppe. Första gången kändes det obehagligt att jobba där uppe men jag blev snabbt van.

– Kablarna drogs ut med häst. Därefter hissades de löst upp och spändes sedan med vajerspännare.

– På vintern jobbade vi på holmarna och vi fick plumsa i snön. Vi frös inte för jobbet höll oss varma och smörgåsar hade vi med som proviant. Övernattningen var ordnad i Kasnäs.

Harry bodde hos Boströms i Kasnäs. Det var en lyckoträff för på den vägen träffade han sin fru **Marita** som sedan länge är värdinna på Månusa.

Strömmen kopplades på hösten 1953

Kraftströmledningarna överförde elströmmen till transformatorerna där strömmen kopplades om till lågström. På den tiden var spänningen i kraftströmmen 10 000 volt, numera är spänningen den dubbla.

– Jag var med i arbetslaget nästan till den dag strömmen kopplades på. Min pappa **Johannes** körde ut stolpar och sten i Rosala by. Det var bybornas sak att sköta om utplaceringen av lågströmstolparna.

– Det var en stor händelse när strömmen kopplades på. Förut fick vi nöja oss med stormlykta och petromax. Elströmmen lyste upp byn som aldrig förr. Oj, vad det var fint att få kohusen upplysta med elektricitet. Förr fick man mjölka i den brandfarliga stormlyktans sken.

Elektrifieringen var en viktig sak som berörde alla och en var blev på ett eller annat sätt engagerade.

Hela processen tog inte mer än ett år att förverkliga, vilket var en storartad prestation av de mångsidiga fiskarna och fiskarbönderna i arbetslaget. I dag upplevs elström som något självklart, men så har det ingalunda alltid varit. Nästa gång vi tänder en lampa kan vi sända en tanke till dem som slet med hackor och spett för att göra livet bekvämare för oss.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Belysningen kom först

Hitis skärgård elektrifierades i slutet av 1953 och befolkningen fick möjlighet att köpa el-apparater och hushållsmaskiner, som skulle underlätta arbetet. Det blev ändå ingen anskaffningsiver av vitvaror men man inhandlade sin elutrustning så småningom. De flesta skaffade först belysning och i och med det fick både människor och djur ljus i sina hus. Man ska inte glömma att då stearinljusen i julgranen byttes ut mot elljus bidrog de till en brandsäkrare julhelg. Man kunde tro att ett kylskåp skulle ha stått först på inköpslistan, men så var inte fallet. I hemmen fanns det från tidigare välfungerade skafferier och källare och under sommarmånaderna förvarade man till exempel mjölkkanan i brunnen. Inte heller en el-spis var bland de första hushållsapparaterna, som köptes till hemmen. Däremot var radion av stor betydelse för skärgårdsborna eftersom de dagliga väderleksrapporterna var livsviktiga för fiskarna. TV:n bidrog till ett aktivare socialt umgänge i byarna. Man började besöka dem som ägde TV-apparater för att kunna följa med allt från barnprogram till konserter och filmer.

Elektriciteten var farlig

Jag besöker **Christer Holmström** i "Laurens" i Böle. Gårdens ursprungliga namn är "Sveden". Christer har bott här sedan 1988. Han lät installera elektricitet i huset då han flyttade in, för under hans mormors tid fanns ingen elektricitet i stugan. Orsaken var att mormor var rädd för elektricitet och tyckte att oljelampan var säkrare, säger Christer.

I och med elektrifieringen byggdes en stor transformator

Christer i sitt elektrifierade hem

på Rönnhaga-ängarna, några hundra meter från Christers hem. Christer var fem år, då strömmen kopplades på. Han konstaterar att det enda han kommer ihåg var att någon ropade "Nu lyser det i Rönnhaga."

Han minns från skoltiden att eleverna fick lyssna på skolprogram under lektionerna. Radion, en rörradio, tillhörde läraren.

Nu har Christer alla de elapparater, som hör till ett modernt hem.

– I dag skulle ingen klara sig utan elektricitet mera, säger Christer.

Vid flytten från Hangö 1988, skaffade han TV, kaffekokare, lampor, kylskåp och frysbox till den lilla stugan.

En elektrisk motor

Jag åker till Solglimten i Hitis i hopp om att de som bor där ska berätta vilka elapparater de skaffade då elen kom 1953. Först verkar det som om ingen minns något alls. Då blir jag inbjuden till **Gertrud och Adolf Klemets** och mitt ärende är bekant för dem. De har en gång tidigare blivit intervjuade om elektrifiering i Hitis-Rosala. De minns mycket väl vad de skaffade till gården och börjar berätta.

– Det första var nog tvättmaskinen, säger Gertrud, och sen vattenpumpen, och så något stort, den elektriska motorn. Med den kunde vi köra tröskverket. Märket minns jag inte.

– Det bästa var den elektriska motorn till tröskverket, fortsätter Gertrud. Då fick vi en fläkt, som blåste upp halmen på ladugårdsvinden. Säden kom i säcken bredvid. Det var som musik då halmen for upp på vinden.

– Så köpte vi en kvarn. Vi malde havre till djuren och andra kom från byn och krossade havre åt sina djur.

– Den drog vedkapen.

– Sen installerade vi el i bastun, så att vi kunde vi byka där, fortsätter Gertrud. Då måste man gå till sjön och skölja. I slutet av 60-talet köpte vi en frysbox.

– Radio hade vi med det samma och senare en TV. Mamma hade TV före oss. Ett elektriskt strykjärn skaffades med tiden.

Gertrud och Adolf minns väl de här tiderna och beskriver med känsla vilken enorm nytta de har haft av elektriciteten.

– Vi hade en särskild butka (skjul) för den elektriska

Gertrud och Adolf Klemets på Solglimten

motorn.

Det var många apparater, som kunde köras med hjälp av den elektriska motorn.

– Vi slapp dra slipsten, då vi hade den elektriska motorn.

Samtal vid kaffet

Klockan är tre och det blir dags för eftermiddagskaffe i matsalen. Vi förflyttar oss till kaffebordet där jag träffar ett glatt sällskap. Jag presenterar mitt ärende och frågar:

– Vad skaffade ni för apparater då elen kom till Hitis-Rosala?

Ingen minns något, det var ju så länge sedan. Men så småningom börjar man komma ihåg den ena apparaten

Pulsatrommaskinen ersatte handtvätt

efter den andra. En Hangöfirma installerade, men man fick inte ström genast. **Marita Lönnfeldt** konstaterar att då elen kom kunde man använda kylskåp och litet senare tvättmaskin. Belysningen var fantastisk.

– Man sparade ofta vedspisen i husen, för att ha den, ifall det inte fanns el.

Belysning skaffade de flesta först.

– Oljelampan hade man kvar för säkerhets skull, inflikar **Gladys Brunström**.

TV-tittandet blev orsak till besök i granngården

Det fanns några enstaka TV-apparater i byn. Man gick hos varandra för att se på TV. Det kunde vara många besökare samtidigt och värst var det, om någon tittare satte sig mitt framför TV:n, så att de andra inte kunde se programmet.

Lena Breider berättar att pojkarna bar in vatten till TV-ägaren för att få se på programmen.

– Det var nog barnprogrammen de ville se.

Ines Nylund berättar att de inte genast drog in elektricitet i sitt nya hus, som blev färdigt 1955, eftersom **Bertil** hade installerat gasbelysning.

– Men då elen kom till huset, köpte jag fort åt mig en elmangel, säger Ines, och så en visp. Och det var locktänger och hårtorkar, men allt kom inte på en gång.

Hon minns också tiden då hon jobbade som kokerska på Rosala skola.

– I den gamla skolan fick jag städa för hand, men i den nya skolan hade jag dammsugare.

Gerda Gustavsson minns att **Guy** var sju år då elljusen kom.

– Det var bra med elsymaskin, då man hade mycket att lappa. Också den elektriska vispen kom ganska tidigt.

Regina Wilson, som hör till den yngre generationen, kommer ihåg värmeelementet i lillstugan. Det var ett relativt litet värmeaggregat, där motståndet blev röda.

Belysningen i ladugården var viktig

Jag minns inte själv den tid då elektriciteten kom till skärgården men jag kommer ihåg vissa förändringar i husen på 60-talet. I mitt barndomshem har det alltid funnits elektricitet och man installerade mera vid behov.

Belysningen för husdjuren var något speciellt. Vi hade kor, hönor och några får. Det fanns elbelysning i ladugården och på kvällen skulle man meddela djuren att ljuset snart skulle släckas. Avbrytaren fanns inne i köket och vid niotiden släckte man belysningen i ladugården för ett ögonblick, så att djuren skulle hinna lägga sig i båsen eller sätta sig på sina sittpinnar, medan det var ännu var ljus, och sedan släcktes lampan för natten.

Vi hade en vattenkokare, som ganska mycket påminner om moderna vattenkokare och sänglampor gjorda av vackra glasflaskor. Det största problemet med installationen var att få ett håll borrat i glaset för sladden, utan att flaskan skulle gå sönder. På 60-talet fick vi elljus till granen från Sverige och så minns jag den stora julstjärnan av papper i fönstret. Kylskåp, frysbox och kaffekokare kom betydligt senare.

Text och foto: Lillemor Wennerström

Foto: Jukka-Pekka Sintonen

Vindkraften blåste liv i elförsörjningen

Sedan Hitis skärgård kopplades till elnätet har skärgårdsbyarna fungerat som ändstation för kraftöverföringen från fastlandet. Skärgårdsborna har fått vänja sig att leva med långa elavbrott. Med vindkraftens etablering ändrades prioritetsordningen.

När Högsåra blev elproducent måste de stora monopolbolagen tänka om. Skärgården har blivit en aktör på marknaden som inte längre kan negligeras.

På Högsåra står tre ståtliga vindkraftverk vid stranden till Gullkrona fjärd. De är omtalade och syns på långt håll, vilket hjälper sjöfarare att navigera. Mannen bakom vindkraftverken är **Mats Enberg** som jag träffar på på familjens företag Farmors Café. Vi slår oss ned i rummet bakom det gamla köket för att stjäla åt oss en pratstund. Mats är nämligen en upptagen man och caféet ger varken honom eller frun **Ylva** en lugn stund. Vid sidan av vindkraftverk och caféverksamhet hinner han även vara lärare för sjöbefälsutbildningen vid yrkeshögskolan Novia i Åbo.

Vindkraft en billig energiform

– Ute i skärgården och i glesbygden blev energipriset högre när energiförsörjningen bolagiserades.

Förut var energiförsörjningen en statlig angelägenhet och till det statliga ansvaret hörde att elektrifiera alla hörn av riket. Elförsörjningen ansågs vara en grundrättighet i likhet med vad vägar är för kommunikation. Till samma kategori hör även telefonlinjerna. Väg-, telefon- och elnät byggdes ut över hela landet även om skärgården och glesbygden fick vänta. Staten tog sitt ansvar och genom

politiska beslut såg man till att skärgården blev kopplad till telefon- och elnätet. I dag skulle det inte vara möjligt när telefon- och elbolagen har privatiserats. Det skulle inte vara lönsamt att bygga ut el- och telefonlinjer när antalet konsumenter är litet. Ett rättvist samhällsintresse har omvandlats till ett vinstintresse. Ojämlighet är ett oundvikligt resultat av det.

– Förut fick vi vänja oss vid långa elavbrott. Högsåra var särskilt utsatt eftersom vi ligger i sista ändan av ellinjen. Linjen från Kasnäs är dragen via Holma till Vänö, därifrån till Borstö och sedan upp mot Korpo och Pargas. Linjen till Högsåra blev ett stickspår. Om det uppstod fel någonstans kopplades transformatorn av och Högsåra fick vänta länge på att få strömmen tillbaka. Byn ansågs vara för liten för att ges högre prioritet.

– I dag med våra elproducerande vindkraftverk är situationen omvänd. I stället för att vara sista ändan av ett stickspår är vi den första. Fortum som äger ellinjen debiterar i stort sett halva elpriset i form av överföringsavgift och underhåll. Fortum har därför ett ekonomiskt intresse i att strömöverföringen fungerar. Ju längre strömavbrott, desto större blir inkomstbortfallet för dem.

– Våldigt lite konsumeras i Högsåra. Hela Kasnäsudden inklusive fiskfabriken, badhuset och hotellet får sin elektricitet från våra vindkraftverk när det blåser väl. Därför har vi varit tvungna att dra en ny kabel från Högsåra till Kasnäs, den gamla kabeln finns kvar i reserv. Vid behov producerar vi ström för hela västra skärgården till och med ända till Pargas.

– De tre vindkraftverken har motsvarande effekt som ett diselaggregat på 8 000 hästkrafter. Vinden är en

naturlig och gratis energiform och på årsbasis behövs cirka 8 miljoner kilo kol för att producera samma mängd elektricitet som våra vindkraftverk.

– Förut var det den nedlagda lotsstationen som stod i samhällets tjänst här i Högsåra, nu har våra elproducerande vindkraftverk övertagit den rollen. Dessutom är de en väldigt bra affär för de banker som är våra finansiärer och givetvis för elbolaget Fortum.

– Vindenergin är den billigaste i längden om man själv ska stå för kostnaderna. På Åland gäller den regeln.

På Åland står vindkraften för cirka 26 procent av elenergin och planer finns på att utöka andelen till långt över 60 procent. I Danmark och Tyskland, där små vindkraftbolag getts möjlighet att konkurrera, har elpriserna sjunkit. I Finland har små vindkraftbolag tills vidare i praktiken hindrats inträde på elmarknaden och priserna hålls uppe i brist på reell konkurrens.

Vindkraft i motvind

Först ute med att se nischen i grön skärgårdsenergi var **Martin Andersén** från Björkboda. Tanken var att uppföra vindkraftverk på Slevarna vid inloppet från Hangö västra fjärd till Rosala. Fritidsfolket reagerat kraftigt mot planerna, vilket resulterade i att kommunen inte beviljade byggnadstillstånd.

– Motgången i Rosala, som hade bra förutsättningar för vindkraft, ledde till att byggnadstillstånd söktes på Högsåra. Kommunen fattade ett positivt beslut och därefter inleddes projektplaneringen. Min tanke var att det skulle vara en del av byns utvecklingsplan. Även andra som **Lennart Andersson** var med på noterna. Vi sökte EU-stöd men fick avslag med motiveringen att verksamheten är för liten. Statens policy är att stöda miljövänlig produktion. Investeringsbidraget skulle ha uppgått till 30 procent av utgifterna.

– EU-medlemskapet satte fart på att grunda elbolag, vilket var vanligt förut när det fanns ett stort antal små elbolag.

Lagstiftningen har nyligen uppluckrats genom att medelstora företag i branschen har möjlighet att inleda verksamhet. En fri elmarknad skulle resultera i att alla hushåll i princip kan producera elektricitet och sälja ut den producerade strömmen till elnätet. Staten som är stor delägare i Fortum uppfattar det som en konkurrens och där har vi förklaringen till den avogta inställningen. Konsumenterna och miljön skulle däremot tjäna på en fri marknad.

– Planeringen av vindkraften inleddes i slutet av 1990-talet och på hösten år 2007 var vindkraftverken klara för drift. Ett finländskt företag kom in 1999 med motiveringen att utveckla sin produkt. Bolaget, det vill säga ABB, stod för generatorerna och ett holländskt bolag hade vindkraftkunnandet. De inledde ett gemensamt projekt som blev startsignalen för Högsåra-möllorna. Bygget började 2004 och var före sin tid i skärgården.

Vindkraftverken på Högsåra var ett djävult projekt. Motståndet var hästskt, givetvis inte bland skärgårdsbor, utan från andra som inte har sin fasta boplatz i Högsåra eller trakten omkring. När väl kraftverken var resta skingrades protesterna med vinden. Viktigare än det var ändå att man inte stod handfallen inför kommersialiseringen och den monopolliknande marknaden. Här gällde det att tänka om och inte klaga för döva öron utan i stället gå med i leken och bli elproducent. Det hade inte varit möjligt om inte EU-medlemskapet hade förpliktat staten att ändra kurs. Vindkraftverken döpta efter de kraftiga arbetshästarerna Frej, Flora och Ilo har blåst framtidstro i hur elförsörjningen ska skötas i skärgården.

Text: Jan Sundberg

Vindkraftverkens högtidliga invigning.
Foto: Clara Henriksdotter

Karl Liljeqvist

oförglömlig stöttepelare för Hitis kommun

Tillsammans med mina föräldrar var jag sommaren 1954 i Hitis kyrka på Karl Liljeqvists begravning. Det hölls många tal. Flera gånger sadades någonting i stil med "Hur ska det nu gå för Hitis kommun?". Eventuellt var det den oroande tonen i frågan som gjorde att just de orden stannade i en 11-års minne. Frågan var motiverad, för Karl Liljeqvist var en betrodd man och hade en mycket central position inom många områden i Hitis kommun. Han styrde kommunen under ett stort antal år med fast hand. En del skulle kanske ha sagt att han styrde med järnhand.

Karl Vilhelm Liljeqvist föddes 23.3.1888 som den äldsta av nio barn. Alla barn bytte efternamn från Gustavsson till Liljeqvist vid tiden 1905–1906. Karl växte upp i Lövä. Från och med 1903 var familjen bosatt på Norrdals torp (Kasnäs Bergs). Folkskola blev det sedan i Högsåra och sitt avgångsbetyg fick Karl 25.5.1901.

Karl Liljeqvist valde att bli folkskollärare. Han dimitterades från Nykarleby seminarium 1911. Samma år fick han sin första tjänst som lärare på Äplö i

Houtskär. Han stannade på Äplö till 1919 och gifte sig också i Houtskär under den här tiden med Agnes, född Lundell. Vid den här tiden räknades det nästan som en självklarhet att folkskolläraren aktivt skulle delta i utvecklandet av sin bygd – speciellt gällande folkbildningen. Det var något som lärarutbildningen vid seminariet fostrade till. I Houtskär grundade Liljeqvist Norra Houtskärs ungdomsförening och han var också dess första ordförande.

År 1919 kom Liljeqvist tillbaka till hemkommunen och till skolan i Biskopsö. Av allt att döma hade man ändå gärna sett att han skulle ha stannat – eller egentligen återvänt till Houtskär. Det finns nämligen ett bevarat brev som sändes från Houtskär till Liljeqvist i mars 1920. I brevet skriver man: "Undertecknade medlemmar från Äplö folkskoleldistrikt erkänna med tacksamhet vad Ni gjort för skolan och distriktet under den tid av åtta år som Ni innehaft lärartjänsten vid vår skola Och anhålla nu härmed tillika att Ni åter måtte komma tillbaka och övertaga Eder ännu innehavda tjänst vid vår skola!".

Brevet är undertecknat av 21 personer. Tydligt var Liljeqvist tjänstledig och vid det här skedet gällde det att bestämma sig.

Man kan kanske anta att utmaningen med Biskopsö skolas byggnadsprojekt bidrog till att det blev hemkommunen och Biskopsö som gällde i fortsättningen. Biskopsö skola hade grundats 1919, men man hade då ännu inget eget skolhus. Byggnadsprojektet leddes av Liljeqvist och det nya skolhuset stod färdigt 1922. Innan de kommunala uppdragen tog över hade Liljeqvist hunnit delta i så kallade akademiska sommarkurser i Åbo. Han avlade också en bibliotekarieexamen, som han i framtiden hade stor nytta av.

Kommunalpolitik

Det dröjde inte länge förrän Hitis kommun tog Karl Liljeqvists kapacitet i anspråk. Han invaldes i kommunalfullmäktige 1922 och var också en period dess ordförande. Tre år senare valdes han till ordförande i kommunalnämnden och utsågs samtidigt till kommunens kassör – två ansvarsfulla uppdrag som han innehade i nästan tre årtionden. I praktiken var han kommunalsekreterare. Han fungerade också som ordförande i vård- och hälsovårdsnämnderna, liksom i legonämnden och fungerade också en viss tid som kommunal revisor.

Det var många, svåra och livsviktiga frågor som behandlades i Hitis kommun under de decennier Liljeqvist var engagerad i kommunalpolitiken. Man kan till exempel nämna kommunikationerna, avfolkningen och dess inverkan på ekonomin, utbyggnaden av telefonnätet och i ett senare skede elektrifieringen.

Svårigheterna med kommunikationerna var ofta aktuella. Ångbåtstrafiken upphörde som olönsam och det var ännu många år tills förbindelsebåtarna kom. I en översikt över aktuella frågor i Hitis skriver Åbo Underrättelser i slutet av 1933: "Utan oöverkomliga svårigheter skulle en väg kunna byggas till Kasnäs, kring vilken by de främsta fiskarbyarna ligga i en halvcirkel på endast några kilometers avstånd." Men frågan avancerade långsamt. År 1939 kan man i Nya Pressen

Karl Liljeqvist med sina elever

Biskopsö folkskola

läsa hur en delegation från Hitis – där både Karl och brodern Ture Liljeqvist ingick – under den åboländska riksdagsmannen Ralf Törngrens ledning uppvaktade kommunikationsminister Salovaara i ärendet.

I artikeln från 1933 beskrivs befolkningsminskningen som "skrämmande". Antalet mantalsskrivna, som 1914 varit 1 933, hade då minskat till 1 584. Man antog att minskningen till stor del berodde på att fisket blivit mindre lönsamt, eftersom den största minskningen skett i de egentliga fiskarbyarna. Den befolkningsminskning som berodde på utflyttning var problematisk, för det innebar bortfall i skatteintäkter. Som vi vet, fortsatte den trenden i många decennier framöver.

Karl Liljeqvist var ordförande för telefonsstyrelsen. Hitis Elektricitet Ab grundades 1948 och Liljeqvist blev dess ordförande. Överhuvudtaget kan man säga att elektrifieringen härefter upptog en stor del av hans tid – i princip ända till hans död. Ännu i ett bevarat brev från december 1953 kan man läsa hur han var bitter och besviken över att tidtabellen inte hållit, när då ännu norra Biskopsö, Bergö, Vänoxa och Ängesö var "i mörker".

Uppdrag och utmärkelser

År 1923 utsågs Liljeqvist till bibliotekarie vid Hitis kommunbibliotek. Den sysslan skötte han ända till sin död. Biblioteket var inrymt i Biskopsö skola. Därtill fanns boklädor ute i byarna. I en tidningsartikel med anledning av Liljeqvists 50-årsdag 1938 sägs att biblioteket "nyligen i en översikt betecknats som ett av de bästa bygdebiblioteken i vårt land".

Liljeqvist engagerade sig också i skyddskårsverksamheten. Åren 1934–1937 var han lokalchef för Hitis Marinskyddskår. Det verkar som om han inte riktigt kände sig hemma i den rollen, för han skriver i en artikel: "Åtspord, om jag vore villig emottaga lokalchefsposten för Hitis Marinskyddskår ställde jag mig i början fullständigt avvisande. Ehuru skyddskåren varmt hängiven har det civila arbetet dock tagit mitt största intresse i anspråk, varför skyddskårens administrativa verksamhet förblivit något främmande för mig."

Under krigsåren hade Liljeqvist uppdrag inom folkförsörjningen. Han var under åren 1941–1945

anställd som folkförsörjningsledare inom Åbo och Björneborgs läns folkförsörjningsdistrikt. Liljeqvist var ordförande för SFP:s lokalförening och han ställde även upp i ett riksdagsval. Där lanserades han som en företrädare för skärgården. Han fick en stor del av Hitisbornas röster, men var kanske inte så känd i övriga kommuner i valdistriktet att det skulle ha räckt till framgång. Helt oomtvistad var han ju nog inte heller i Hitis, för en person i hans ställning var naturligtvis tvungen att också fatta impopulära beslut.

Det bör därtill nämnas att han var en flitig skribent i olika tidningar, till exempel Åbo Underrättelser, Hufvudstadsbladet, Västra Finland och Hangö Tidning. Åtminstone i Hufvudstadsbladets riksupplaga och i Åbo Underrättelser var Liljeqvist regelbunden medarbetare. Tidningsartiklar var vid sidan av insändare ett sätt att påverka i de frågor som var viktiga för kommunen.

Karl Liljeqvist fick ett flertal utmärkelser som erkänsla för sina engagemang. Nämnas kan 1939–1940 års krigsminnesmedalj, Befolkningsskyddets, Finlands röda kors, Finska hushållningssällskapets och Finlands svenska landskommuners medaljer. År 1948 förlänades han ekonomiedirektörs titel och värdighet.

Läraren

Under de första åren på 1950-talet hade jag Karl Liljeqvist som lärare när jag var elev i Biskopsö skola. Det var samtidigt hans sista år som lärare. Åren som Liljeqvists elev blev inte riktigt så många som de kunde ha varit. När min mor resonerade med läraren om min skolgång det år jag hade fyllt sju sade han: ”Han är ännu ganska liten”. Han gav några skolböcker att ta med hem

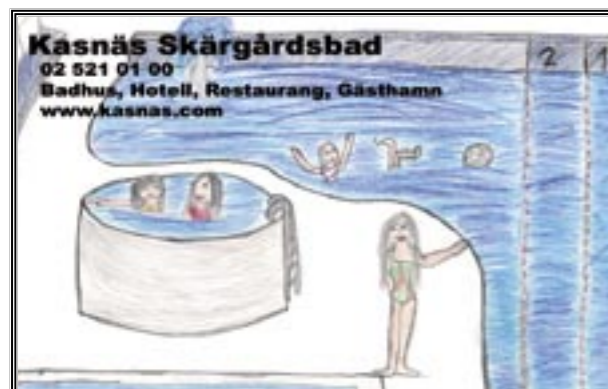
och så gick det första året, hemma. Följande år sade han ”I år ska han nog börja, men kanske inte riktigt ännu”. Så fick jag nya böcker att ta hem. Min skolgång började jag sedan efter påsk i årskurs 2.

Med dagens mått mätt kan man tycka att det var att handskas självsvåldigt med läroplikten. Men så dramatiskt var det inte. Biskopsö skola var i det här skedet en enlärareskola med så kallad förkortad lärokurs. Det innebar att eleverna i årskurs 1 och 2 på hösten började några veckor tidigare och på våren slutade några veckor senare än de andra. Där emellan var det paus. Jag hade också en lång och besvärlig skolväg och att bo på internat som sjuåring var naturligtvis inte lockande.

Det säger sig självt att Liljeqvists många och omfattande kommunala uppdrag inverkar på utövandet av lärartjänsten. Det fanns nog en del lektioner som började i stil med ”den här timmen ska ni räkna”, varefter man sedan inte såg läraren under resten av timmen. Vi elever tyckte att det var bra, för det gav oss större frihet. Särskilt högljudda var vi ändå inte, eftersom det var bara en tunn dörr som skilde klassrummet från lärarens kansli, som för övrigt på den tiden i praktiken fungerade som kommunkansli.

Karl Liljevist hann inte njuta av sin pensionering. När han våren 1954 höll sin sista skolavslutning hade han redan insjuknat. Han avled 5.7.1954. Åbo Underrättelser skrev i sin nekrolog att man som måtto för hans livsgärning för hembygden kunde sätta ett svar, som Liljeqvist tydligen ofta gav, nämligen ”Tror ni att det kan vara till någon nytta, så är jag naturligtvis beredd.”

Text och foto: Bo Rosenberg

Tankfartyget Petrolea

Bränsletransporter sker numera på hjul längs våra kuster och i vår skärgård. Ännu på 1960-talet var det vanligt att bränsle transporterades med små fartyg. Petrolea byggd 1913 var ett sådant skepp, vars manskap huvudsakligen var rekryterad i Hitis skärgård. Lasten var explosiv och jobbet ombord var riskfyllt.

Min bekantskap med Petrolea går tillbaka till barndomsåren i Björneborg. Petrolea kom farande upp längs Kumo älv och kunde ibland vara förtöjd nedanför Bomullsspinneriet i väntan på att få lossa lasten i Karjaranta. Gissa om sjömännen ombord blev förvånade när en nyfiken parvel börjar samtala med dem på svenska i helfinska Björneborg. Långt senare råkar jag bli klasskamrat i Ekenäs med ägarens dotter **Birgitta Eriksson** från Hangö, förresten samma år som tankfartyget Esso Finlandia rände in i Pojoviksbron. Petrolea kom på tal och anknytningen till Böle i Hitis kommun rullades upp. Petrolea hade inte sopats bort från mitt minne när jag ber hjälp av Birgittas bror **Hemming**. Han har tacknämligt insamlat fakta om fartyget i sitt museum Panem ex Mari i Böle. Muséet är värt ett besök för alla dem som är intresserade av sjöfart och yrkesfiske.

Brandfarlig last

– Hon fraktade mest bensin, petroleum, lätt brännolja och diesel längs den finländska kusten, berättar Hemming.

Många resor gjordes mellan Pansio och Björneborg samt Nådendal och Mariehamn. Ibland fraktades special smörjolja mellan Sverige och Finland.

– År 1969 gjorde vi fyra resor från Sköldvik upp till Kuopio. Färden gick genom Saima kanal på den sovjetiska sidan.

Båten lastade 300 kubik olja. När hon var fullastad var hela däck under vatten. Först år 1967 fick fartyget radar. Före det skedde navigationen helt med kompass, sjömärken och radiopejling.

– Skepparna ombord var skickliga. De kunde kusten som sin egen ficka. Min pappa **Nils** och farbror **Gunnar Gustavsson** från Bötesö i Bolax var styrman sedan 1965. Han hörde till de mest skickliga längs våra kuster. Dessutom jobbade **Helmer Söderström** från Böle som däcksmann samt mina två bröder inklusive mig själv säger Hemming.

Under båtens långa historia var hon med om en svår olycka i Hangö hamn år 1931. Enligt en artikel i Hangö tidning kokade **Elli Wirtzén** mat i byssan samtidigt som man lossade bensin. Spisen värmdes med ved och dörren stod öppen till däck där bensinen pumpades i land. Slangen brast och bensin sprutade in på vedspisen och eldsvådan blev explosionsartad. Kocken dog av de svåra brännskadorna.

Fartyget byggdes om följande år. År 1948 förlängs skeppet från 27 meter till 36 meter och fick därtill en ny motor.

Petrolea bytte ägare flera gånger. Hon kom till Finland 1913 från Holland där hon byggdes samma år. Ursprungligen hette hon Aleks Pelander enligt asfaltbolaget med samma namn. År 1915 får hon namnet Petrolea och ny ägare blev Nobels Petroleumimport AB i Helsingfors som senare blev Esso. År 1960 köptes båten av Hemmings farbror Gunnar och **Evald Westerholm** från Åbo som var maskinist. Fem år senare köpte Hemmings far Nils upp Evalds andel och fartyget blir en familjeegendom.

Bröderna Gunnar och Nils hann emellertid inte länge vara samägare av Petrolea. År 1966 drunknade Gunnar.

– Jag låg och sov när det hände i Räfsö hamn (utanför Björneborg) berättar Hemming. Det var en november natt och Gunnar ramlade i vattnet mellan kajen och fartygets reling. Ingen vet hur det gick till.

Matros på Petrolea

Fjalar Wilson född 1925 i Böle tog hyra på Petrolea 1950. De första 6 månaderna var han lättmatros och därefter matros.

– Vi lastade bränsle i Helsingfors vid Sumparn och på Degerö men för det mesta lastade vi i Pansio. Transporterna gick ibland till Mariehamn i väster och Kotka i öster. Fabrikerna i Björneborg var den vanligaste destinationen men det hände att vi åkte upp med last till Schaumans fabrik i Jakobstad.

– Vi körde förbi Räfsö mot Kumo älvs mynning. Där fanns en besvärlig sandbank som flyttade på sig. Färden gick upp för Kumo älv där kröken runt Skrivarholmen mitt i stan var grund.

– Vid stormigt väder tog vi farleden på insidan av den kända fyrön Säbbskär söder om Björneborg, men endast under dagtid för den var inte upplyst. Särskilt under senhösten på returren från Helsingfors var vi tvungna att ankra vid Bogaskär när det stormade. Inre farleden söder om Skäldö var då att föredra för vågorna svallade fritt på det nedlastade Petroleas däck. Vi fick se till att dörrarna var stängda för annars hade vattnet vällt in i hytterna.

– Besättningen bestod av 7 personer: skepparen, styrman, maskinmästare, två matrosar, smörjare och en

Hemming Eriksson vårdar sitt museum

kock. Skeppare var Gunnar Eriksson från Böle.

– Bensinlast var farligt, rökning var strängt förbjudet förutom i hytterna. Kocken fick inte elda i spisen när det lossades och lastades. Vi fick 5 procent påslag på lönen för att lasten var brandfarlig. Jag förstod aldrig att vara rädd. Tankarna behövde inte rengöras efter att bensinlasten lossats. Explosionsfaran är stor när bensinen förgasas. Däremot måste vi gå ned i tankarna för att rengöra om vi hade transporterat tjockolja. Då kom borsten till användning och allt skulle skuras ordentligt.

Fjalar slutade 1951 och återupptog fisket på hemgården Oppbygge där han numera lever ensam. När denna intervju gjordes sommaren 2009 var frun **Eva** ännu aktiv värdinna på gården och ingen anade att hon snart skulle avlida.

Petrolea såldes 1971 och skrotades på 1980-talet. Med henne gick en epok av flytande bränsletransporter på köl till historien. Kvar finns de stora tankfartygen som seglar på de stora haven. Många av dem styr in i Finska viken. Risker för oljekatastrofer växer för varje år. Frågan är när det kommer att ske. Pessimismen dominerar trots den moderna satellitnavigering som moderna tankbåtar har till sitt förfogande. Petrolea åstadkom inga oljekatastrofer trots att navigationsutrustningen var anspråkslös, men kunnandet var desto större bland besättningen som vuxit upp bland kobbar och skär. Dessvärre saknar dagens tankfartyg lika kompetenta navigatörer.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså samt ur Fjalar Wilsons arkiv

Referenser

Tidningen Hangö 17.11.1931

Hemming Erikssons arkiv i Panem ex Mari

Fjalar Wilson berättar

Foto: Bernt Örså

Det var den 14 oktober 2009 som det började hända saker i terrängen vid Lövö färja. Detta var bara två dagar efter att Västra Finlands miljötillståndsverk hade beviljat Vägförvaltningen ”tillstånd att bygga en bro från Söljeholmen till Lövö vid landsväg 1803”. Ända sedan den dagen har det i nästan två års tid varit ett litet, och ibland ett stort, äventyr att passera stället.

För mig som använder rutten regelbundet har det varit mycket intressant att följa med hur byggnadsarbetena har framskridit. Varje gång jag passerat har omgivningen förändrats, först mindre synligt sedan allt mera spektakulärt. Och i mina ögon har det hela gått väldigt snabbt. Den första stora förändringen var nog när färjvästet på Lövosidan flyttades norrut och den första dramatiken uppstod när det nya färjvästet rasade och måste byggas om. Men förvånansvärt snabbt vände man sig vid den nya kurvan och västets nya placering. Längre fanns det visserligen några stora stenbumlingar som såg ut att hänga ganska löst alldeles ovanför vägen och man ville gärna trycka lite extra på gasen för att snabbt komma förbi just de här stenblocken, men också de försvann en vacker dag. Stora träkonstruktioner byggdes både vertikalt som gjutformar för brodelarna och horisontalt över vattnet som arbetsbrygga. Gjutformarna byggdes upp av lättare virke, arbetsbron av bastant timmer.

Jag glömmer aldrig den dag då olyckan hände. En grävmaskinförare omkom då han hamnade under bommen till sin egen grävmaskin som hade stjalpt. Längre låg den havererade maskinen kvar där ute på träbron och påminde om den tragiska händelsen.

Smäcker konstruktion

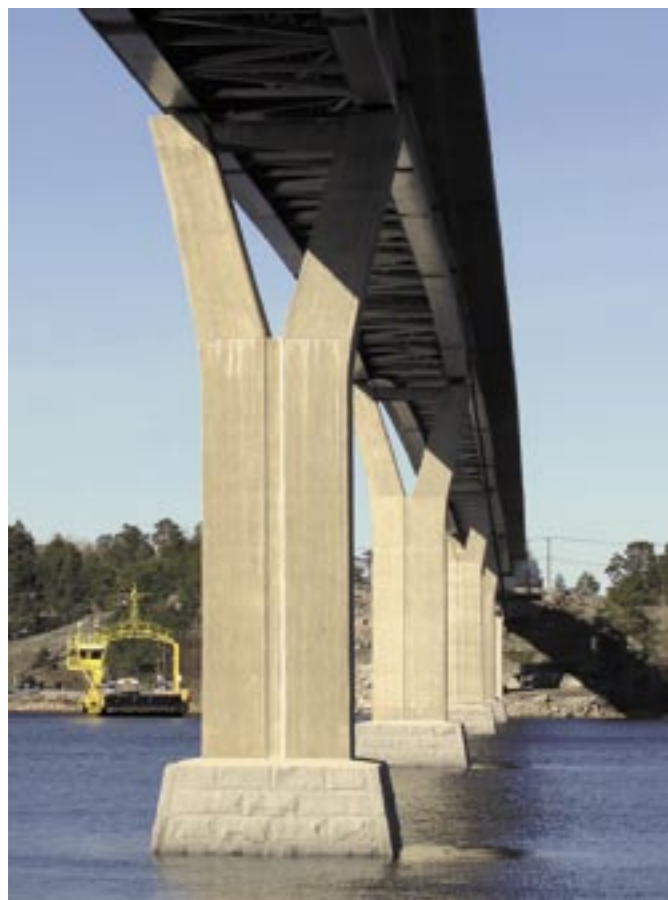
Virtuella bilder av den färdiga bron fanns säkert att

tillgå ända från början, men jag ville inte gå händelserna i förväg utan försökte föreställa mig hur bron skulle komma att se ut. Och sakta mak började bygget likna en bro. Extra spännande var det att se pelarna kläs av sina trähöljen för att blotta sin betongidentitet. Och jag blev glatt överraskad över att konstruktionen såg så smacker ut.

I takt med att betongen kläddes av blev högarna av trävirke allt större och jag började spekulera kring deras öde. Jag hoppades i mitt stilla sinne att de åtminstone inte skulle hamna på en avstjälpningsplats och ansvarige byggmästaren **Jaakko Vuori** gav lugnande besked: det lätta virket skulle bli flis och stockarna som använts för arbetsbron kunde återanvändas för liknande ändamål.

Historiskt stål

Knappt ett år efter att bygget påbörjats hände det riktigt spännande saker igen. Då skulle nämligen de fyra brosektionerna av stål lyftas på plats på brodelarna. Sektionerna vägde 200 ton var och var ca 90 meter långa. För att få delarna på plats hyrde man en sjökran från Tyskland som fungerade med egna motorer. I Annonssbladet och radion meddelades om avbrott i färjtrafiken under den vecka som det hela skulle ske. Just den dagen när de två första delarna skulle lyftas hade jag ett uppdrag på fastlandet och kollade därför noga i Annonssbladet vilken tid jag borde vara vid Lövöfärjan för att hinna över innan det blev avbrott i trafiken. Döm om min förvåning när jag närmade mig färjan och långt före färjvästet hejdades av en man med stoppmärke. Tidtabellen hade ändrats efter att Annonssbladet gått i tryck och jag hade varit så naiv att jag inte dubbelkollat innan jag startade. Nåja, då kunde jag ju passa på att föreviga det historiska tillfället eftersom jag var utrustad

bron och jag inser att det är många som har kört över den innan den öppnas officiellt för trafik. Vissa rykten gör också gällande att den skulle ha utnyttjats av några otåliga privatbilar nattetid. Andra rykten säger att även Hangöborna tycker att bron är fin, men den har ett fel: man ser inte Hangö från den.

Gräll?

Den (hittills) sista överraskningen bjöd bygget på när den en vacker dag bekände färg. Man hade börjat måla bron i en färg som verkade vara ganska grällt turkos och jag var till en början övertygad om att det var frågan om en bottenfärg. Men det här är den slutgiltiga färgen och det är säkert som med allt annat: man vänjer sig. Och starkt solljus kommer säkert att göra sitt. Dessutom påverkar den helt tydligt Lövöfärjans gula färg. Färjan verkar lysa allt starkare ju närmare slutet den är. Men nog ser den liten ut i jämförelse med sin nya skrytsamma granne. Och det sticker lite till i hjärtat när jag tänker på hur plikttroget färjan och dess förare har skött om att vi alla kommit dit vi ska, ömsom hem, ömsom ut i världen. Lövö bro kommer inte att bry sig, men kanske titta på lite avundsjukt, liksom von oben, när den utlovade Färjfesten kör igång under färjans sista tur.

Röster om Lövä bro

– Gamla människor ska inte uttala sig om sånt. Vi får väl se, vi är så vana med allt möjligt nu redan.

Kasnäsborna **Ruth** och **Åke Wiberg**, båda födda i början av 1920-talet, svarar en aning motvilligt på frågan vad de tycker om den nya bron över Löväströmmen. Efter lite mjölkande kommer det fram att de personligen hade klarat sig utmärkt utan en bro. I färskt minne har de tillkomsten av Kasnäsvägen, som öppnades för trafik den 1 januari 1965. Inte heller då saknade de direkt en fast vägförbindelse, men de var nog nöjda när vägen väl blev verklighet. Eftersom Wibergs handlade med fisk betydde det bland annat att fisktransporterna underlättades, i synnerhet i menförestider.

– Men visst förändrades Kasnäs i och med vägen, **Louis Sandell** byggde sitt barhus där ute på udden och sommargästerna började komma småningom.

Bron är ett måste

Jörgen Liljeqvist, som har utvecklat Kasnäs udd till ett livligt turistcentrum och även byggt upp en fiskförädlingsindustri där, medger att han till en början var emot planerna på en broförbindelse.

– Jag tyckte att det var tryggt och bra att bo bakom en färja, vi hade inga stöder här, medan de som bodde på andra sidan om färjan har haft vissa bekymmer.

Jörgen ändrade åsikt för några år sedan när han märkte att läget blev ohållbart med upp till en timmes bilköer vid färjan om sommaren. Den ökade trafiken är enligt Jörgen det som varit helt och hållet avgörande för att man efter mycket velande lyckats få en bro till stånd.

– Det finns ju också en betydande trafik utanför Kasnäs, de som far vidare med Aura.

Han konstaterar att bron också kommer att ha stor

betydelse för badhuset och restaurangen.

– Många har dragit sig för att komma hit ut, speciellt på kvällen då färjan går bara en gång i halvtimmen. Och det är ju bekvämare för dem som jobbar här, på vintern har vi ungefär 80 anställda, och de flesta kommer över med färjan.

Lenita Söderlund med hantverksboden Lillrödjan i Rövik på fastlandssidan om Löväfärjan använder inte färjan varje dag, men oftare på sommaren då hon säljer hantverksprodukter i Kasnäs. Hon vet att det behövs en bro, men hon kommer att sakna färjan.

– När man kommer till färjan kan man slappna av och ta det lugnt ett tag. Det blir ett välkommet avbrott i vardagen och man känner att man kommer ut till skärgården.

Normalt brobygge

Jaakko Vuori, som är ansvarig mästare på brobygget, berättar att arbetet tekniskt sett gått som planerat, men han är mycket ledsen för att arbetet krävde en människas liv.

– Bron är stor, men det handlar om ett relativt normalt bygge. Det enda som skiljer sig från det normala är sättet att lyfta brosektionerna. I Finland har man aldrig tidigare använt den här typen av kran.

Men också det momentet gick som planerat utan större stormar som kunde ha fördröjt det hela. Locket kom på plats före vintern och man kunde börja riva träkonstruktionerna. De hårda vintrarna har inte nämnvärt påverkat bygget, säger Vuori.

– Det är klart att allting går lite långsammare när man måste röja snö, men det här är normala villkor för den som bygger i Finland.

Mellan femton och tjugo personer har varit anställda på bygget och de flesta av dem är från södra Finland. En del har bott på hyra i Dalsbruk och en del på Kasnäs hotell. Då intervjun görs i slutet av april lovar Vuori att bron kommer att öppnas för trafik i slutet av maj. Själv vet han inte var hans nästa uppdrag kommer att finnas och vad det kommer att vara.

– Nu ska jag åka hem till Lundo och fira semester först.

Text och foto: Clara Henriksdotter

Fakta om Lövä bro

- År 1933 fördes de första diskussionerna i Hitis kommunfullmäktige om en fast vägförbindelse till Kasnäs.
- År 1963 började man bygga Kasnäsvägen.
- 1.1.1965 öppnades Kasnäsvägen för trafik.
- År 1998 utförde Vägförvaltningen terrängbesiktning vid Söljeholmen och Lövä och med det som underlag presenterades fem alternativ: en öppningsbar bro, en fast hög bro på 18 meter, en fast hög bro på 24 meter, en tunnel eller en utveckling av den nuvarande färjförbindelsen.
- År 2001 uppgjordes en allmän plan för att utveckla Lövä färjplats.
- År 2006 påbörjades vägplaneringen.
- 13.4.2007 ansökte Vägförvaltningen om tillstånd hos Västra Finlands miljötillståndsverk för att bygga Lövä bro.
- I över ett år fördes tungrodda förhandlingar om vilka medel man inom vägförvaltningen kunde använda för brobygget, som man slutligen lyckades finansiera med s.k. temafinansiering och sysselsättningspengar.
- 12.10.2009 beviljade Västra Finlands miljötillståndsverk Vägförvaltningen tillstånd för brobyggnad.
- 14.10.2009 började förberedande arbeten i terrängen.
- Entreprenör för brobygget är Skanska och Ruukki är entreprenör för stålkonstruktionerna som är Finlands största broelement.
- 18.5.2010 omkom en estnisk grävmaskinförare i en arbetsolycka.
- 17.9.2010 lyftes de två sista elementen på plats.
- I maj 2011 öppnas bron för trafik.
- Broloppet från Dalsbruk över Lövä bro till Kasnäs ordnas den 18 juni 2011.
- Löväbron har en egen grupp på Facebook som heter Bridge Over Troubled Water.
- Den nya vägdelens längd är 1 125 meter lång.
- Bron är 473 meter lång och 8 meter bred.
- Brons höjd över havet är 18 meter.
- Bron kostade ca 8 miljoner euro.
- En bro med samma typ av stålkonstruktioner kommer att byggas i Sundsvall. Den blir 1,4 km lång.
- Kommunpolitiker från Vårdö på Åland har gjort en studieresa till Lövä för att se om en liknande bro skulle lämpa sig för Prästundet mellan Vårdö och Sund.
- 400–500 personer bor året om bakom Lövä färja/Lövä bro. Fritidsbostädernas antal är över tusen.

Örså lanthandel i Högsåra

Högsåra hade under en kort tidsperiod hela tre butiker. Ingen av dem finns kvar i dag. Bybor och båtturister får söka sig till Kasnäs, Dalsbruk eller Rosala för att fylla sina matväskor och bränsletankar.

Närservice stod förut högt i kurs. Den uppskattas fortfarande men blir allt mer en sällsynthet. När Örså lanthandel upphörde med verksamheten 2001 blev skärgården ett varuhus fattigare.

Johan Örså är bekant för mig sedan ett antal år. Han är en känd lokalpolitiker som motsatte sig att Hitis kommun sammanslogs med Dragsfjärd och att SFP:s lokalavdelning i Hitis gick samman med avdelningen i Dragsfjärd. Han har flera års erfarenhet av att sitta i kommunstyrelsen och i olika nämnder, där särskilt engagemanget i skärgårdsnämnden har stått honom nära. Johan och jag har fört ett antal diskussioner kring frågor som berör skärgården. Tankeutbyten med honom har alltid varit givande, åtminstone för en nyfiken novis som jag. En träff med honom gick därför lätt att ordna.

Jag tuffar i väg från Rosala till Högsåra som jag gjort åtskilliga gånger under den gångna sommaren. Väl

framme vid Farmors Café, där vi bestämt träff, blir jag snabbt vinkad till det bord där Johan och hans fru **Birgit** sitter. Efter en kort pratstund kring ett glas vandrar vi den korta vägen upp till Örsågården. Inget varuhus i landet lär kunna stoltsera med en vackrare byggnad och omgivning än vad Örsås välsorterade lanthandel kunde bjuda på. Det stora huset är målat i Faluröd färg och gräsmattan med blomster pryder gårdstunet.

Vi slår oss ned i den gamla butiken som var en del av bostadsbyggnaden. Endast små detaljer återstår av vad en gång var en butik, som väl kunde kallas minivaruhus.

Lanthandeln var ett varuhus

Jag känner inte till den exakta definitionen på ett varuhus, men enligt vedertagen uppfattning är utbudet stort och omfattar allt från matvaror till olika bruksartiklar. Kort sagt, allt vad en konsument behöver ingår i utbudet. Följer vi den definitionen var Örså lanthandel ett varuhus på samma sätt som Wilsons lanthandel var det i Rosala (se artikel i denna tidning). Varorna såldes emellertid över disken, vilket är till stor hjälp när man villrådlig står framför en hylla fylld med hundratals burkar. Hjälpan-

personal i ett varuhus är en bristvara. I Örså lanthandel fanns frun Birgit alltid till tjänst för stora och små.

– Jag hade jobbat i butik i Dalsbruk och när vi gifte oss i december 1964 flyttade jag småningom ut. Jag började genast jobba i butiken, där jag stod bakom disken och beställde varor. Vintertid var kunderna enbart bybor. På somrarna kom en hel del folk från de svenska segelklubbarna som ville ha innerfilé och biffar. Butiken hade köttdisk men fisk hade vi inte, för rökt flundra fanns till försäljning lite överallt.

Johans föräldrar **Edna** och **Gösta Örså** inledde butiksverksamheten 1960 när byn hotade att bli utan lanthandel. Året efter startade bränslehandeln vid butikens brygga. Föräldrarna hade näsa för att båtturismen skulle komma att öka. Den var då ännu rätt blygsam.

– Mitt jobb var att finnas vid bryggan samt att hämta varor från Dalsbruk. En gång dök en båtturist upp med sin stora båt som ville ha 600 liter bränsle. Då fick handpumpen gå för vad den var värd.

– Första åren kom bränslet i fat som rymde cirka 200 liter. De forslades med fartyg till Kejsarhamnen där 30 fat kunde lossas. Jag tömde innehållet för hand i en tank på traktorflaket som rymde 1 000 liter. Sedan körde jag eldningsoljan med traktor till hushållen. De flesta hade någon form av oljeeldning på den tiden. Oljan skulle pumpas för hand till deras tankar och till tankarna vid vår brygga.

– Under menförestider hjälpte arméns båt till med att forsla olja. De hade tankbil ombord. **Rurik Fagerholms** båt Olle från Rosala hade ibland oljefat ombord åt oss på vägen hem från Åbo. Då vinschade vi upp faten på bryggan.

När bränslet tog slut kunde kunderna klaga och sade att nu är det fan. Nej, sade Johan, det är Shell. Kunderna ringde Shell och Johan fick skäll.

– Jag luktade olja nästan varje dag men dofterna blandades upp av svalkande glass som såldes tillika med bränsle nere vid stranden.

Besvärliga varutransporter

Inledningsvis avhämtades de beställda varorna i Dalsbruk.

*Johan Örså -
en nöjd pensionär*

*Birgit Örså trivs
i blomsterprakten*

Transporterna från Dalsbruk till Högsåra skedde med butikens båt som var cirka 30 fot lång. Lastbilarna lossade varorna på kajen nedanför nuvarande restaurang Portside.

– I Dalsbruk lastade jag gasflaskor, dricka, byggnadsmaterial samt kolonialvaror. Båten blev ordentligt nedlastad och i bland rymdes inte allt med. Då var det bara att göra en ny resa. Bruksarna var hyggliga och tullade inte när travar av akterseglade ölkorgar väntade obehagade i timmar på att få skjuts till Högsåra.

– Vid kajen i Dalsbruk hade jag sällskap av andra handelsmän från skärgården. Rurik Fagerholm var där med sin båt, **Louis Sandell** från Kasnäs var på plats och likaså **John Adolfsson** från Hitis. Vi visste aldrig med säkerhet när lastbilarna skulle anlända. Därför kom vi redan på morgonen för mjölk och glass för illa i värmen. Ibland fick vi vänta ända till kvällen. Vi handelsmän som satt och väntade blev goda kompisar men nu är alla döda utom jag. När Kasnäsvägen blev klar för trafik förkortades transportersträckan och då körde lastbilarna varorna till Kagsjöla.

– När förbindelsefartyget Rosala inledde trafiken började varorna köras till Kasnäs. Häckarna med varor lastades ombord och jag backade traktor ombord på båten för omlastning i Högsåra. Sedan bar det i väg till butiken med varorna. Det hände att lastbilarna var sena och då blev varorna stående på kajen i Kasnäs. Från butiken körde jag ut beställda varor till holmarna med båt vid behov.

– Byborna var trogna kunder och de hade stående beställningar på färskvaror. På det sättet såg vi till att inget gick till spillo. Det var vi som fick stå för kostnaderna om något inte gick åt, berättar Birgit.

Birgit och Johan tog över verksamheten kring år 1980 men i verkligheten skötte Birgit det mesta av butikens affärer långt innan då svärföräldrarna stegvis trappade ned med stigande ålder.

Förutom varutransporter och bränsleförsäljning hann Johan även med att köra taxibåt.

– Mest körde jag sommargäster till Kasnäs. När pensionatets gäster ville på utflykt till holmarna, då anlidade de mig.

På många sätt överträffade Örså lanthandel dagens varuhus beträffande kundvänlig service, där bland annat hemtransport till holmarna ingick. Dessvärre har denna form av närservice tynat bort i skärgården. Kunderna får själva ordna de tunga transporterna av virke, möbler, maskiner osv. Idén med lanthandel i skärgården är inte förlegad. Dagens handelsmän har mycket att lära av

dem som var med då transporterna var besvärliga. Här i tidningen har vi i olika repris lyft fram exempel på det.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Britt-Marie och Sven

Uppslaget att skriva om lanthandeln kom för ett antal år sedan. Tidningens mångåriga medarbetare **Kurt Zilliacus**, som var en trogen kund i butiken, bad mig skriva om den. Åren gick och jag förde önskemålet på tal med **Mats Wilson**, Britt-Maries man, men vi lät ärendet bero. Frågan aktualiserades på nytt sommaren 2010. Britt-Marie avled samma år i april efter att ha legat nästan nio år på långvården i Dalsbruk på grund av slarv i samband med en rutinartad operation. Hon avled i en ålder av 53 år. Mats ansåg nu att det var dags att lyfta upp Brittens livsgärning. Jag hade önskat att Mats hållit i pennan men det blev som Kurre och Mats ville ha det.

Vi bänkar oss kring köksbordet och Mats börjar berätta.

Wilson's lanthandel

Rosalaborna har betjänats av flera Rolika butiker under årens lopp. Ibland har det funnits två handelsbodas och periodvis har det inte funnits någon alls. Under tidigt 1970-tal såg det illa ut, ortens båda butiker hade stängt för gott. Då ryckte en ung tonårsflicka, **Britt-Marie Sjöberg**, in och byggde upp en lanthandel mer eller mindre från intet. Än i denna dag talar man vördsamt om **Britt-Marie** och hennes livsverk. Hos Rosalaborna har hon lämnat intryck som inte förtvinar i första taget.

Lanthandeln uppfördes med bybornas hjälp

– Britten började hemslojdsskola i Åbo år 1973 och följande år förlovade vi oss. Jag vikarierade som motorman på M/S Hitis år 1974 och kom då på idén att öppna en butik.

På det tilltänkta stället hade Brittens föräldrar haft en butik under åren 1958 till 1971.

– Vintern 1974–1975 var mild och jag högg virket som Brittens pappa **Helge Sjöberg** från Kas sågade upp. Många i byn ställde upp på talko. Tre timmermän från Rosala anlätades för att uppföra huset som byggdes bredvid Sjöbergs gamla butik. Tomten arrenderades av Brittens föräldrar.

– Butikshuset blev 90 m² och den gamla delen som var 40 m² blev lager. Timmermännen blev klara i maj. Sedan målade vi och varor beställdes. Den 4 juni 1975 öppnades butiken. Britten var då 17 år och jag 21.

Finansieringen av bygget sköttes genom banklån som var en tung börda för det unga paret. Svärföräldrarna och Mats pappa **Holger Wilson** hjälpte till med anskaffningen av inventarier. En nedlagd butik i Björkboda hade en del gamla kylmaskiner som kom väl till pass.

– Britten skötte om ruljansen från första stund. Hon utvecklade och breddade sortimentet som i slutändan omfattade nästan allt från kräftor till brunnsringar av cement. Byborna var förtjusta i butiken. Praktiskt taget alla handlade här och de var trogna kunder.

Britten var en tillgång för hela Rosala

I en intervju för Åbo Underrättelser 1995 berättar Britten hur hon jobbar bortåt hundra timmar i veckan. Redan under tidigt 1980-tal infördes söndagsöppet och före det kvällsöppet på fredagar.

– Jag gör upp program för varje dag och pusslar sedan in alla de tiotals sysslor som dessutom ramlar över mig, säger Britten.

– Hit ringer man för att fråga om nästan vad som helst från stuguthyrning till tidtabeller, väder, service av alla slag. Det tar tid att ta reda på och berätta för folk, men det hör till. Jag måste skaffa två telefonlinjer för annars är risken stor att man inte kan beställa varor när linjerna är upptagna med frågvisa kunder, berättar Britten i ÅU.

Moderskapsledigheterna var korta, när de två barnen föddes på 1970-talet. Britten var stark och kunde bära cementsäckar som vägde 50 kg. Hon skötte om allt från matvaror till byggnadsmaterial. Även småbåtar var till salu. Butiken hade en köttdisk där köttet maldes och skivades enligt behov. Tillgången på färsk fisk var dålig. Rökt och gravad fisk inhandlades av **Torsten Granlund** i Kasnäs.

I butiken fanns ylletröjor till salu som Britten hade stickat under vintern. En särskild hörna fanns avdelad med stickade varor som Britten och andra bybor hade producerat. Garnen spans av fårull från Rosala. Färgandet skötte Britten om.

– Vi öppnade en livsmedelskiosk år 1985 där det fanns ett utbud av livsmedel och kioskprodukter när butiken var stängd. Till och med hamburgare kunde vi erbjuda våra hungriga kunder. Sysslorna i kiosken sköttes av Brittens mamma **Ingegerd Sjöberg**. Året efter inleddes bränsleförsäljning. Efterfrågan av bränsle till båtarna i trakten var stor. Bränsleförsäljningen sköttes av dotterbolaget Wilsons Service som fortfarande verkar men i en annan bransch, berättar Mats.

Mats var inte sysslolös medan Britten jobbade i butiken. Åren 1975 till 1986 var han motorman ombord på förbindelsefartyget Rosala, som efter att skrovet förlängdes 1981 fick namnet Rosala II. När båten låg över i hemhamnen Rosala satte Mats i gång.

– Britten gav en lista på det som skulle göras och då var det bara att köra ut varor och uträta annat som jag blev ombedd. Logistiken blev lättare när Aura inledde trafiken på luciadagen år 1994. Varorna var lättare att transportera, men samtidigt blev det också lättare för

Mats Wilson
på hemgården

byborna att handla annanstans. Före det kom varorna på förbindelsebåtens däck tre dagar i veckan till Vikare och lika många till Rosala. Färskvarorna mådde inte bra av det.

– När Rosala II sattes i trafik kom bilarna med varor, dricka och bränsle ända fram till Rosala.

Butiksbiträde från Sommarön

Klara Österlund jobbade 22 år i Wilsons lanthandel, mellan åren 1977 och 1999. Butiksägaren kände Klara väl till, hon hade skött om Britten som liten.

Vägen till butiken från Sommarön var inte helt oproblematisk. Efter en gångväg om cirka två kilometer skulle hon ro över Strömmen och därifrån gå den sista biten till byn. I mörkret gällde det att ha ficklampa och på vintrarna gick hon över isarna. Färdvägarna var mer än väl bekanta för henne. Ända sedan skolstarten hade hon tagit sig fram i ljus och mörker.

Jag träffar Klara ute på Sommarön i gröngräset där hon tillbringar somrarna inte långt från barndomshemmet.

– Det var trevligt att umgås med folk i butiken då det var ensamt här på ön. Alla från byn kom till butiken, ända från Vänö kom det kunder. Jag skötte kassa och köttdisk eller var där det behövdes. Britten och jag jobbade bra tillsammans.

När jag för Brittens två barn på tal lyser Klara upp.

Clara Österlund
hemma på Sommarö

Gamla delen av Wilsons lanthandel

– **Sven** gillade att göra hyss. En gång spände han upp alla rättfällorna vi förvarade överst på hyllan. Nära att jag skulle ha fått mig på fingrarna då jag plockade ned ett exemplar åt en kund. **Anna** började hjälpa till redan som väldigt ung. Hon var en duktig flicka.

Klara tyckte det var vemodigt att butiken stängde och hon fick börja pendla till Kasnäs på jobb där hotellet öppnade portarna år 2000. Sedan år 2008 är Klara pensionär.

Mats berättar att Klara var till ovärderlig hjälp. Förutan henne skulle Britten inte ha hunnit med allt.

– Tack vare henne kunde vi unna oss en vecka semester i södern under vintrarna, oftast på Kanarieöarna. På våarna brukade vi göra en båtresor till Tyskland. Vårjakten missade vi inte heller. Britten var en skicklig fågelskytt, hon hade eget hagelgevär och var aktiv medlem i jaktföreningen.

Allt har sitt pris

Det tunga arbetet och de långa arbetspassen började kännas motigt.

– Britten var ju bara 17 år när hon körde i gång butiksverksamheten. Hon ville pröva på något annat. Britten planerade att satsa mera på att sy kläder och ville även pröva på catering för hon var en skicklig kock. Fastighetsskötseln som jag sysslade med började ta allt

mer tid och år 1999 beslöt vi lägga av, vilket inte var populärt i byn, men ingen var heller intresserad att ta över verksamheten. År 2000 hyrde vi ut fastigheten till den nuvarande köpmannen (se RoHit 2006).

– Lönsamheten var inte det avgörande när beslutet om nedläggning fattades. Det var inte endast byborna och fritidsfolket som handlade i butiken. Varor levererades även till sjöbevakningen i Hitis och stampersonalen vid Öro fort.

– Drömmarna om att förverkliga något annat i livet gick dessvärre inte i uppfyllelse. Britten hade knappt hunnit börja innan hon blev sjuk på våren 2001.

Följden av den omtalade operationen blev ödesdiger och omställningen blev omfattande för Mats. Livet kan i bland kännas oerhört orättvist. Livet går emellertid vidare men minnet av Britten lever kvar i Rosala och bland alla dem som var kunder i butiken. Skärgården gick miste om en av sina bästa förmågor.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Referenser

RoHit 2006, Rosala handelsbod i kreativa händer
Åbo Underrättelser 6 juni 1995, Wilsons Handel – samlingspunkt i 20 år

Öar som förenar: Barbados och Rosala

Det kan kännas sökt att finna förenande länkar mellan Rosala och Barbados. Även om skillnaderna i avstånd och levnadsbetingelserna är stora finns det något som förenar ösammhällena.

Omgivande vatten formar människorna och naturen. Benita Andersson från Rosala har öar som resemål. Rosala är basen och Barbados är hennes arbetsplats och hem.

Benita Andersson tillbringar sex veckor varje sommar i föräldrahemmet Månusa i Rosala. Samtidigt passar hon på att stå till tjänst med massage för dem som har problem med rygg, leder och axlar. Det var inte massagebehovet som förde mig till Benita. Det var bekantskapen med föräldrarna som förtjänstfullt ställt upp för intervju, bl.a. i denna tidning. I samband med intervjuerna aktualiserades Benita och hennes liv.

Vi kom överens om en träff, även om hon försynt undrade hur jag skall få ett meningsfullt upplägg i den kommande artikeln som skulle intressera läsarna. Låter mig inte bli nedslagen svårigheter är till för att övervinnas och vi slår oss ned under parasollets svalka i trädgården.

Slavhandel och rika amerikaner

Barbados fick sitt namn av den portugisiska sjöfararen **Pedro Campos** som döpte ön till Los Barbados (den skäggige), eftersom fikonträden på ön hade långt

hängande rötter som liknade skägg. Ön var obebodd när briterna landsteg år 1627 och gjorde Barbados till sin koloni. Engelsmännen skeppade kelter från brittiska öarna till Barbados och tvingade dem till sina slavar. Barbados var ett centrum för slavhandel när holländska handelsmän inledde transporten av slavar från västra Afrika till Barbados. Slavar utnyttjades på sockerplantagen i stora mängder. Barbados var länge den ledande sockerproducenten i Karibien. De keltiska och afrikanska slaverna blandades upp och de är sedan länge frigivna och nu är det turister som gästar ön, därtill har ett relativt stort antal rika amerikaner och engelsmän slagit sig ned på ön.

Det är bland dem och lokala klienter som Benita har funnit sin utkomstnisch. Hon grundade en firma vid namn "Body Beautiful" som huvudsakligen bedriver finsk massage. Denna form av massage skiljer sig från andra former genom att den går på djupet och är mer terapeutiskt inriktad.

– Jag erbjuder även spabehandlingar såsom lerinpackningar, ansiktsbehandlingar, kroppsskrubbningar osv. Jag har också införskaffat en elektromagnetisk apparat som gör ansiktslyftningar på naturlig väg. Dessutom ger jag Reiki healing som hjälper mot värk, stress och spänningar och ger klienterna förnyad energi.

– De flesta lokala klienter kommer till min salong, men till min arbetsuppgift hör även att åka ut till de många exklusiva hotellen och villorna där jag ger massage till

rika turister, ofta till hela familjer.

Barbados är ett tätbefolkat samhälle med ca 284 tusen invånare på ett område som är 34 kilometer långt och maximalt 23 kilometer brett. År 1966 blev Barbados självständigt efter det långa koloniala styret med relativt långtgående autonomi.

– Det är inte lätt att få arbetstillstånd men genom att jag öppnade ett litet spa ordnade det sig.

– År 1991 gjorde jag mitt första besök till Karibien och jag blev helt förälskad i kulturen, musiken, folket och naturen. Gjorde några kortare besök efter det, men på hösten 2002 flyttade jag definitivt till Barbados. Valde Barbados eftersom den jämfört med andra Karibiska öar är relativt stor, har mycket turister och är mest utvecklad. Dessutom hade jag vänner där sedan tidigare.

Vägen från Rosala till Karibien

Redan som fyraåring flyttade Benita från Rosala till Hangö, men gården Månusa i Rosala förblev familjens sommarhem.

– Jag gick på folkhögskola i Pojo och därefter tog jag mentalvårdarexamen i Ekenäs. Som 19-åring flyttade jag till Stockholm där jag först jobbade på Beckomberga mentalsjukhus och sedan med narkomanvård på Långbro sjukhus. Vid sidan om studerade jag på vuxengymnasium.

– Efter gymnasieexamen spetsade jag mig på att studera till socionom, men svenskläraren på gymnasiet tyckte jag skrev bra och uppmuntrad av detta sökte jag till Journalisthögskolan och blev antagen.

– Mitt första journalistjobb var på LO-tidningen, därefter Östgöta Correspondenten, en kort period på Dagens Nyheter och sedan nio år på Svenska Dagbladet. Började som allmän reporter men med tiden blev det alltmer reportage.

– Jag specialiserade mig på allt ifrån bostadsfrågor, invandrare och samer till socialreportage om missbruk, mentalvård och utslagna människor.

– Det blev en hel del resor och jag skrev reportage om barnprostitution i Thailand, kvinnlig omskärelse i Etiopien och Eritrea, om gatubarn i Brasilien, adoptionsfrågor i Kolombia och flyktingar i Palestina. Allt publicerades i Svenska Dagbladet inklusive bilderna som jag själv

tagit.

– Det var en reportageresa som förde mig till Karibien och ett par år senare tillbringade jag nästan ett år (1994-95) på den karibiska ön Bequia. Det var ett sabbatsår. Hyrde ett hus med utsikt över havet. Då lärde jag känna det lokala livet och jag passade på att läsa och skriva. Jag ville inte åka tillbaka till Stockholm men var tvungen att arbeta ihop pengar.

– Som journalist gick det inte att livnära sig i Västindien och jag utbildade mig därför vid sidan om mitt jobb i Stockholm till massage- och spaterapeut. Jag märkte att det fanns ett behov av professionella massörer i Karibien och jag kunde tillföra något nytt i form av finsk massage.

Öar eller något annat som förenar?

Enligt Benita har hon alltid älskat öar och dras till dem oberoende av var de finns i världen, även om Barbados och Rosala står hennes hjärta närmast. Till Rosala längtar hon varje vår och räknar dagarna att få komma till sin hemö. Det är här hon kopplar av och vilar upp efter sitt fysiska jobb som kan vara nog så slitsamt.

Visserligen är det sant hon säger om den fågling och den frihet som omger öar. Samtidigt kan jag inte låta bli att dra mina egna slutsatser efter att under åren blivit bekant med hennes föräldrar. Måhända är kopplingen ändå starkare till hennes far som varit fiskarbondе, elektrifierat skärgården, varit postförare och framgångsrik trållarskeppare. En liknande företaganda, mod att pröva nytt, byta yrke och ta sig fram i okända landskap förenar dem. Egenskaperna har tagit olika uttryck men fenomenet är det samma.

Skärgården behöver fler damer av denna sällsynta sort, därtill med empati för sociala orättvisor. Nu är det en annan ö som får ta del av hennes kunskande, vi andra får vänta till sommaren när hon dyker upp i Rosala och öppnar sin mottagning för några veckor. Vackert så, men vore det inte värdefullt om hon kunde övertalas att plocka upp pennan ur skrivbordslådan och låta det nyansrika svenska språket fånga in stämningar i ösamhällena i Karibien och vår skärgård. Hon om någon borde vara skickad för denna utmaning.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt:

Född: 17 mars 1955

Bor: Barbados, Stockholm, Rosala

Familj: far Harry, mor Marita, syster Carola + syskonbarn

Favoritträtt: sushi, pasta, rotmos

Favoritdryck: rött vin

Favoritläsning: Allt om personlig utveckling

Karakterisera dig själv: arbetsam, orädd, positiv, kontrollerande, känslig, omhändertagande, lynnig, mm. Välj själva!

Eugenia – för Kimitoöns unga

Under sommarhalvåret seglar Kimitoöns stolthet Eugenia, en kulturhistoriskt värdefull jakt med rötterna i Bolax Hitis, i Åbolands skärgård. Hon är ett tjärdoftande replikafartyg av Finlands sista seglande jakt som sjönk 1951.

Den ursprungliga Eugenia byggdes 1879 på Bolax byastrand. Replikan är mycket trogen originalet och byggdes 1997–2000 som ett resultat av en unik talkoanda bland ortsborna i de dåvarande tre kommunerna Dragsfjärd, Kimito och Västankfjärd. Tack vare att Sagalunds museum tog projektet under sina vingar kunde bygget praktiskt och ekonomiskt genomföras, men bygget var helt beroende av den låga som tändes i öbornas hjärtan och fick dem att kavla upp ärmarna.

– Projektet att bygga en segelskuta enligt gamla skeppsbyggertraditioner väckte något djupt hos ortsborna, främst hos Västankfjärdsborna, och det syntes i engagemanget. Det har varit mycket sjöfart i släkterna här, förklarar amanuens **Li Näse** vid Sagalunds museum. Hon var en av eldsjälarna bakom projektet och är fortfarande engagerad i Eugénias väl och ve.

Eugenia är allas

Målet med att återuppväcka Eugenia var att återskapa en del av Kimitoöns kulturhistoria, bevara skeppsbyggarkonsten och väcka liv i de sjöfartstraditioner som

finns i blodet hos både unga och gamla ortsbor. Eugenia skulle bli allas, men framför allt de ungas.

– Nya Eugenia skulle bli identisk med originalet, förutom på de punkter där moderna säkerhetsföreskrifter krävde det. Så blev det också, berättar **Johan Stenbäck**, verksamhetsledare för byggprocessen.

Redan i ett tidigt skede delades arbetet upp mellan de dåvarande tre kommunerna på ön. Bygget delades upp i tre faser: skrovet byggdes utanför Sagalunds museum i centrala Kimito, hon riggades och sjösattes vid Kalkholmen i Lammala och hemhamnen är Dalsbruk.

– Det blev en otrolig uppslutning kring projektet, genast från början. Det pratades ännu om Eugenia-andan. Alla ställde upp på ett fantastiskt sätt, både med timmer, tid, pengar och på andra sätt, minns **Kristian Lindroos**, en av initiativtagarna till projektet.

Eugenia 1879–1951

Den ursprungliga Eugenia byggdes 1879 av skeppare **Gustaf Andersson**, under ledning av ett par skutbyggmästare. Namnet Eugenia fick skutan dela med Gustaf Anderssons dotter. Hans son **Oskar**, som var sex år gammal när Eugenia byggdes, köpte senare skutan av sin far och blev Eugénias sista skeppare.

Eugenia byggdes på mindre än ett år och med små medel. Bygget skedde under bar himmel, av färskt virke och

Benita har laddat upp inför återfärden till Barbados

*Gamla Eugenia har mött sitt öde.
Foto: Kaj Enholm, ca 1957*

med hjälp av många flinka hantverkarhänder. Detaljerade ritningar saknades, i stället använde sig byggmästarna av en miniatyrmodell av skrovet i profil. På den här tiden behövdes inte mycket kapital för att skaffa fram virket som oftast togs från egen skog. Grannar och husfolket bildade arbetslag och många detaljer, som beslag, lanternor och ankare togs från gamla slopade fartyg.

Eugenia byggdes med hög mast med gaffelsegel, toppsegel och tre försegel (jagare, klyvare och fock). Masten var hög och segelytan stor för att kunna fånga vindarna som blåste över de låga skärgårdsholmarna. Ofta kunde vinden dra betydligt bättre lite högre upp än nere vid vattenytan.

Eugenia seglade från Lovisa/Valkom i öst till Mariehamn i väst, norrut var hon inte längre än till Raumo. Främst fraktade hon ved till Åbo, Salo och andra vedslukande orter, men sten fyllde också hennes lastrum med jämna mellanrum. Hon fraktade stora granitblock främst från Vemo men också rejält stora block från bland annat Kökar och Kumlinge till Hangö.

– Eugenia var pappas allt, minns Oskars Gustafssons dotter **Karin Fredriksson**.

Karin var 14 år när hon började jobba som matros på Eugenia tillsammans med Oskar. Året var 1931. Gynnsamma fraktpriser gjorde mindre segelfarkoster som till exempel Eugenia lösnande, i synnerhet sedan de låtit installera hjälpmaskin, vilket Oskar Gustafsson tvärvägrade ända in i det sista.

– Han sa alltid att ”någon måste kunna segla också”,

berättar Karin. Ofta fraktade vi granit från Kökar och Kumlinge till Hangö. Hur länge det tog berodde helt på vädret, ibland kunde vi ligga och driva en halv dag. Det var nog dystert att sitta där när andra hade satt på maskinerna, men han var så envis.

Eftersom Eugenia aldrig fick en hjälpmaskin blev hon Finlands sista seglande jakt.

Nya Eugenia

År 2000 seglade Eugenia ut från Kalkholmen och krönte sålunda Sagalunds museums 100-årsjubileum. Mycket av museets verksamhet har kretsat kring Eugenia och gör så fortfarande, bland annat i form av kulturseglatser och seglatser för barn.

– Man bygger ju inte ett sådan här skepp för egen vinnings skull, alla jobbar för sakens och visionens skull och det ger det frivilliga arbete ett stort mervärde, slår Li Näse fast.

Talkoarbetet sköts inom ramarna för föreningen Pro Kimitoö-skutan rf, som också äger Eugenia. Varje höst sätts Eugenia i vinterförvar och vårdas ömt under vintern. Varje vår rustas hon upp, ett arbete som förutsätter hundratals timmar av frivilligt arbete, och hela sommaren

seglar hon i ur och skur tack vare talkokrafter.

Visionen är fortfarande att Eugénias däck ska nötas av unga fötter och därför är ungdomsverksamhet, de så kallade prentisarna en kärnverksamhet inom föreningen. **Heidi Salmelin** och **Meija Wallenius**, födda 1992, hör

till den första gruppen prentisar som utbildades ombord på Eugenia. Deras ansikten börjar skimra när de berättar om vad de fått vara med om under sina första år i Eugénias tjärdoftande famn.

– Det bästa är att segla och man lär sig massor utan att man märker det: hur båten funkar, navigering, hur man ska ha seglen. Ingen står och morrar åt en över axeln, stämningen på båten är jättebra, ler Heidi.

Alla ungdomar är välkomna att bli prentisar. Verksamheten kostar inget för de unga, utbildningen sköts via talkoarbete och barnen får förstas mat under tiden. Varje sommar ordnas en längre seglatser för prentisarna, oftast till Mariehamn.

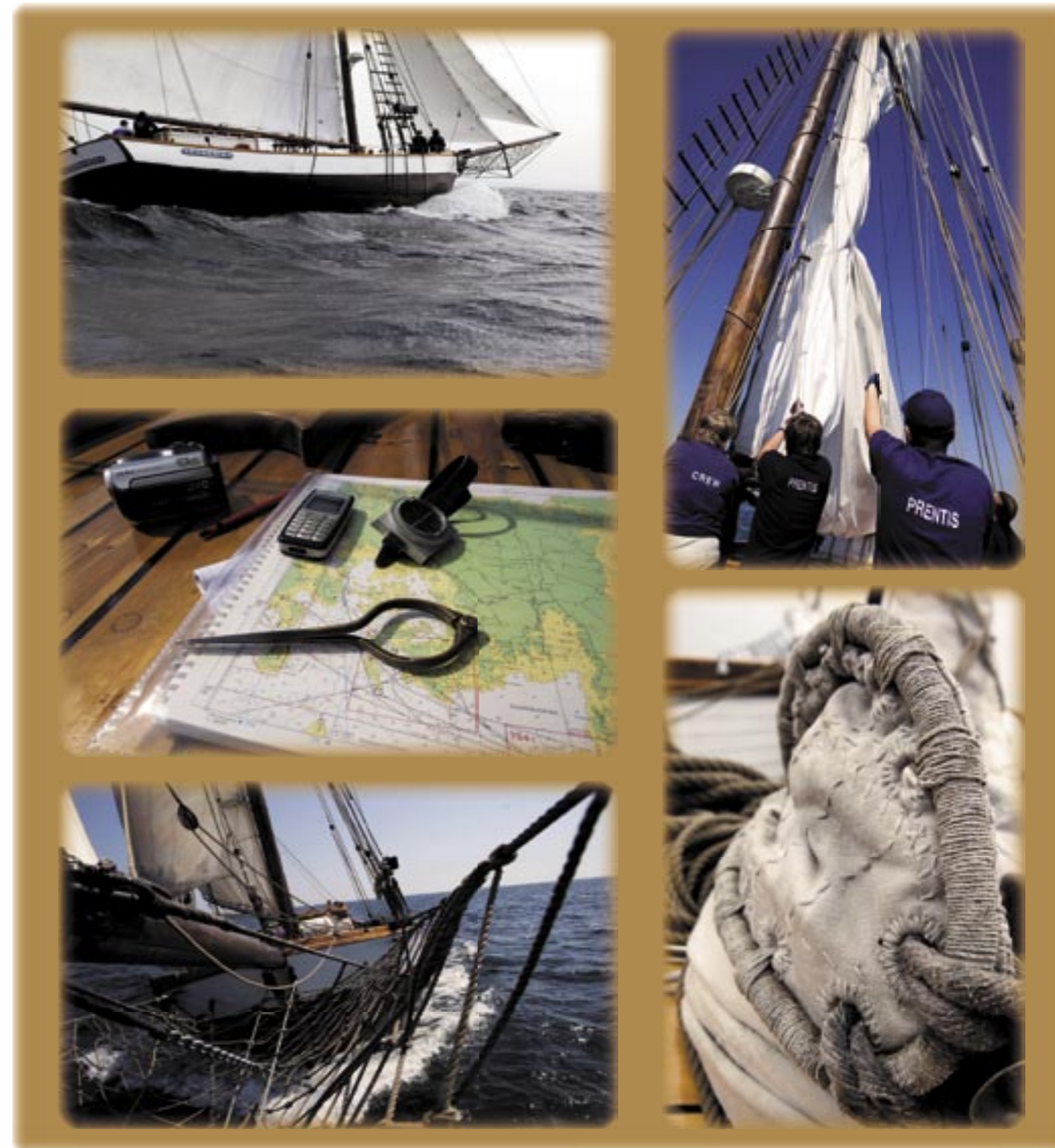
Både Heidi och Meija utbildade sig senare till däcksmän och deltog under tonåren i flera seglatser som besättningsmän.

– Vi bor ju i skärgården, klart vi ska kunna segla! slår Meija fast.

Läs mer om Eugenia i boken som utkommer i slutet av året. För mer information se www.eugenia.fi. Välkommen ombord!

Text: Mia Smeds

Foto: Mats Engblom, arkiv

Matminnen från Rosalå

Från pojkåren på Rosala minns jag en delikatess som jag inte har fått någon annanstans. Det är varmrökt böckling som man äter direkt från rökugnen. Den böckling som idag säljs i saluhallar, på torgen eller från fiskebåtarna smakar annorlunda då fiskfettet har stelnat. Visst är den god när den är färsk men jag vågar påstå att det inte är samma fisk.

En sommar bodde jag granne med **Knut och Gladys Brunström** i Rosala. Av dem fick jag färsk fisk och kände den härliga doften från deras lilla rökugn vid stranden. Min fars yngsta syster, faster **Elin Lindberg** kom ibland över och hjälpte oss med matlagningen. Min kusin **Roger och Else Lindberg** kokade den första flundersoppan i mitt liv. Alltid har det inte varit gott om flundror så jag utvecklade en egen variant av soppa på flundra och abborre, som **Vidar Lindberg** i Böle fiskade åt mig. Vidar kunde allt med båtar, nät, fiske och sitt rökeri, som han kallade för att "bränna fisk". Hans främsta trollkonst var att han hade lärt mäsarna att vänta på ett skär mittemot. Då han hade rensat fisken förde han över fiskresterna till dem. Hur han fick mäsarna att lyda är en gåta. Jag kunde inte rensa fisk vid min egen strand utan att bli attackerad av en svärm mäsar.

Den traditionella flundersoppan hör också till den genuint goda matlagningen i Rosala. Ovanpå hela skalade potatisar lägger man flundror i en kastrull, tillsätter salt, lök och kryddpeppar. Då potatisen är mjuk är också flundrorna färdigkokta. Man tar upp flundror ur kastrullen, lägger dem på ett fat, var och en benar ut en flundra i taget och lägger fiskbitarna i soppan. Ju flere flundror desto godare spad. Man behöver inte konstra med vitlök, saffran och andra exotiska kryddor – för att dölja fisksmaken.

Idag har Rosala-limpan blivit ett begrepp och är känd både i Finland och Sverige. Den är för mig godare än svartbrödet från ett annat skärgårdsrike. Ursprunget går tillbaka till den kavring som kom från nordtyska trakterna, kanske redan på Hansans tid. Motsvarande brödsorter har uppstått på andra håll i Svenskfinland men Rosala-limpan har blivit en "bränd" tack vare företagaren **Sixten Laines** förmåga att organisera transportnätet – förutom att limpan behåller genomgående sin goda smak och höga kvalitet.

Idag har samarbete etablerats mellan butiker och handelsbodas i skärgården i Finland och Sverige. I den första broschyren med matrecept "Handla med skärgårdssmak" hittade jag "Hitislåda med böckling".

Den går också snabbt att laga. Den tar högst en kvart att grädda i ugnen. När man äter den varm påminner den en aning om pojkårens delikatess.

Traditionell skärgårdsmat

Man kan ana sig till att begreppet "skärgårdsmat" har fått en aning nedlåtande beskrivning i vissa kulturhistoriska översikter. Man har ansett den vara alltför spartansk, enkel till sin utformning. Då glömmes man att färsk fisk är en bra proteinkälla, som under svåra år inte alltid fanns i samma utsträckning på fastlandet. I skärgården kunde man förr inte heller leva ur hand i mun utan måste lägga upp förråd. Man måste hushålla för att överleva. Det var sällan man fick leva i överflöd men man tvingades inte heller ta till tiggarsstaven.

I hushållens almanacka måste man beakta när födoämnen fanns att tillgå, vilket krävde planering, baserad på tidigare generationers erfarenhet. Man visste när saltfischen gick att sälja, när man skulle förse sig med sälspäck, när bröd skulle bakas och mjöd bryggas. Marknadsresorna var viktiga likaså höstslakten. På sommaren kunde man någon gång få dricka färsk mjölk, på vintern var fet mat viktigare.

Det finns många berättelser om mat runt om i Norden, ofta är det vandringshistorier. Jag har en gång hört gammalt folk berätta att det ansågs vara en dödssynd att breda smör på vetebröd. Som straff blev man skällig! Är det därför

vi har så mycket flintsalliga män på våra breddgrader? Man lärde sig också att inte kasta bort möjligt bröd. Det borstades av och gräddades på nytt!

Det finns uppteckningar om "kalasmat" från mitten av 1800-talet. Då kunde det ingå 7 till 8 rätter:

- 1) Pirog
- 2) makaronilåda med fläsk
- 3) potatislåda med kött
- 4) kokt gädda
- 5) grynlåda (leverlåda med risgryn)
- 6) russinsoppa
- 7) mannagrynspudding med lingonsås
- 8) sandbakelser

Märkligt nog ansågs pannkaka inte vara kalasmat. Det bjöd man på vid talkoarbeten, vid skördetider och högtidskvällar för folket på gårdarna. Det framhålls också att sallad fanns förr som första rätt på kalas "men numera ringaktar man den". Kötsoppa serverades också förr på kalas men inte numera utom i Kasnäs. Tydligt höll man noga reda på grannöarnas matvanor. I Rosala sade man förr att Vänöborna kokade ägg som annat folk potatis. Kanske var det en avundsjuk omskrivning för att man på Vänö hade större tillgång till fågelägg.

Idag skryter stjärnkockarna världen över att de använder närproducerade råvaror, för vilket de får en stjärna eller två i Michelin-guiden. Skärgårdsmaten hämtar de flesta av sina ingredienser från närmiljön och borde få ett större erkännande för att man har bevarat lokala mattraditioner!

Text: Tom Söderman

Foto: Magnus Lindberg

Sommarbuffet

Honungsmarinerad fläskfile' med rosmarin

ca 500 g innerfile' av gris
2 krm svartpeppar
1 msk olja+ smör
1 msk rosmarin(helst färsk)

Marinad

rivet skal av ½ citron
+ 2 msk pressad saft
2 st pressade vitlöksklyftor
1 msk honung
2 tsk salt

Citronfraiche

2 dl lätt creme fraiche
rivet skal av ½ citron
+ 1 msk pressad saft

1. Värm ugnen till 125 gr
2. Peppra och bryn köttet runt om i panna på spisen
3. Lägg dem(eller den) i ugnssäker form klappa in rosmarin och ugnstek 30-35 min till innertemp 67 gr
4. Blanda marinaden i en plastpåse
5. Lägg det varma köttet i påsen
6. Marinera det 1-2 dygn i kylan
7. Skiva köttet, blanda såsen och servera ned kokt potatis och en sallad

Recept: Christina Sundberg
Foto: Bernt Örså

Limegravad lax

- Ca 300 g lax eller gös
1-2 lime eller citron
1 dl rypsolja
1 tsk svartpeppar
2 tsk rose'peppar
1 msk havssalt
Färsk basilika
1. Pressa saften från limen eller citronen
  2. Blanda olja och lime saft och häll på ett fat
  3. Filea fisken och skär i tunna skivor
  4. Placera fisk skivorna i oljeblandningen
  5. Strö salt , svartpeppar och rose'peppar på fisken
  6. Låt marinera minst 1 timme

Sillparfait

- 200 g sillfile'
½ dl hackad dill eller gräslök
2 brk smetana
¼ tsk svartpeppar
2 dl vispgrädd
1. Hacka sillen mycket fint
  2. Blanda sillen den hackade dillen och smetanan till en massa
  3. Krydda med peppar
  4. Vispa grädden och vänd den i sillblandningen
  5. Lägg blandningen i parfaitform och lägg den i frysen
  6. Frys minst i några timmar
  7. Avnjut med nypotatis

Rabarberpaj

Deg:

4 dl vetemjöl
1½ dl socker
1 tsk bakpulver
1 tsk soda
1 tsk vaniljsocker
125 g smält marg.

Fyllning:

250 g kvark

1 ägg

1 dl socker

1 tsk vaniljsocker

½ l rabarber i bitar (eller bär)

1. Sätt ugnen på 200 gr
2. Blanda ihop alla torra ingredienserna till degen och häll dem i det smälta margarinet och rör om
3. Bred ut hälften av degen i en smord pajform
4. Ansa rabarbern och skär den i bitar och sätt den på pajdegen
5. Blanda alla ingredienserna till fyllningen och bred ut den på rabarbern
6. Smula till sist resten av degen över fyllningen och grädda ca 20-25 min i 200 gr ugn

Skärgårdens pärla

Skärgården ärett långt pärlband av holmar och skär. Kasnäs, som är ett centrum för skärgårdstrafik, turism och industriell fiskhantering, är även en plats där tusentals pärlor och smycken får sin slutgiltiga utformning. Skärgården verkar vara en synnerligen inspirerande miljö för en sådan företagsamhet.

Strax bakom parkeringsplatsen nära Kasnäs bad hittar jag **Ingalill Slotte** som har sitt företag inhyst i en fastighet som tillhör Dalsbruks Guld. Mötet med henne föregicks av besök hos hennes föräldrar **Ulla-Britta** och **Torsten Granlund** som är fiskare till professionen och är bosatta i Kasnäs. Hemma hos dem satt vi och diskuterade kring deras långa erfarenhet av yrkesfiske när Ulla-Britta föreslog att hennes dotter skulle säkert ställa upp med att bli intervjuad. Dessbättre är Ingalill granne till sina föräldrar och vi kunde snabbt bestämma tid för ett sammanträffande. Det var bara att åka hem med båten och komma på nytt ett par dagar senare.

Smycken som födkrok

Ingalills företag heter K.J. Koru som betyder smycke.

Anledningen till att firman bär detta namn är att hon har ärvt sin före detta svärmors firma.

– Dalsbruks Guld grundades 1986 och då började jag sommarjobba där. Samtidigt började jag sällskapa med ägaren **Petri Järvinen**.

Ingalill har ekonomexamen och det föll sig naturligt att hon hade hand om bokföring, fakturering och administration.

– Vi skilde oss 1997 men jag fortsatte att jobba kvar i Dalsbruks Guld. Inte var det alltid lätt heller när vi var gifta. År 1999 gjorde jag slag i saken och startade eget. Dalsbruks Gulds mångåriga grossist pensionerade sig och då föll det sig naturligt att jag kunde ta över. Kundkretsen och försäljarna var bekanta och då upplevde jag inte risken vara överhängande.

Det mesta av arbetet består av att packa och ta emot beställningar. Ungefär hälften av produkterna kommer från Dalsbruks Guld och resten importeras från Thailand, Kina och Italien. En del av dem limmas och sammanställs här.

– Produkterna består av örhängen, ringar, berlocker, broscher och kedjor. Det mesta är i silver, det är trendigt numförtiden.

– Verksamheten har ökat sakta men säkert. Två försäljare jobbar för mig på provision: en i Åbo och en i Helsingfors. Sokos och Stockmann är våra storkunder. Jag sköter om pappersjobbet. Den som vill köpa företagets smycken här i Kasnäs är välkomna och det är bara att knacka på.

Minutförsäljning i något större skala sker i fabriksbutiken som huvudsakligen säljer produkter tillverkade av Dalsbruks Guld. Där finns även annat till salu man kan t.ex. få batteriet bytt till sitt armbandsur vid behov. Silver Fish boden nere i hamnen är huvudsakligen en presentbutik som även har Ingalills produkter till salu.

Anki är en riktig pärla

Personalen i vid företaget i Kasnäs består förutom av Ingalill även av **Ann-Christine Mickelsson** och **Jenny Bernstedt** som jobbar på halvtid. **Tone Leganger** är för tillfället moderskapsledig. Ingalills tonårsdottrar **Ellen** och **Lisa** sommarjobbar här och dels vid Silver Fish boden.

– Mitt jobb är att montera smycken och att packa berättar Anki. Pärlorna som kommer från Österrike är en bestseller. De kommer i lösvikt och jag fixar resten. Jag hinner limma ca 40 000 pärlor på plats under ett år.

Tittar med förundran hur Anki med säker fingermotorik lekande lätt limmar pärlorna på sin rätta plats. Hon om någon gör skäl för att kallas en pärla.

I förrådet staplas ena lådan efter den andra med färdigmonterade pärlsmycken i väntan på leverans till kunderna. Tjuvar gör sig inte besvär för byggnaden är välbevakad och fönstren är försedda med stadiga galler.

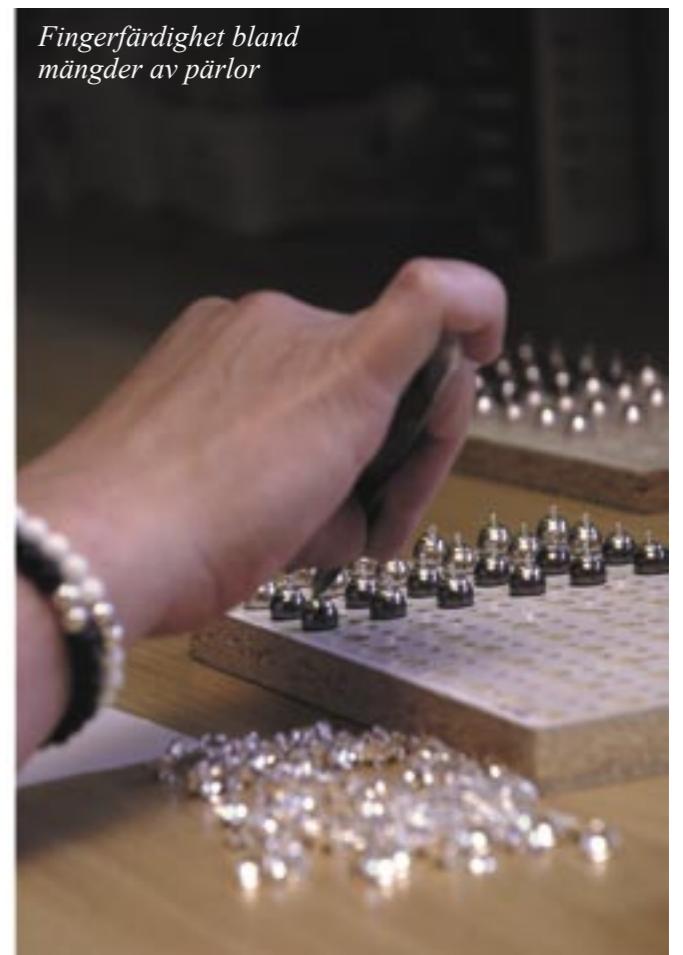
– Jag ser ljusst på framtiden säger Ingalill. Lågkonjunkturen drabbade oss inte. Snittpriset på våra smycken är 10 euro och det har folk råd med oberoende av hur konjunkturerna växlar.

Frågan är hur länge hennes företag kan fortsätta under samma tak med exmannens företag. Redan nu ser det trångt ut och om företaget fortsätter

Ingalill

Född: 28.2.1966
 Bor: Solbacka, Kasnäs
 Familj: Döttrarna Ellen 16 år, Lisa 14 år, mannen Carl Slotte samt två bonusbarn, Sofia och Christoffer
 Favoritträtt: Allt grillat, goda efterrätter
 Favoritdryck: Iskall äppelsaft
 Favoritläsning: Dagstidningar
 Karakterisera dig själv: En fd perfektionist som idag är ganska easy going

Fingerfärdighet bland mängder av pärlor

växa kommer väggen ohjälpligt emot.

Ingalill hinner även med att sköta föräldrarnas bokföring och kommunalpolitik har det blivit en hel under åren. Ingalills mamma Ulla-Britta är inte sämre, förutom fiske sysslar hon med möbelpettersering som lär utföras med stor skicklighet. I Kasnäs frodas företagsamheten och inte lär det bli sämre av att broförbindelsen äntligen blir av i sommar.

Anki

Född: 5.11.1968
 Bor: Kasnäs
 Familj: Barnen Arthon 7 år, Amelie 11 år, mannen Timo Alanne
 Favoritträtt: Grillad mat och sallad
 Favoritdryck: Friskt vatten
 Favoritläsning: Romaner
 Karakterisera dig själv: Glad och handlingskraftig perfektionist

Text: Jan Sundberg
 Foto: Bernt Örså

Maja-Lisa och Agda

I dag kan skärgårdsbor i gamla Hitis kommun glädjas över att det finns ett eget servicehem i skärgården där bl a äldre skärgårdsbor kan bo tryggt. Servicehemmet Solglimten öppnade sina dörrar år 2003 men Gertrud Klemets, 92 år i sommar, minns väl hur det gick till i början av förra seklet då kommunal omsorg ännu trampade i barnskorna. Gertrud Klemets har bott hela sitt liv i Hitis kyrkby och så här berättar hon Maja-Lisa och Agdas historia:

”På östra sidan om skolan, en bit från stranden, fanns ett litet lågt och grått radhus med två små bostäder. Där bodde en tant som hette Sandra Lindblom. Om det var hon som ägde huset vet jag inte. Hon var en kort, ganska rund och mycket bestämd person. Hon hade varit en duktig jordemor och hjälpt många barn till världen. Hon kallades allmänt för ”tyktjapå” för det sa hon alltid med en viss pondus, som ett konstaterande om vad hon ansåg om saker och ting. Hennes bostad var också i rätt så bra skick. Den andra bostaden var mera grå och en aning förfallen. I båda bostäderna fanns ett litet kök med en spis och en liten farstu framför ingången. I ändan på bostaden fanns ett vedluder.

I den sämre bostaden bodde Maja-Lisa med sin dotter Agda. Någon far till dottern hördes det aldrig talas om. Men Agda var inte riktigt som andra barn och var sedd som efterbliven. Hon växte upp med sin mamma som skulle försörja dem med tungt arbete på gårdarna i byn. Maja-Lisa gick dag efter dag på åkrar och ängar, hon störde hö, hon var med vid tröskning och potatisupptagning, fiske av alla de slag. Hon bykte stora sårar med andras smutstvätt både i sommarvärme och vinterkyla. Hon skurade stora köksgolv till jularna med sand och granristvaga. Grovgöra i allra högsta grad. Arbetsdagarna var oftast långa från sju på morgonen till sena kvällen. Om husmödrarna på gårdarna var förståndiga och kloka bjöds mat åt arbetsfolket tre gånger om dagen, med kaffe och smörgås däremellan. Men många var snåla och sparsamma och då blev det också enkelt och torftigt. På många ställen var det också så att husmor inte vågade visa att hon hällde mjölk i kannan och gav av det nybakta brödet åt Maja-Lisa, som en extra ranson som hon kunde ta med sig hem på kvällen. Ofta gick allt sådant i smyg.

Penninglönen för dagen var nog inte alltid så stor, i synnerhet för en kvinna. Kanske fick hon också gå på arbete för att få ta vinterved från skogen. Ett glädjeämne

var dock att på tomten där hon bodde fanns en av byns bästa brunnar med friskt vatten nära huset.

När jag gick i skolan var Agda redan en fullvuxen kvinna. Hon hade lite svårt att tala, haltade lite och hade långsamma rörelser. Hon hade antagligen fått lära sig läsa lite i den skola som någon tant höll några veckor om året. Sjunga kunde hon också, mor och dotter gick flitigt i kyrkan och man kunde se att Agda sjöng med.

Agda var ägare till ett gammalt zinkämbare som någon hade lagat en ny träbotten i. Det var hennes arbetsredskap när hon gick genom byn och plockade stickor, som antagligen skulle bli ved hem till spisen. Det måste ha varit bitar av pärtor som flugit från gamla tak. Hon var mycket noga med att sortera, alla 5 cm långa och tunna. Vi barn ville hjälpa henne med lite större bitar ved som det fanns gott om, men hon kastade dem genast från ämbaret. Någon hjälp behövde hon inte. Men när Agda gick krokig och plockade sin ved kunde nog inte byns glin låta bli att hoppa bock över henne. Då blev hon ledsen, mumlade något och hötte med näven.

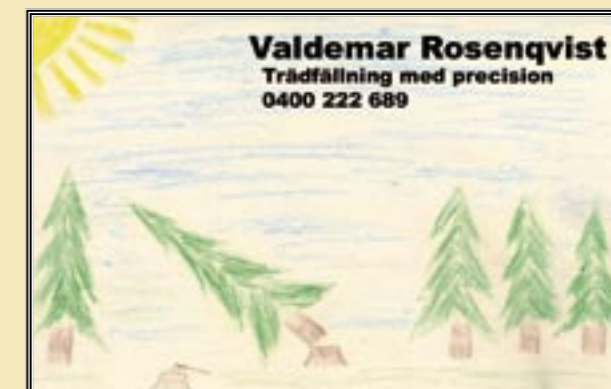
Bränna vägglöss med stearinljus

Åren gick och Maja-Lisa blev äldre och trött, hon orkade inte försörja dem längre. Hennes mentala hälsa avtog och hon måste föras till Ekenäs mentalsjukhus. Kommunen betalade för Agda till den som tog henne för lägsta priset. Säkert var det en stor omställning för Agda att bo inne hos andra. Men hon hade tur och fick komma till förstående och snälla människor. Hon fick äta sig mätt och hon fick också kläder. Agda fortsatte att plocka ved och nu förde hon sitt ämbar till en annan ensam tant.

Efter 2-3 år ansågs Maja-Lisa frisk och fick komma hem igen och Agda och hon kunde åter bo tillsammans. Antagligen måste kommunen ge dem understöd för att de skulle klara sig. Hur länge de klarade sig själva är svårt att säga, men klockan fyra en natt väcktes min mor av att telefonen ringde. Meddelandet lydde ”Det brinner hos Maja-Lisa”. Jag var då i 16-17-års åldern. Hastigt fick vi kläderna på oss och med varsitt ämbare sprang vi så fort vi kunde. Folk kom från alla håll. Stora lågor syntes redan när vi närmade oss. Alla bar vatten både från brunnen och sjön, en handdriven brandpump användes också. Med gemensamma krafter fick vi elden släckt. Sandramors del var oskadd, men Maja-Lisas och Agdas rum var helt förstört. De hade själva kommit ut och stod och såg förtvivlat på förödelsen. De hade gått med ett ljus vid väggen för att bränna vägglöss. Då tog det eld i papper och mossa mellan stockarna. Min mor blev tillfrågad om hon kunde ta dem resten av natten. Hon bäddade åt dem på köksgolvet.

Efter den här historien, att bränna vägglöss med öppen eld, förstod alla att de här två inte kunde sköta sig själva längre. Det blev fart på socialnämnd och kommunalgubbar. Hitis kommun hade inget eget ålderdomshem, men det gick att få hyra in sig i Dragsfjärd och på så sätt fick Hitis åldringar flytta in där. Efter många och långa strävsamma år fick Maja-Lisa och Agda det till sist bra och fick vara tillsammans ända till slutet”.

Gertrud Klemets
(inledning och foto Maria Johansson)

Nybergare på Sommarö 1931
Från Otto, Aina, Ragnar, Gustaf och Hjördis

Johan Gustaf Nyberg

Ett kapitel ur Rosalas torparhistoria

Nyårsdagen 1897 beger sig Johan Gustaf Nyberg över isen till Norrbyggars i Rosala. Han är tjuugoåttå år, ännu ogift och bor på östra sidan av Sommarön vid Strömmen mitt emot byn hemma i faderns fiskartorp. Själv anser han sig, trots att han är torparson, vara världsvan och kunnigare än mången annan i byn. Han kan läsa, skriva och räkna. Förutom svenska kan han lite finska och förstår ryska i både tal och skrift. Under sin treåriga militärtjänstgöring vid gardesbataljonen i början av 1890-talet har han rest runt om i Finland och sett orter och platser som mången i byn endast hört talas om, om ens det. Han har även besökt det ryska rikets huvudstad S:t Petersburg i samband med bataljonens årliga övningar i Krasnoje Selo. Även Kejsaren Storfursten är honom bekant, han har sett honom med egna ögon (på långt avstånd, men dock) då denne inspekterat trupperna.

Gustaf Nyberg hade inte själv valt att ta värvning. Det var värnpliktslagen från år 1878 som föreskrev att varje manlig finländsk medborgare från 21 års ålder var värnpliktig. Endast en liten del av de värnpliktiga uttogs vid uppåden. En stor del av de unga männen måste kasseras på grund av svag hälsa. Det var lotten som sedan avgjorde vilka av de friska och dugliga ynglingarna som uttogs till en tre års aktiv militärtjänst. Det var den lott,

som förde Gustaf bort från hemmet i Hitisarkipelagen ut till stora världen.

Efter att ha fullgjort värnplikten återvänder Gustaf hem till Rosala i Hitis socken för att hjälpa sin far Carl och mor Emilia (f. Sjöholm) med de dagliga sysslorna på gården. Han och hans fyra syskon är födda och uppvuxna på Sommarön. Fadern Carl, ursprungligen från Kimito, har under början av 1850-talet kommit till Rosala och blivit torpare åt bonden Erik Wilhelm Andersson, ägare till "Norrbygge skattehemman". Carl, som nu är i 70-årsåldern, har en vacklande hälsa och orkar inte mera jobba som förr. Gustaf, som under sin militärtjänstgöring sett hur fattigt folk har det torftigt och nödställt i städerna, inser att en torpare i skärgården har det hundrafalt bättre ställt än en fattig arbetare i Helsingfors. Här ger om inte jorden så havet den dagliga föda man behöver för att inte svälta. År 1896 fattar Gustaf sitt beslut. Efter att ha diskuterat saken med sin far och den nuvarande bonden Emil Wilhelm Ferdinand Eriksson, som inlöst sin hemgård Norrbyggars år 1891 av sin far Erik Andersson för en köpeskilling av 300 mk, meddelar Gustaf att han vill fortsätta som torpare efter fadern med de rättigheter och skyldigheter det innebär.

Torparkontrakt

Den 1 januari 1897 undertecknar Gustaf Nyberg sitt "Torpare Kontrakt" i Norrbyggars. Närvarande är förutom husbonden även A. W. Hollsten och E. Davidsson som är ombedda att fungera som vittnen. Kontraktet börjar "Jag Eeiel wilhelm Färdenant Erik Son ägare å Norbygge heman uti Rosala by af Hitis Kapäll. Antager här med förra torpar sonen Jooan Gusta nybärg från rosala ttil Torppare på en under mit före nämnda Hemman beläget Ställe Lilnässet Kalad emot föliande Hvil Kor och beting nämligen..." Kontraktet innehåller 8 punkter av vilka det sista lyder "Kommer detta Kontrakt som tager sin Böriand från första Januari 1897 Kommer att gella uti Gusta Nybergs Lifs tid så vida att abrats ligen efter lefves..."

Muntliga kontrakt mellan markägaren och torparen gällde fortfarande under denna tid på många håll i Storfurstendömet. Ett skriftligt kontrakt skrivet på livstid skulle säkert av många samtida markägare ha uppfattats som allt annat än ordinärt. Först år 1909 års torparförordning påbjöd skriftliga avtal och fastställde den kortaste arrendetiden till 50 år. Förordningen, som inte berörde avtal gjorda före 1909 utan endast efter, gav torparna även rätt till ersättning för genomförda förbättringar på deras arrenden. Det uppgjorda torparkontraktet med Gustaf Nyberg visar att förhållandet mellan bonden och hans torpare var gott och troligtvis även det att den obesuttna befolkningen i Rosala hade det bättre ställt än många av sina gelikar på fastlandet.

Av kontraktets 8 punkter beskriver endast den sjunde torparens åligganden "För alla före skrifna förmänner skall torparen i årligt arende Erlägga tiugo /20/ Mark finskt mynt Samt fiorton Karle(a?) Dak värken siu om sommaren å siu om Wintren Dock med Gårdens Kost". De övriga redogör för hans rättigheter. 1. Gustaf fick "till begagnande" samma område på Sommarön som hans far haft. 2. Han fick från Lillnässet för eget behov ta den ved och det byggnadsmaterial han behövde. 3. "Ha en Ko i bete om sommaren i fölie med Gården..." 4. "Får torparen till får bete fiäl siäränna knif grunne Slef Klubben rå ön" 5. Gustaf får fiska i gårdens fiskevatten tillsammans med gårdens övriga folk. Den sjätte punkten är en verklig favör. Den lyder såhär "Får tårpparen upföra sig alla hus på egen be Kostnad Hvilka blifva hans och des arfvingar till värdeliga Ego".

Hösten år 1900 gifter sig Gustaf med Aina Mathilda Höglund från Skraddars i Rosala. Samma år som deras första dotter Helmi Mathilda föds i april 1901 dör Gustafs far Carl i september. Följande år vid arvskiftet framgår det att dödsboets tillgångar är 672 mk 25 p. De består bl.a. av "kontanta medel 100 mk", "1 bonings stuga med kammare 81 mk", "Enkans säng 22 mk". Skulderna är 94 mk 35 p av vilka 60 mk går till "begravnings kåstnad". Av de övriga "Afkortningarna" kan nämnas 5 mk40 p som dödsboet är skyldig "Handlande Danielsson" och 2 mk till "Otto vedaholm". Vid arvskiftet erhåller Gustaf och syskonen Anders Leander, "...Emilia Erika gift med Arendator Anders österberg från stubnes i nämnde socken och Mathilda gift med bonden otto isacksson i från holma by i berörde socken äfven Edla Augusta alla myndiga närvarande härvid..." 71 mk 22 3/5 p var och

modern änkan Emilia resten.

Sommaren 1903 dör Norrbyggare bonden E. W. F. Eriksson endast 39 år gammal. I sitt äktenskap med Andrietta Sofia f. Boberg har han fem barn, tre söner och två döttrar. Den äldsta sonen Emil Theodor bygger sig ett hus med sin hustru Elsa på södra sidan av Sommarön år 1932 och de blir grannar med Nybergs. De två döttrarna blir även kvar på hemorten. Ellen Emerentia gifter sig med Arthur Sjöberg från Kasfolkis och Ingrid Sofia med Artur Leander Gylphe från Mickels. Fem år efter sin makes död ingår änkan Andrietta Sofia ett nytt äktenskap med bonden Ivar Johannes Gustafsson och får med honom två söner och en dotter. För Gustafs del får detta inga följder för hans torparkontrakt med Eriksson är skrivet på livstid. När Gustafsson avlider 1929 och Andrietta Sofia igen blir änka är Gustaf inte längre torpare utan en självägande fiskare.

Torparen blev fiskarbonde

Genast efter inbördeskriget stiftades i oktober 1918 den s.k. torparlagen, genom vilken torparna och backstugusittarna erhöill rätt att inlösa sin arrendejord oaktat markägarnas åsikt om saken. Inlösningsprisen fastställdes till 1914 års nivå och under de följande årtiondena, fram till 1930-talets slut, uppstod det närmare 120 000 nya självständiga småbruk i Finland. Gustaf Nyberg var en av de otaliga jordlösa i vårt land som beslöt att utnyttja den nya lagen och bli sin egen herre på egen täppa.

Det tog några år innan Gustafs stora dröm gick i uppfyllelse. Den stora frågan var varifrån han skulle få pengar att lösa in torpet. Hemma hade han många munnar att mätta. Det sista barnet, Ragnar, föddes 1918, samma år som Gustaf fyllde 50. Nu var barnens antal åtta, sex söner och två döttrar. Sju av barnen skulle överleva Gustaf och de kommande krigen. Sonen Hjalmar, som jobbade till sjöss, avled 1925 i malaria och begrovs i Algeriet.

Det var ont om arbete som gav reda pengar i lön. En slant här och en annan där brukade Gustaf få, då han hjälpte till på bondgårdarna i Rosala och Hitis. År 1906, då man byggde den stora fyren ute till havs på Bengtskärr, hade varit ett bra år. Han hade kunnat lägga undan en del av det han där förtjänat. Under 1910-talet, då den ryska armén började bygga och befästa Örö, fick han även där

tillfälle att tjäna pengar. När det självständiga Finland övertog fortet kunde Gustaf fortsätta med att tidvis jobba där. Även fisket gav kontanter, men inte heller de räckte till. Enda utvägen var att gå till banken och be om ett lån.

Hösten 1924 är finansieringen klar. Den 29 september samlas hos Gustaf på Sommarön den förra norrbyggarbonden Erikssons änka Sofia, sönerna Theodor, Axel och Paul samt döttrarna Ellen och Ingrid för att skriva under köpebrevet. Närvarande som vittnen är Gustav Enberg och Gustaf Söderlund. Köpeskillingen, som Gustaf betalar kontant, är 1 200 mk. Den nya lägenheten, Rönnbacka, som legonämnden samma dag utstakat, är till området densamma som han och hans far brukat i sjuttio års tid. Äganderätten övergår samma dag till Gustaf och nu är han "...fri sina skyldigheter såsom brukare.". I köpet ingår även Fjällskären, Slevklubben och Knivgrundet vilka han förfogat över under torpartiden. Om fiskerätten bestäms det att "köparen fritt får begagna sex (6) kastnät i stomlägenhetens gemensamma fiskevatten..."

Bouppteckning: barnen var enda rikedom

Johan Gustaf Nyberg blev 63 år gammal. Den 28.9.1931 dör han hemma i sin nya stuga som inte ännu är helt färdig. Dödsboets tillgångar är 10.850 mk och skulderna 6.858 mk. Den största fordringsägaren är Hitis sparbank med ett belopp på 6000 mk, ett lån som Gustaf tagit för att kunna uppföra den nya byggnaden. Begravningskostnaderna är 730 mk. Kontanta medel finns det endast 40 mk, med vilka man genast kunde betala John Isaksson och Ivar Sjöberg 20 mk var för värderingen av dödsboet. Bouppteckningen ger en bra inblick i hur en enkel fiskarfamilj i skärgården levde under årtiondena före och efter vår självständighetsförklaring.

Den gamla stugan där Gustaf, hans fyra syskon och åtta barn föddes och växte upp, bestod av ett rum och var under fyrtio kvadrat. Den nya är något större och har kök och en liten kammare. Under vintrarna var det trångt då de åtta barnen låg hopklämda och sov på golvet. Familjens fyra madrasser räckte inte till åt alla, inte heller de fem täckena och åtta dynorna. Under somrarna behövde man inte trängas inne för då kunde man sova ute i friska luften. Föräldrarna hade var sin säng. De övriga möblerna bestod av ett litet bord, fem karmstolar och två gungstolar. I de två dragkistorna hade man kläder och i det enda skåpet kökstillbehör: 1 1/2 dussin kaffekoppar, 1 dussin tallrikar, 2 fat, 2 kannor, 3 kaffepannor, 3 grytor, 1 kastrull, 1 stekpanna, 4 par gafflar och knivar, 2 tillbringare, 1 dussin skedar och en kaffekvarn. Golvet var täckt av åtta mattor, så att inte kylan skulle komma in underifrån då man låg och sov på det under de kalla vinternätterna. I hemmet fanns även två lampor, ett väckarur samt en spegel.

Dödsboet uppger även 2 spinnrockar samt en "vevställning med tillbehör". På vintern färdades man över isen med en sparkstötting och som arbetsredskap fungerade under denna kalla tid dragkälken och drögen. Med den segeldrivna fiskebåten fiskade man med tretton strömmingsskötur och åtta abbornät. En ko gav mjölk till matlaget. På gården betade även en kalv och fem får bland de tio hönsen som sprang omkring på backen. Den nya stugan som Gustaf aldrig fick se färdig finns ännu kvar. Då man kommer söderifrån sjövägen till Rosala, står det rödmålade lilla huset med vita knutar och svart tak på västra sidan av inloppet till Strömmen på Sommaröns strand och blickar ut mot fjärden.

Text: Stig-Björn Nyberg
Foto: ur Rosala Byråds arkiv

Bestående kulturgärningar i Högsåra

De flesta som gästar Högsåra tar gärna ta del av den vackra idyllen, men missar lätt att en rejäl dos av kultur står till buds för dem som vill veta något mer om bygdens historia.

På ön finns två museer som är värda bekantskap. Två driftiga damer har lyckats med att skapa museer med olika profil, men med en gemensam nämnare i det förgångna på orten.

Jag träffar Stina Enberg och Gunilla Örnell hemma hos Örnells. Ett omsorgsfullt förarbete har gjorts hemma hos Stina - några dagar tidigare - där vi diskuterade olika upplägg för en intervju. Efter en pratstund med Gunilla dyker Stina upp med sin bil. För att inte förspilla tiden åker vi i väg med Stina vid ratten och snart är vi framme vid Beatastugan som ligger mitt i byn.

Museum om skärgårdens ensamma kvinnor

Det råder inget tvivel om att stugan avviker från många andra små museer i skärgården. I all sin enkelhet är den i minsta detalj planerad för att skildra hur ensamma

kvinnor levde i skärgården under 1800-talet.

– Ensamma skärgårdskvinnor gick och jobbade hos andra. Alla hade ett eget hus, som ofta uppkallades efter kvinnans förnamn, till exempel Beatas, Tildas, Finas, Olgas och Rikas. Min far sade ofta Beatusas, Olgas och Idusas. Att få mat för dagen och värme i huset var en kamp. Inte ens ett potatisland hade de om de inte fick lov att odla i någon annans åker.

Byborna fungerade som moralväktare för varje steg de tog. Förutom livets vedermödor fick kvinnorna utstå spott och spe av byns ungdomar som bankade i väggarna och ropade glåpord.

– Det var bonddöttrarnas öde om de inte gifte sig. Pigor kunde ha hur många män om helst, men ingen brydde sig.

Det var inte ovanligt att kvinnor blev ensamma på den tiden. Anledningen kunde vara att de i unga år tog hand om sjuka föräldrar och försakade sitt eget liv, eller att de varit gifta och blivit änkor i unga år. Släkten och övriga bybor såg dem som ett potentiellt hot som kunde föra vanära över dem. Hotet resulterade i en överreaktion som aldrig drabbade män i en liknande situation. Inget

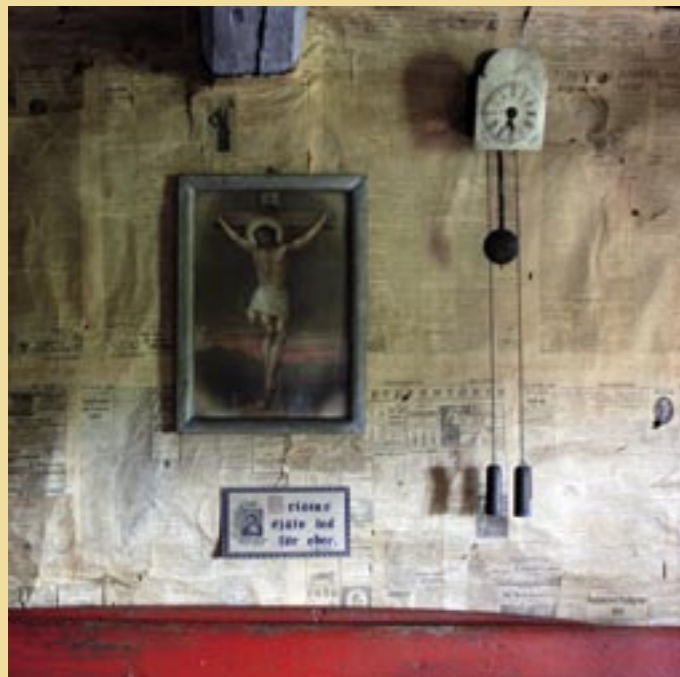
Tia's Bok
Kirja
Vuorikatu
Berggatan 19
248 6060

Hanko
Hangö

Sjökort
Böcker
Kontorsmaterial
Kort
m.m.

Merikortteja
Kirjoja
Konttoritaru
Kortteja.
y.m.

Tervetuloa! Välkommen!

hindrade ensamma män att ta till flaskan, snarare var det allmänt accepterat, samma gällde umgänget med kvinnor. I själva verket var det något män raljerade med. Misstänksamheten kunde bli pinsam för den ensamma mannen om han inte drack ibland eller hade kvinnor. Sprit var absolut tabubelagd för alla kvinnor. Där rådde ingen skillnad vilken position kvinnan hade i skärgårdssamhället. Knappast var den omständigheten någon tröst för skärgårdens ensamma kvinnor. Ett fullödigt människovärde fick de aldrig uppleva.

– Beatastugan kom till 1978 och då började jag guida turister i sakta mak. Jag satt i stugan och berättade om ensamma kvinnors liv.

– Min goda väninna **Linnéa Fredriksson** fick arva huset som senare döptes till Beatastugan. Linnéa visste inte vad hon skulle göra med stugan. Hon jobbade i Åbo och var här på somrarna. Jag tyckte stugan skulle passa som museum och hon var med på noterna. Vi redde upp allt sammans och städade huset som vi inledningsvis kallade Beatas. Spisen var utgångspunkten för renoveringen. De flesta föremålen är insamlade i byn.

Det finns inga uppgifter i kyrkböckerna om att Beata skulle ha bott här. Däremot vet man att **Eva Danielsdotter** har bott här fram till sin död 1891. Hennes enda kärlek var en hund som hon älskade väldigt mycket.

– Beatastuga har blivit mitt skötebarn efter att barnen blivit fullvuxna. Jag känner till alla föremålen och redskapen, för de användes under kriget när det var brist på allt.

Vinterkyllan trängde in i stugan och det inspirerade Stina att skriva följande:

Drömmar vid härden
strömmar ut – likt värmevågor –
stiger uppåt, skrämde av golvdraget, trängs
under takbjälken, förtunnas av vindkyllan,
förvandlas till smolk
i Evas själ
mer till förfång – än styrka.

Jungfrusunds museum, hela byns museum

Vi fortsätter bilfärden norrut till Kejsarhamnen. Nu är det Gunillas tur att ta över presentationen för mig. Det är hon och lotsältermannen **Anders Alborg** som tillsammans med byalagets museikommitté varit de drivande krafterna bakom det fina lotsmuseet som invigdes 1994.

– Museet kom till i samband med att lotsstationen indrogs 1985. Vi var rädda att inventarierna skulle försöringras från den gamla lotsstugan. Jag ville ändå inte att det enbart skulle vara ett lotsmuseum utan ett museum för hela ön. En utställning hölls vid samma tid i Beatastugan där temat var jakt och fiske i uppgång och nedgång. Det gav inspiration.

– En dag i början av 1990-talet fick jag ett samtal från Pargas Rotary klubb. De hade lyckats väl med försäljningen av pusslet Skärgårdshavet och undrade om vi hade något projekt i tankarna. Vi fick även pengar från Konstsamfundet och olika donationer. Bygget uppfördes med talkokrafter på gårdarnas allmänning här vid Kejsarhamnen.

– Anders är den kunnige som vet hur allt gick till förut och han kan allt om redskap och lotsning. Dessutom är han händig med att reparera och bygga remmare.

Det ståtliga museet står i närheten av gästhamnen, vilket garanterar att även en bredare publik får ta del av byns historia. Inne i byggnaden finns en lotsstuga i miniatyr med tillhörande inventarier. Därtill finns där ett litet bibliotek med böcker som lotsarna läste. Böckerna är företrädesvis historiska skildringar men även annat av seriöst innehåll finns på hyllan. Mycket med anknytning till forna tiders näringsliv finns prydligt utställda.

– Vi har olika aktiviteter här. Barnens konstdag har ordnats här och då brukar de vara upptagna med att rita och måla i flera timmar. Även sommarens gudstjänst hålls i den här byggnaden. Ett år ordnades Luciasamkväm. Det var stämningsfullt med levande ljus. Det är kallt här inne men Lucia spred sin värme till oss alla. På somrarna har vi en anställd som sköter om museet och guidar gästerna.

Gunilla har också tillsammans med museikommittén, som består av **Anders Alborg, Ylva Enberg, Kari Lindborg, Anne Enberg och Pive Toivonen**, varit en av de drivande krafterna bakom byavandringen i Högsåra. Genom att vandra och begrunda i maklig takt får gästerna lära sig om livet förr och nu i byn.

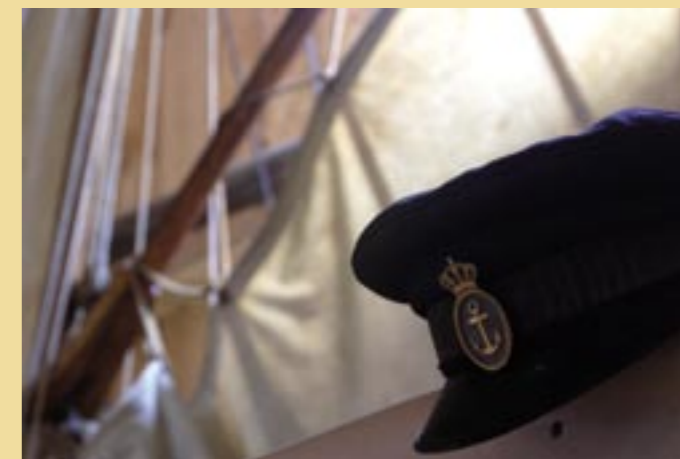
– Under höstar och vårar är jag ofta ute och guidar. Ibland blir turerna till Bengtskär inställda på grund av dåligt väder, då brukar vi Högsåra-guider bli tillfrågade med kort varsel.

Museet är i många avseenden väldigt olikt Beatastugan. Byggnaden är ny och den skildrar i första hand männens arbetsliv medan den gamla anspråkslösa Beatastugan skildrar de utsatta skärgårdskvinnornas liv. Det slår mig att byggnadernas storlek och interiör återspeglar än i dag hur man värdesatte de här två kategorierna av människor. Muséeerna kompletterar varandra och besökare bör helst bekanta sig med dem båda för att få en nyanserad bild. Gemensamt för de båda museerna är att de inte kommit till utan två entusiastiska Högsårakvinnor som känner varmt för hur livet gestaltat sig i deras by.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Referenser:

Enberg, Stina och Fredriksson, Linnéa, Beatas. Högsåra den 18 juni 1980
Henriksdotter Puranen, Clara, Högsåra vid Jungfrusund.
Högsåra: Högsåra byalag 2004.

Något om sjukvården i Hitis i slutet av 1800-talet

I ett flertal "Bref från skärgården", som sänts till Åbo Underrättelser och tidningen Åland, kan man få en viss inblick i hur bristfälligt hälsovården var ordnad inom Hitis kommun. Det är signaturerna "Kvällulf" och "Torrgren" som uppträder som sagesmän. Den förstnämnda konstaterar i ett brev från januari 1892 att "här är sjukligt med även dödlig utgång, måhända är det den ökända influenzan". Det är beklagligt att det inte finns varken medicin eller läkare på dessa öar när sjukdomen kommer. Dessutom är provincialläkaren bosatt i Salo. Den som insjuknat är här antingen hänvisad till läkemedel, som ordinerats av någon okunnig eller så måste man förlita sig till god tro och på underverk. "Kvällulf" skriver "att mycket har gjorts i människovänligt syfte, men mycket återstår ännu att upphjälpa, så t.ex. sjukvården på landet och i synnerhet i skärgården".

Grannkommunerna sätter käppar i hjulet

"Torrgren" lämnar i november 1895 en hälsorapport till ÅU där det konstateras att hälsotillståndet denna gång var gott. "Låt så vara att hvar och en på denna ort är van att lefva och dö utan läkare och medicin, så skulle dock läkaren vid sjukdomsfall kunna mycket lindra smärtorna". Försök hade gjorts att få kommunalläkaren i Kimito att göra sjukbesök även i Hitis. Man hade varit i kontakt med Medicinalstyrelsen för att få bidrag ur allmänna medel för att kunna avlöna läkaren. Medicinalstyrelsen uppställde som villkor att såväl läkaren som de till distriktet hörande kommunerna måste ge sitt samtycke. Man anhöll om detta och fick som svar att varken Kimito, Westanfjärds eller Dragsfjärds kommuner gav sitt samtycke till att kommunalläkaren skulle få besöka Hitis. I protokollet heter det "att frågan för denna gång finge förfalla, då enhälligt medgifvande ej kunde åstadkommas". För Hitisborna kom beslutet som en stor överraskning. Här ansåg man att saken mest berodde på läkaren. Om han hinner göra några resor om året till Hitis så borde det väl inte angå någon annan. Dessutom skulle besöken endast göras i akt och mening att hjälpa lidande människor. Signaturen "Torrgren" konstaterar att "af provincialläkaren har vi ingen nytta. Han besöker oss icke utom på requisition och däremellan går åratal". Här är det den friska luften som är den bästa läkaren för oss. Om allmänna farsoter når oss försvinner de snart.

En tjänst som barnmorska inrättas

Hösten 1895 fattade man vid kommunalstämman beslut om att inrätta en tjänst som ackuschörka (barnmorska). Man fastställde hennes lön till 150 Fmk och för förrättningar hos obesuttna 3 mk samt hos ståndspersoner och lägenhetsinnehavare 5 mk, allt efter beräkning för 3 dagars arbete. Man ansåg att det var viktigt att ackuschörskan måste vinna allmänhetens förtroende, för troligtvis lämnar man inte "de kloka gummorna" så hastigt ifall det inte är absolut nödvändigt.

Dalsbruk får en egen läkare

Sommaren 1898 skriver signaturen "Torrgren" att hälsotillståndet i dessa trakter varit gott. Det är endast frossan som har gjort en och annan påhälsning. Dödligheten har varit ovanligt liten. Nu ryktas det att en bruksläkare skall stationeras i Dalsbruk. Hittills har kommunalläkaren i Kimito betjänat många från denna skärgård vid sina ordinarie mottagningar i Dalsbruk, två gånger i månaden. Men en läkare, som skulle bosatt i Dalsbruk, skulle vara till stor hjälp för Hitisborna.

Hälsotillståndet betecknades som verkligen gott när man gick in i det nya århundradet. Visserligen hade kommunen inte någon egen läkare men nu fanns det i Dalsbruk både läkare och apotek. "Torrgren" konstaterar att "båda dessa funktioner är för de flesta, åtminstone bland de äldre, fullkomligt onödiga. Lyckligt är det att ej några smittosamma sjukdomar har förekommit. Få tro på smitta, fastän det många gånger visar sig ganska tydligt att smitta förekommer. Många taga sjukdomen ganska lugnt, ja fatalistiskt. Så förekomma större sjukdomar så sällan".

Måhända förklaringen till det goda hälsotillståndet i vår skärgård ligger i den slogan man riktade till de första sommargästerna i slutet av 1800-talet. Här bjuder man alla på ren havsluft, barrskogsdoft, uppfriskande bad och en lagom temperatur utan större växlingar.

Johan-Gustav Knuts

Källor:
Åbo Underrättelser, åren 1893, 1895, 1898 och 1901
Åland, år 1892

Vänö har många vänner

I ett flertal skärgårdsbyar fungerar ett antal föreningar där medlemsaktiviteten växlar. Ett är emellertid säkert, sommarenemangen blir inte av utan föreningar som verkar året om.

En förening med livlig aktivitet men litet bofast folkunderlag är Vänö Vänner. Föreningen är internationellt orienterad och i lika hög grad lokalt engagerad. RoHit har träffat två unga eldsjälur som brinner för sitt uppdrag.

Jag träffar **Eelin Hoffström** och **Mikaela Venberg** på Strandhugget vid Vänö gästhamn. Dagen och natten innan firades årets Vänö-dag och evenemanget brukar tära på krafterna men Eelin och Mikaela visar inga synliga trötthetsstecken. Mikaelas mamma **Gun-May** som förestår Strandhugget bjuder oss på kaffe. Det är hon som fört mig samman med Eelin och Mikaela. Det är en fördel att ha goda skärgårdskontakter.

De unga damerna känner varandra sedan barnsben för de är uppvuxna på ön. Växer man upp på Vänö växer man även upp med Vänö Vänner som är det gemensamma kittet för föreningsaktiva på ön. Givetvis är alla knappt tjugo bofasta medlemmar men när totalantalet uppgår till 242 finns den naturliga förklaringen i att nästan alla fritidsboende i trakten ser det som angeläget att tillhöra

föreningen.

I motsats till många andra föreningar insåg den äldre generationen som grundat Vänö Vänner att det är dags att stiga åt sidan och ge över rodret till unga krafter.

– Vi blev lärlingar i styrelsen för cirka fem år sedan utan rösträtt, men de lyssnade på oss om vi hade idéer, säger Eelin.

Ett år senare blev Mikaela ordförande och Eelin sekreterare. Eelins bror **Rasmus** valdes samtidigt till vice ordförande. Totalt finns det sju medlemmar i styrelsen. Möten hålls tre till fyra gånger per år.

Eelin flyttade hem till Vänö från studieorten Åbo förra våren men var ändå hemma nästan varje helg under studietiden.

– Det blev inte mycket av mitt studieliv, berättar Eelin. Föreningslivet tog över. Jag sitter med i styrelsen för föreningen Finlands öar och är ordförande för dess ungdomssektion. Dessutom är jag med i nätverket European Small Islands Federation. Aktiviteten i nätverket har fört mig på resor bland annat till Italien, Irland och Skottland. Skottarna kom hit på svarsbesök med säckpipa. Det blev en dundersuccé och de passade på att lära ut traditionella danser.

Mikaela bor i Hangö och sköter Café Villa Orrman och på vintrarna jobbar hon inom hemvården.

– Jag försöker komma ut till Vänö på veckosluten. Jag kör en liten båt hela vägen från Hangö till Vänö utanför farleden via Dödören, Salskären och Rosala. Jag kör i ungefär 20 knop och det tar cirka en timme och 30 minuter att komma fram. Ibland ösregnar det och det händer att vågorna sköljer över båten när det blåser upp ordentligt.

Jag kan inte låta bli att ta en titt på båten som ligger vid stranden. Javisst är den liten och inte verkar den vara särskilt sjöduelig, men Mikaela låter sig inte bekommas av mina undrande kommentarer.

Ingen brist på aktiviteter

– När vi var barn deltog vi i föreningens överlevnadsläger, vi gick på seglingskurs, byggde flotta, läste sjökort, lärde oss navigation och knyta knopar. Vänö Vänner hade skaffat båtar som vi åkte omkring med. Seglingstävlingar ordnades med optimistjollar och ett par gånger tävlade vi i kajakpaddling i form av en stafett.

– På Vänö-dagen i går var många utklädda till sjörövare och på midsommaren var temat sjöjungfrur. Den bäst utklädda får ett pris. För varje fest utnämner vi en ansvarsperson som har hand om arrangemanget.

– Varje vecka under sommaren ordnar vi line dance-övningar. South Coast Dancers från Hangö och Raseborg brukar komma hit. De är ett trettiotal och tillsammans med Vänöbor, fritidsfolk och båtgäster är vi många. En danslärare visar hur man dansar på rad utan par. Det brukar vara jättekul.

Vänö är känt för sina träbåtsdagar och då ska alla som har en träbåt passa på att ta sig ut till begivenheten (se händelsekalendern i denna tidning).

– Vi åker på picknick med träbåtar ut till någon holme. På kvällen blir det dans. I år deltog cirka sextio personer och vi är nöjda över hur populärt det blivit. Rasmus fixar musiker som han känner till dansen.

Även om en stor del av aktiviteterna sker utomhus råder det inget tvivel om att Kulturhuset, som stod färdigt år 1999, är det centrala i föreningens verksamhet. Huset ligger en bit från stranden och vi vandrar i väg uppåt land för att få den rätta atmosfären. Vi blev inte väl mottagna för Vänö-myggor hade intagit Kulturhuset och visade ingen gästfrihet. För säkerhets skull kan nämnas att Vänöborna kallas för myggor i folkmun, men det är inte

Inventarier i kulturhuset

dem vi avser i det här sammanhanget.

För dem som inte besökt Kulturhuset kan nämnas att väggarna är smyckade med fotografier och gamla föremål. Golvet är snickrat av breda tiljor som tål vilken line dance eller hambo som helst. Uppe på skullen finns en filmduk där folk samlas för att tillsammans titta på sport eller något annat aktuellt. Under sommaren 2010 var det givetvis VM i fotboll som var den stora händelsen. Den här sommaren verkar en etnologisk barnklubb i huset där barnen tillverkar gammaldags leksaker och leker gamla lekar. Leksakerna byggs av kottar och annat naturmaterial. En Halloween-sits är planerad för vintern, men i övrigt är verksamheten på sparlåga när sommarsäsongen är över.

– Kulturhuset invigdes på sommaren 1998 men vi firade nyår här redan vid årsskiftet 1997–1998. Det gamla ko- och höns huset byggdes om helt och hållet med frivilligt talkoarbete. Vi samlade pengar men några understöd har vi inte ansökt om.

Under dagtid sitter Eelin i Kulturhuset och delar ut information om Vänö till båtutrustare som gästar ön i en jämn ström. I planerna ingår även att med EU-understöd kunna anlita en volontär som kunde hjälpa till med sommarens aktiviteter.

Eelins och Mikaelas skolminnen

– Vi är klasskamrater och började i Söderlångvik skola som nu är nedlagd. Vi åkte med taxibåt till Kasnäs och därifrån med buss till skolan. Blåste det för mycket, fick vi stanna hemma. Om vi gjorde längre skoldagar fick vi vara lediga på onsdagar. Om skoldagen var kort, fick vi lika väl vänta på bussen i skolan.

– I Söderlångvik skola hade man förståelse för vädrets makter. På vintern bodde vi periodvis i Kasnäs hos Mikaelas mormor. Det hände flera gånger att vi åkte från Vänö till Kasnäs i snöskoter. Gun-May körde skotern som hade en kälke på släp, där vi låg inpackade. Gun-May surrade fast oss i kälken för att vi inte skulle ramla av i mörkret. Isvägen var märkt för annars hade Gun-May kunnat tappa bort sig. Det var nästa alltid hon som körde.

– En vinter körde jag omkring 3 000 kilometer, bland annat posten till Vänö. Ibland blev det tre resor till Kasnäs under en dag. Under menföre hade jag också tillgång till hydrokopter, berättar Gun-Maj.

– Högge i Dalsbruk, det vill säga högstadiet, var annorlunda, där förstod sig inte vissa lärare på skärgårdsbor och kommunikationssvårigheter. Måndagmorgnar vintertid startade vi klockan fem på morgonen med Satava. Morgonmålet åt vi ombord, sedan sov vi i båten och i bussen från Kasnäs. När Falkö började trafikera steg

vi i land i Kasnäs, medan båten åkte vidare till Högsåra för att plocka upp elever. Under väntetiden åt vi frukost hos mormor i Kasnäs. Vi bodde hos henne endast under menförestid. På hemvägen läste vi våra läxor ombord på båten.

– Många av våra skolkompisar var nyfikna på Vänö och kom ut till veckosluten. Ibland kom hela klassen på besök. Eleverna bodde lite överallt. Det var annorlunda för dem, övervakning utan övervakning.

Visst blir man nyfiken på Vänö och vad de två unga damerna åstadkommit. Vi på redaktionen önskar att betydligt fler i Hitis-arkipelagen gästar sina grannbyar. Det var vanligt förr, men har sakta tynat av, det börjar bli dags att svänga trenden för det finns mycket att inhämta och uppleva i vår närmiljö.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Mikaela

Född: 20.12. 1985
Bor: Hangö
Familj: Sambo med Tomas Bergholm
Favoritträtt: Ungstek lax
Favoritdryck: Öl
Favoritläsning: Allt av Virginia Andrews
Karakterisera dig själv: Djurälskare och för det mesta positiv

Eelin

Född: 22.4.1985
Bor: Vänö
Familj: Sambo med Stefano Gozzi
Favoritträtt: Spaghetti allo scoglio
Favoritdryck: Chai te
Favoritläsning: Jag tycker om fantasy, speciellt vampyrer.
Karakterisera dig själv: Jag är öppen och för det mesta glad.

Vänö kulturhus

En afton hos Sven

Bolax Notlandet den 3 mars 2011. Isarna ligger starka nu. Vid middagstid besöker jag Rosala och Hitis i ett fantastiskt vinterväder. Sol över bländande vita vidder, några centimeter snö på får Skidon att rusa snabbt och nästan utan motstånd över fjärdarna och invid sjöbevakningsstationen. Därifrån till Långnäs och över land vid färjefästet. Vidare mot Bjarnes Teboil, en pratstund och tankning. 7 liter, det var inte mycket. Hemvägen går lika raskt upp mellan Ängesö och Biskopsö, över Vänoxa Edet och hemåt igen. Otroligt fint med kommunikation av det här slaget. Man kan bese öarna och stugorna på nära håll utan risk för bottenkänning. Men det gäller att sno sig, jag har ju ett löfte om middag i kväll hos Sven Dahlberg. Hem till Notlandet, lite pudra näsan och sedan mot Bolax by.

Sven bor året om på Bolax. Han är en anlitad yrkesman i byggbranschen som efter sex år i Biskopsö folkskola utbildat sig till möbelsnickare i Åbolands manliga hemsloydsskola. För tillfället har han ”bara” två byggen på gång samtidigt, ett större på Ängesö och ett mindre i Bolax. Det senare ska färdigställas under menförestiden trots att det ligger på en holme en kilometer från huvudön. Hur det ska gå till täcks jag inte fråga, bara grubbla över. Tidigare jobbade Sven i Dalsbruk på snickeri i åtta års tid, körde ambulans i fem år, men jobbade hela tiden som timmerman vid sidan om. Till slut, i samband med flytten till hemön, blev byggandet hans huvudsyssla.

Med mig hos Sven har jag min goda vän Jonathan Widbom som firar sportlov en vecka senare än alla övriga huvudstadsbor. Vår traditionella vintersemester firas för kanske fjärde året i rad och alltid första veckan i mars. Med varsin snöskoter åker vi och ser oss omkring i Åbolands skärgård, badar bastu och balja hellre än skidar i Alperna i en vecka. Folk är så olika...

Hemma hos Sven

Medan vi äter skaldjur och fisk till förrätt berättar Sven om sina byggen. Han har byggt för mig, mina föräldrar och min bror. Brors bastu var en av de större utmaningarna på länge. Varför – ja, för taket härmar en stor våg på Hangö västra, ingen rak takås här inte. Han har byggt på Bolax och i hela den omkringliggande arkipelagen, byggt kojor och slott, bryggor och bodar. Han känner de flesta genom sina arbeten men också via Bolax Gillet, som vi kommer till under huvudrätten, kalvstek med en gudomlig sås samt tillbehör, ... och gott rödvin.

För drygt fyrtio år sedan fick ett antal Bolaxbor en

snullrik ide – att grunda en förening för att främja både Bolaxbors och sommargästers väl och ve. Man planterade fisk, upprätthöll kontakt med myndigheter av alla de slag, skaffade får för slybekämpning, ordnade med avfallstransport och allt annat som föreningens medlemmar önskade. Och den här verksamheten är ännu lika viril med sommarfesten i början på juli som huvudsakligt penninginsamlingsforum, förutom medlemsavgiften, förstås. Under vintern har Sven tagit hand om fåren, skaffat hö och foder och allt som behövs. Han har erhållit den avundsvärda titeln Gillets Hedersmogul till tack och erkänsla för allt han gjort och gör för föreningens väl.

Vi serveras en härligt uppfriskande citronkräm och vispgrädd, krämen helt hemgjord från början till slut, medan pratet sakta övergår i lyckligt grymtande och diskussionen irrar. Vad bär framtiden i sitt sköte, vad är nästa större projekt, hör jag mig själv fråga:

– Jag ska väl ta mig an mitt eget hus, säger Sven, som tycker sig ha misskött sitt eget hem en smula medan han jobbat för andra.

Material för ställningar runt det stora huset har sakta samlats ihop och en dag, då tid finns, ska han rigga upp en byggplats i hemmets absoluta närhet och göra det lika fint som det var en gång.

Det är inte alla dagar man träffar en så ”redi” karl som Sven. Jag tycker nästan bättre om vintern än om sommaren vid det här laget, men ser ändå fram mot nästa sommar, för vad vore en sommar utan sommarfest på Södergårds backe. Och Sven Dahlberg så klart.

Text och foto: Peik Stenberg

Benny och Calle satte sväng på Högsårapubliken

Farmors café i Högsåra är förutom en samlingspunkt för kulinariska bätgäster en arena för kända artister. Varje sommar uppträder ett antal vokalister med musik och sång. Flera av dem återkommer varje sommar. Till den kategorin hör Benny och Calle, båda med anknytning till Hitis skärgård. Högsårapubliken är trogen sina artister och det samma gäller folk från angränsande byar.

Benny Törnroos och **Calle Pettersson** uppträder gärna tillsammans, Benny med gitarr och Calle med dragspel. Tonerna från instrumenten ljuder på var sitt håll men för det mesta finner de varandra om än tonerna i regel blir överröstade av sång och skämtsamma kommentarer.

– Många av våra sånger övergår till

titlar typ ”schanana” och ”shalala” för att Benny bättre ska komma ihåg texterna, säger Calle med en glimt i ögat. Det är inte lätt att minnas orden när man nyss fyllt sextio år, tillägger han.

Benny och Calle sjunger av glädje, varken ålder eller annat ställer hinder i vägen. Samtidigt med uppträdandet i Högsåra försiggår Ruisrock på ön Runsala i Åbo. Jag har aldrig besökt Ruisrock och det samma gäller de flesta skärgårdsbor i publiken. Masskonserter med tillhörande stök och nedskräpning hör inte hemma här.

– Vi är mer naturnära, intygar Benny och Calle, men det hindrar oss inte från att låta det svänga ordentligt. Även skärgårdsvalser får man att svänga om man vill.

Högsåra publiken gillar vad de ser och hör. Många stämmer i och stämningen är snart i topp. Snart kan

Benny konstatera att väldigt många låtar börjar med ordet jag. Publiken får hjälpa till med att komma på låtar som börjar just med jag. Snart rullar det fram en rad med låtar som börjar med det självcentrerade ordet. Några exempel: Jag har bott vid en landsväg hela mitt liv; Jag vill vara din Margareta; Jag hade en gång en båt; Jag kan segla utan vind; Jag tror jag tror på sommaren; Jag skall måla hela världen lilla mamma; Jag har den äran att gratulera osv.

Mumintroll och blues

Repertoaren omfattas av alla i publiken. Barnen som först sitter stilla med sina föräldrar blir snart oroliga och söker sig till den angränsande gräsplanen för att leka. Konserten verkar inte beröra dem, men dagens artister är väl förberedda. När Benny stämmer upp

Mumintrollet lockar barnen till sig

med sin kända muminvisa lystrar de lekande barnen till och med ett trollslag är alla samlade framför Benny. Efter några ackord och lite sång samlar han en hängiven beundrarskara. Benny bjuder gärna på sin popularitet som påpassligt delas av självaste Muminmamman. Hon kommer vankande fram från kaféet och snart slår barnen en ring runt henne. Muminfamiljen är en äkta skärgårdsfamilj och i Högsåra uppenbarar sig Mamman i sitt rätta element.

Efter en "vichypaus" fortsätter musikanterna med kända skärgårdslåtar. Så skimrande var aldrig havet sjunger Benny varje kväll för sin fru. Calle är inte sämre och han sjunger varje kväll om morgondagens arbetsfördelning: Kärringen min kan inte spela dragospel men är ruskigt bra på att hugga ved, därför gör vi bägge två vad vi är bäst på. Romantik så det förslår mellan låtarna.

I den breda repertoaren ingår även blues och lokala krafter hjälper till. **Pekka Poutanen** stiger fram och plockar upp sitt munspel och äkta sydstatsbluesljuder i sommarvärmen i Högsåra. Småningom ebbat tonerna från konserten ut. Publiken har medverkat aktivt och Benny och Calle är nöjda med uppträdandet, åtminstone om man får tro deras kommentar till åhörarna:

– Vi får applåder innan vi börjar jobba och ännu mer när vi avslutar jobbet. Vem annan får ta del av

– något sådant på sitt jobb!

Alla gånger har det tydligen inte gått lika lyckligt till. Benny berättar:

– På en turnéresa ringde jag och frågade arrangörerna när vi ska komma. Kom när ni vill, det är ändå fisksoppan som är dragplåstret, var det lakoniska svaret.

– En annan gång spelade vi för utvecklingsstörda och de var fint upplädda till julfesten med långa klänningar, kostym och slips. Alla var hjälpsamma och ville bära in instrumenten från bilparkeringen. En av dem blev dessvärre mobbad av de andra och fick inte vara med. Jag tog mitt sociala ansvar på allvar

(är utbildad socialarbetare) och gick målmedvetet fram till honom med berömmande ord om klädseln och tröstade honom med en klapp på axeln, tills jag märkte att det stod överläkare på rocken.

Benny och Calle är samspelade sedan länge

Året var 1985 när Benny och Calle hittade varandra. Många ord växlades inte, musicerandet började på direkten. Benny uppträdde på Furulund i Kärra och Calles mamma **Regina** såg till sin glädje att fröet till musikalisk begåvningen höll på att slå rot hos sin son. Året innan när Calle var fem fick han sitt första dragspel. Förvissad om hans gryende talang gick hon självsäkert fram till Benny och lade ett varmt ord för sin lille Calle: "Javisst, sade Benny uppmuntrande, "upp på scenen så sätter vi i gång." De framförde "En sjöman älskar havets våg" och uppenbarligen var det ett lyckat möte för än i denna dag spelar de tillsammans. Mamma Regina visste vad hon gjorde.

– 2002 uppträdde jag tillsammans med Benny vid Raseborgs ruiner med "Fångad av en sång". Det blev upptakten till intensivare samarbete och vi brukar ge mellan tjugo till trettio konserter per år i olika sammanhang, även för barn. Efter uppträdandet här i Högsåra ska vi hinna med fyra konserter. I morgon blir det muminjazz i Dalsbruk.

Calle och Benny på deras första gemensamma uppträdande

Baltic Jazz-arrangörerna ser framåt och missar inte de minsta.

Benny tillägger:

– Vi har spelat fyra till fem gånger tidigare här i Högsåra tillsammans och det samma har vi gjort på Jurmo. Jag började med konserterna i Jurmo tillsammans med **Lasse Mårtensson**, men sedan kom Calle med i bilden. Öva brukar vi inte hinna med. Det mesta är fullständigt improviserat som i kväll. Det goda med Högsåra och Jurmo är att vi alltid blir bjudna på fantastiskt god

mat.

– I slutet av 1970-talet köpte jag min första segelbåt och sedan dess har jag färdats med familjen i skärgården. Båten har sin hemmahamn i Kasnäs, som bjuder på bra service. Därifrån är det tacksamt att segla ut i Skärgårdshavets skönhet. Favoritställen är Aspö, Berghamn, Helsingholmen och givetvis Jurmo. Familjen har flera gånger firat påsk på Villa Cecilia i Högsåra där min fru **Chris-Marie** brukar hålla kurser. Senast handlade

kursen om drömmar

Uppenbarligen trivs Benny och hans familj bra i trakten för nu lär han även ha köpt ett torp på Kimitoön. Det är inte endast musiken som fört Benny och Calle samman, även den geografiska distansen har reducerats. Det är inte att förvånas över om Kimitoön får uppleva nya musikaliska uppsving den här sommaren.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Benny

Född: 16 juni 1950
Bor: I Sökösund i Esbo, veckoslut i Koddböle
Familj: Fru Chris-Marie, Niclas 25, Linda 23 och Ida 17
Favoritträtt: Abborrfiléer med nypotatis.
Favoritdryck: Lite

Chardonnay till ovannämnda rätt.
Favoritläsning: Allt som ger livet mera innehåll
Karakterisera dig själv: En optimistisk diversearbetare.

Calle

Född: 1979 i Dragsfjärd
Bor: Helsingfors
Familj: Fru Malin
Favoritträtt: Malins köttsås
Favoritdryck: Snaps, Vichyvatten
Favoritläsning: Deckare (som e-bok) – har blivit iPod-freak
Karakterisera dig själv: Oftast glad, tidsoptimist

Kurt Sundqvist
0400 466 730

Grävarbete med traktorgrävare.
Dikning, vattenlednings-, kabeldikning samt avloppssystem.

Taxi Hitis
0400 697 916
Per-Erik Fihlman

Taxibil för 8 personer
Plats för rullstol

Rosala Handelsbod
044 566 73 66

Delikatesser, apoteksköp, hantverk m.m.

Wilson Service
02 46 67 308 / 0400 828 082

Bygger bryggor, grävmaskinsarbeten på holmar med egen transportbåt, dräneringar, fastighetsövervakning, stubbfräsning

Att ana ugglor i mossen

Hökuggla i grantopp vid
Långnäs vägen i december 2009
(foto Pekka Malinen).

Man känner tolv arter av ugglor i Finland varav två är tillfälliga gäster som inte häckar här. De återstående tio är så kallade häckfåglar, som huvudsakligen lever hela sitt liv i Finland. Några av våra ugglearter flyttar också söderut till vintern. Under vissa år kan ugglorna företa sig vandringar och då söker sig finländska ugglor även utanför riksgränserna. Vandringar är speciellt vanliga då ugglornas häckning lyckats och det finns rikligt med nya flygga fåglar. Ugglorna är rovdjur och de är helt beroende av föda från den övriga djurvärlden. Speciellt begärliga byten är sorkar och vissa småfåglar. Berguven, som är den största av våra ugglor, kan också livnära sig på större djur, som till exempel harar och råttor. Flera av våra små däggdjur uppvisar cykler i fråga om sin förekomst. Det här innebär att tillgången på sork varierar kraftigt från år till år, vilket i sin tur inverkar på ugglebeståndens storlek. Om bytestillgången är mycket knapp låter ugglorna bli att häcka. Det lönar sig inte för dem att producera kullar när prognosen för ungarnas överlevande är dålig. Efter ett gynnsamt år med riklig bytestillgång kan vi få uppleva verkliga uggleår. Ett sådant inföll 2009–2010 vilket man också kunde uppleva i trakten Rosala-Hitis. Sällan har man sett så många ugglor i faggorna och därtill fanns några arter på plats som vanligen påträffas långt norrut i Finland. Ironiskt nog kom den sorkrika vintern ändå att bli mången ugglas död då sorkarna kunde gömma sig under det ovanligt tjocka snötäcket utom räckhåll för ugglorna.

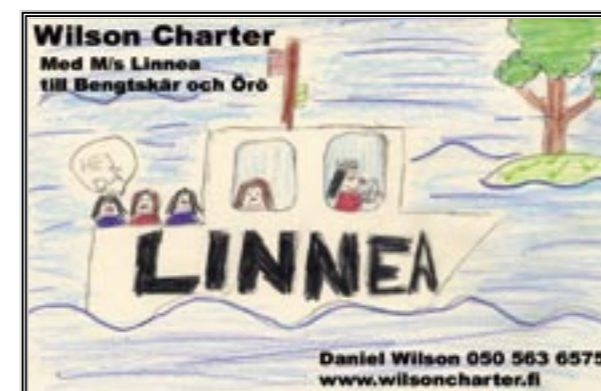
Förnäma gäster på besök

Hökugglan trivs i skogsmarker och häckar framför allt i norra Finland. Till skillnad från de övriga arterna är hökugglan också dagsaktiv. Man ser den ofta sitta i en trädtopp därifrån den blixtnabbt gör en attack om den ser ett lämpligt byte. Åtminstone två olika observationer gjordes av arten. I december 2009 rörde sig ett exemplar i trakterna kring Långnäs vägen och Rosala gästhamn. Långt senare, i september 2010, observerades ett annat exemplar på Bodöarna något söder om Rosala by. Sparvugglan är under normala förhållanden troligen en av våra talrikaste ugglor. Den trivs bra i södra Finlands skogsmarker men kan också dyka upp i närheten av människoboningar. Under året observerades arten flera gånger bland annat i Rosala, Böle och Hitis byar. Man kan höra dess visslande läte i skymningen och ibland sitter de stilla i toppen av ett träd eller på en gren spejande efter lämpligt byte. Ibland märker man hur småfågeln

En ruggig Sparvuggla i Hitis by i december 2009
(foto Pekka Malinen).

nervöst flyger fram och tillbaka livligt varnande varandra i närheten av en fågelmatningsplats. Inte sällan är orsaken till småfågelnas oro en sparvuggla som parkerat sig lugnt på en gren och väntar på det rätta ögonblicket. Om någon av småfågelnas tappar uppmärksamheten är stunden inne och sparvugglans attack lyckas. Trots sin litenhet är sparvugglan en tuffing som kan ta byten av sin egen storleksklass. Sorkarna tillhör också sparvugglans bytesdjur. Ugglan har som vana att samla matförråd för sämre tider. Vid en rengöring av fågelholkarna på Mossberget innehöll en av holkarna över tjugo sorkkroppar – vi hade stött på en sparvugglas matförråd. Med en specialkonstruerad, tjockväggig fågelholk kan man få sparvugglan att bli ens granne.

Kattugglan är en sydlig art i Finland. Vi har hört den i trakterna kring Mossberget och Kyrksundet några gånger också under tidigare år. Sommaren 2009 var arten åter på plats och vi kunde höra minst två exemplar kring sommarstugan i Mossberget.

Ringmärkt slaguggla som senare hittades död på Nöholmen (foto Kaj Genberg).

Slagugglan är ett typdjur för södra Finlands skogsmarker. I skärgården är arten sällsynt och anses närmast vara en tillfällig gäst. Flera observationer av arten gjordes i Lakavarpet nära Rosala gästhamn i november 2009. Exemplet, som var ringmärkt, fick ett tragiskt slut då den i likhet med många andra ugglor troligen svult ihjäl under den snörika vintern. Kroppen hittades av **Aili Wikström** på Nöholmen och det visade sig på basis av ringen att ugglan härstammade i Laihela nära Vasa där den ringmärkts 12.5.2009 av **Kari Palo**. Det var alltså en årsunge som kanske ännu inte lärt sig jaga, speciellt inte i djup snö. Också i Hitis hittades en död pärluggla som svultit ihjäl.

Ugglorna är fridlysta i Finland, vilket betyder att döda exemplar tillfaller staten. I praktiken innebär det att man förväntas skicka påträffade döda exemplar per post till Zoologiska museet i Helsingfors (Norra Järnvägsgatan 13, 00100 Helsingfors). Museet dokumenterar fynden och konserverar exemplaren för vetenskapliga ändamål. Likaledes i november 2009 observerades ett exemplar av lappuggla i samma område som slagugglan, det vill säga vid vägen som leder till Rosala gästhamn. Lappugglans normala utbredningsområde är som namnet klart antyder i norra Finland. Besöket var dock kort för exemplaret sågs bara under en dag – därefter försvann ugglan. I skärgården är lappugglan en verklig sällsynthet som få förunnats att se.

Numera tycks hornugglan vara områdets mest hemmastadda art. Den och jordugglan är flyttfåglar som flyttar söderut under vintermånaderna. Hornugglan har bevisligen häckat på Rosalalandet åtminstone två år i följd. Sålunda hördes ungfågeln nattliga tiggande på sommaren 2009 i skogstrakterna norr om huvudvägen vid avtaget till Norrlandsvägen. Sommaren 2010 hade arten uppenbarligen häckat i trakterna kring Rosala by. Den skarpögde upptäcker spybollar på marken som avslöjar i vilket träd ungarna gömmer sig under dagen. Ungfåglar

sågs i de höga granarna i dungen nära Klobbviken. Ungfågeltiggande hördes också i Böle och Lakavarpet men det är osäkert om det var fråga om samma kull. Det finns äldre uppgifter om att hornugglan observerats också i trakterna kring Hitis by.

Jordugglan häckar i norra Finland bland annat på vidsträckt myrar och mossar i ett bo på marken. På våren och hösten när jordugglan flyttar kan man se den också i skärgården. Från Rosala och Hitis finns inte dokumenterade färsk observationer. Jordugglan kan dock dyka upp, vilket bevisas av ett fynd av en fjäder som gjordes på Rosalalandet år 2008. Fjädern, som tillhör jorduggla, identifierades av en expert på Zoologiska museet i Helsingfors.

Vår näst minsta ugglearter, pärlugglan, besökte även Rosala och Hitis under året 2010. Det berättas att arten bevakade en matplats för småfåglar i Stubbnästrakten. Pärlugglans "popplande", nattliga läte hördes också i maj några gånger på Hitislandet nära Kyrksundet och på Rosalalandet nära Lakavarpet.

Till sist några ord om berguven som också kan höras i Rosalatrakten. Det torde finnas aktiva revir både på norra och södra sidan om Rosala by. Det finns färsk synobservationer av arten både från 2009 och 2010 och dess typiska hoande har också hörts i Hitisstrakten. För några år sedan såg en av oss på ett hygge i Stubbnäsområdet, en stackars berguv fly hals över huvud antastad av ett tiotal kråkor som inte ville ge den en skön dagslur. Man kan fråga sig varför kråkorna hatar berguven så innerligt?

Bara en saknades!

Summa summarum, har man kunnat se, höra eller funnit spår av nästan alla våra häckande ugglearter i Rosala eller Hitis under en relativt kort tid på några år. Det här låter kanske inte så konstigt men är i själva verket ett rätt sällsynt sammanträffande, som har samband med ovanligt riklig tillgång på föda för ugglorna vilket i sin tur har lett till rikare bestånd samt aktivare migration. En av våra häckande arter lyser dock med sin frånvaro, nämligen den sällsynta fjällugglan, som är hemmastadd i kalvfjällen i det allra nordligaste Finland. Fjällugglan vandrar ibland söderut av samma orsaker som för andra ugglearter. Med god tur skulle vi också ha sett den arten på Rosala- eller Hitislanderna.

Olof Biström, Gun Biström och Kaj Genberg, Rosala

Pärlugglor i Zoologiska museets vetenskapliga samlingar i Helsingfors (foto Pekka Malinen).

Hasse Axelsson i mitten överlämnar stafettpippen

Hitis friidrottsträning får nya ledare

I Hitis tränas friidrott under organiserade former varje sommar. Verksamheten har pågått i över tjugo år. Under alla dessa år har Kerstin och Hasse Axelsson tagit ansvar för barnens idrottsövningar.

Sommaren 2010 skedde en generationsväxling. Nya ledare har tagit sig an uppgiften. Verksamheten kan fortsätta utan avbrott.

De nya ledarna heter **Christer Wiberg, Michael Lassenius, Daniel Wilson och Johan Engdal**. Gemensamt för de fyra unga herrarna är förutom intresset för idrott att de alla har barn som deltar i friidrottsträningen. Endast Daniel är bosatt på orten, det vill säga Rosala, de övriga tre är fritidsboende och bosatta i Stockholmstrakten. Traditionen har förts vidare från stockholmarna Kerstin och Hasse. De idrottsliga influenserna kommer från vår gamla huvudstad. Sverige har gjort sig känt som en framgångsrik idrottsnation och manne inte en och annan stänk av det har fastnat på de unga männen.

Jag träffar Christer och Michael då träningen i friidrott avslutas. Christer berättar att han fungerar som ledare för fotbolls juniorer i Huddinge IF och Michael har spelat fotboll i Skiljebo SK, som ligger i Västerås. Bollsport är en kollektiv form av idrott, friidrott är en individuell form. Element av båda behövs, oberoende av vad man väljer för idrottsgren i vuxen ålder. Både den kollektiva

gemenskapen och den individuella färdigheten fyller en funktion hos deltagarna i Hitis friidrottsträning.

Många namn att minnas

– Ingen skillnad mellan flickor och pojkar här, berättar Christer och Michael även om flickorna är väldigt duktiga att hoppa höjd. Könsfördelningen är jämn, vi har 48 anmälda men det svårt att komma ihåg alla namn och smeknamn.

En nyhet är löpbanan som slingrar sig runt "stadion" med repmarkeringar. Kulringen är speciell för den är inte gjuten i betong utan naturgräset är omringat av en stenkrans. En planka är ställd på tvären för att markera var stöten ska ske.

Det nya funktionärsgränset har samlats hemma hos Hasse i Stockholm för att gå igenom arrangemanget.

– Jag överlät stafettpippen till yngre krafter efter att ha haft ansvaret i tjugo år. I sju år deltog våra egna barn men jag fortsatte tretton år efter att de överskridit åldersstreck. Kerstin hjälpte alltid till under de senaste tio åren. **Lea och Cajus Österberg** var med från början. **Sonja Lumme** hade hand om den yngsta gruppen i några år, även "Ölle" **Juanita Ölander** hade hand om de yngsta. Nej, jag känner inget vemod, säger Hasse, jag hinner med så mycket annat, säger han, men kan inte hålla sig borta

Kaisu Paulsson sköter om markservicen

från idrottsplanen.

För att arrangera den avslutande tävlingen efter alla övningar behövs en stor mängd funktionärer. Framst är det föräldrar som ställer upp vid löpbanan, kulringen, höjdhoppställningen och längdhoppssavplatsen.

Bredvid idrottsplatsen sitter **Kaisu Paulsson** bakom ett bord och säljer kaffe, saft, läsk och munkar. Kaisu har varit med nästan från början.

– Dessvärre hinner jag inte se så mycket av idrottsövningarna. De flesta vill ha läsk och kaffe. Jag är fastighetsskötare på ungdomsföreningens lokal Furutorp och av bara farten klipper jag gräset här på idrottsplanen. Daniel Wilson skaffade sågspånen till hopplatsen.

Kaisu bor ett stenkast från idrottsplatsen och håller ett vakande öga över planen. Skottkärran kommer väl till pass för den fungerar som transportfordon för alla termoskannor och annan rekvisita.

Unga lovande idrottare

Bland vimlet av unga idrottare hittar jag **Peppi Wilson** från Rosala som gärna ställer upp med en kort intervju mellan tävlingsmomenten.

– Bäst gillar jag höjdhopp. Jag är medlem i Skärgårdens judoklubb och vi tränar en gång i veckan. För två år sedan fick jag det gula bältet och målet är inställt på det orangea bältet. I skolan har jag 9 (tiogradig skala) i gymna. När jag var tillräckligt gammal var jag genast med här på idrottsplanen. I början var jag väl mest intresserad av blåbären i skogen bredvid men när de första medaljerna kom, ökade intresset.

Peppi gillar judo

Simons sista stöt

En annan skärgårdsbo som troget deltagit i friidrottssträningarna är **Simon Eriksson** från Moan. Han hör till de äldre idrottarna men hänger fortfarande med och drar en hel del publik när han tar sats över ribban som lyfts till hisnande höjder.

– Höjdhopp är skojigast, tycker jag, vi hoppar sällan höjd i skolan. I gymna har jag högsta skolbetyg. Jag spelar innebandy i föreningen Stickline i Dalsbruk. Oftast spelar jag med de äldre och målskytte brukar vara min grej. När vi tävlar eller tränar måste jag övernatta i Dalsbruk där familjen har en lägenhet. Dessutom tävlar jag friidrott i Dragsfjärds IK. För det mesta tävlar jag på sprintsträckan 100 meter och i kula. Vi tävlar ungefär en gång i månaden. Nu redan har jag en hel del medaljer och pokaler som pryder hyllan där hemma. För min del är åldern uppnådd för Hitis friidrottsträning och det är väl sista gången jag är med. Jag började redan som knatte.

Javisst är det många idrottare som fått sitt idrottsintresse väckt i Hitis. Hasse och hans efterföljare axlar ett viktigt ansvar. Det bästa är ändå att deltagarna får god handledning och har kul tillsammans. Tävlingsmomenten är en viktig drivkraft och de som klarar sig sämre blir inte bortglömda. För eller senare kommer de igen.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Information

Allmänt alarmnummer 112
Ambulans, Medi-Heli, Sjöbevakning, Polis

Läkarmottagning i Dalsbruk
Dalsbruk, tel. 42 60 500 mån till to, samt fredagar, jämna veckor kl. 8-16
Fredagsjour varannan vecka i Dalsbruk och i Kimito 11.7-14.8 är all verksamhet förlagd till Kimito
Tel 42 60 400

Läkardejourering kväll/natt
Salo hälsocentral/sjukhus, tel. 77 23 611
Jour kl. 16-08, samt veckoslut dygnet runt

Hitis rådgivning
Solglimten. Teltid, vardagar kl. 8.00-8.30 och kl. 12.30-13.00 (040-548 73 43)
Högsåra första torsdagen i månaden kl. 9.30-10.30 i Högsåra pensionat
Arbetstid vanligen kl. 8-16.

Dalsbruk tandläkarmottagning
Telefon 42 60 526 / 42 60 527,
Måndag - torsdag 8-15.30, fredag 8-14
Lördagar och helger är dejouren på tandklinik vid Åbo universitetssjukhus kl. 9-10.30. Tel 313 15 64
Vecka 26-27 är all verksamhet förlagd till Kimito.
Tel 42 60 436 / 42 60 435

Hitis sjöbevakning
Tel. 020 410 71 10, reservnummer 23 33 777

Polis Kimito
Tel. 071-874 67 48

Brandkår
Alarm alltid via 112
Rosala FBK
Brandchef: Pontus Johansson,
tel. 0400 745 148
Vice brandchef: Paul Wilson,
tel. 050 528 74 10

Hitis FBK
Brandchef: Tor-Björn Holmström
tel. 040 827 3352
Dalsbruk brandstation, tel. 5211 230/
466 2005

Sotare i Dragsfjärd
Harri Kemilä
Tel. 040-55 89 361

Giftinformationscentralen
Tel. 09 471 977 el. 09 4711

Veterinär Minna Hakala
Telefontid kl. 8-9
Tel. 421048 / 0500 110 660 akuta fall
Mottagning vid Brusåby smådjursklinik fyra eftermiddagar i veckan. Tel 02 9001 7915

Förbindelsebåtar
M/s Aura, tel. 0400 320 092
Rosala II, tel. 0400 720 608
Högsåra färja, tel. 040 706 62 91

Kommunala Ämbetshuset i Dalsbruk
Malmvägen 2
Tel. 42 600
Öppet: måndag-onsdag 8-16, torsdagar 8-17, fredagar 9-15
Ämbetshuset är stängt v.27-v.30.
För mera information se www.kimitoon.fi

Sophantering Rouskis
Genböle, tel. 72 76 800
Genböles sorteringsstation öppet:
torsdagar 12-19 samt varannan lördag under jämna veckor mellan kl. 9-11
Insamling av farligt avfall, el- och elektronikskrot och metall 15-16.7
15.7 Tunnsåra 18-18.30
16.7 Vänöxa, Släten 9-9.30
16.7 Stora Ängesön 10.30-11
16.7 Rosala 12.30-13.30
16.7 Vänö 15-15.30

Hitis Bibliotek
Tel. 0440-664 718
Måndagar: 15-18
Torsdagar: 16-19

Post
Rosala Post, Båtviksvägen 15.
Kerstin Sundqvist, tel. 020 452 18 58
Måndag-fredag kl. 12-13, tisdag även 17-18
Sommartid 4.7-29.7 må-fre kl. 12.30-13.30, tisdag även 17-18
Hitis ombudspost, Hitisvägen 28.
Martin Holmström, tel. 020 452 18 56
Måndag-fredag 11.30-13
Kvällar måndag och torsdag kl. 17-18

Pastorskansli
Antti Kuokkanen, tel. 42 59 24

www.friskbris.fi

Stigs Kontor & Foto

Printa själv semesterbilderna hos oss!
Tulosta lomakuviasi meillä!

HiTi P510K
Garanterar kvaliteten
Takaan laadun

Kolabacksvägen 4,
25900 Dalsbruk
☎ 02-4661 848
☎ 02-4661 090
☎ 0400-839 861
✉ stig.osterberg@hotmail.com

*Allt möjligt och omöjligt!
Tvåka inte. FRÅGA!
Kaikkia mahdollista ja mahdollista!
Älä epäile, vaan KYSY!*

TRÅKIGT I HÄNGMATTAN?
Kom till oss, vi har ett stort urval svenska

POCKET-BÖCKER

KUNGSBOKHANDELN
Kungen i Ekenäs. Tel. 019-246 1028. Vard. 9-18, lö 9-14

Segla med Eugenia

4-5h
40/20 €

Tisdag 5.7
Tisdag 19.7
Tisdag 26.7

Läs mer på www.eugenia.fi om seglatserna
Även flexibla charterlösningar

LUCKAN

För mera information se: www.luckan.fi

Luckornas öppethållningstider:

Åbo: Mån & Tis 11 - 17
Ons 11-19
Tor & Fre 11 - 17

Kimito turistinformation:
Mån - Fre 10 - 17

Händelsekalender

- 22.6 Rosala, Midsommarstången majas kl. 18 vid branddepån, arr. SVRB
- 23.6 Högsåra, Midsommarstången majas kl. 18 i Kejsarhamnen, arr. DUV
- 24.6 Hitis, Midsommarstången reses kl. 14, lotteri, kaffe & musik, arr. HVH
- 24.6 Rosala, Midsommarstången reses kl. 15 med sång och dans runt stången, arr. SVRB
- 24.6 Högsåra, Midsommarstången reses kl. 15 i Kejsarhamnen, arr. DUV
- 24, 25.6 Kasnäs, Midsommarstången
- 25.6 Vänö, KaraÅke & Co, kl. 19.30 i Kulturhuset, arr. Vänö Vänner
- 28.6 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byråd
- 1.7 Rosala, Ungdomsdans på Vikingaborg, kl. 20, arr. SVRB
- 2.7 Rosala, Rosala Sommarblot - "En lekfull sommar dag", kl. 10, arr. SVRB
- 2.7 Rosala, Verissage i Strandboden, konst av Riitta Uusitalo, arr. Skärgårdens kultursällskap
- 2.7 Vänö, Vänödagen, arr. Vänö Vänner
- 2.7 Hitis, Brandkärsfest på Furutorp kl. 18, arr. Hitis FBK
- 3.7 Högsåra, Sång med Calle Pettersson och Benny Törnroos, kl. 19, Farmors Café
- 4.7 Högsåra, Skärgårdsteatern förevisar "Alice i underlandet" på Sunnanland kl. 19
- 5.7 Hitis, Konsert i Hitis kyrka med finska dirigenter, kl. 19, arr. Skärgårdens kultursällskap
- 5.7 Vänö, Berättarkväll på Kulturhuset, kl. 19, arr. Vänö Vänner
- 5.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byråd
- 6.7 Hitis, Kapellturné i skärgården, Jukka Perko, arr. Skärgårdens kultursällskap
- 9.7 Hitis, Allsång på Furutorp, kl. 18, arr. HVH
- 9.7 Vänö, Linedancedagen, arr. Vänö Vänner
- 9-10.7 Rosala, Vikingadagar med marknad, arr. Vikingacentret Rodeborg
- 11.7 Biskopsö, Biskopsömarknad kl. 13, arr. Biskopsö Byalag
- 12.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byråd
- 13.7 Högsåra, Högsåradagen med marknad, försäljning mm. vid Farmors Café kl. 13 arr. Föreningarna i Högsåra
- 15.7 Rosala, Dansafton i Rosala gästhamn kl. 20, arr. TB-Marin

- 16.7 Vänö, Träbåtsdagen, Visans Vänner på Kulturhuset på kvällen, arr. Vänö Vänner
- 19.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byråd
- 22.7 Hitis Minimaraton. Anm. på vid Backom Café fr.o.m. 16, arr. Hitis FBK
- 22.7 Rosala, Skärgårdsteatern förevisar "Alice i underlandet" på Vikingaborg kl. 19
- 22.7 Högsåra, Visans Vänner på Farmors Café kl. 18, arr. Farmors Café
- 23.7 Rosala, Byamarknad vid Rosala Handelsbod, kl. 10, arr. Rosala Byråd/Rosala Handelsbod
- 23.7 Kasnäs, Kasnäsdagen
- 23.7 Hitis, Trivselkväll med mat, lotteri och dans på Furutorp kl. 19, arr. HVH
- 26.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byråd
- 30.7 Hitis, Kimitoöns Havs dagar, Hitisrodå med start kl. 11, arr. Hitis Rodå och Kanotklubb
- 6.8 Vänö, Vänörock, kl. 20, arr. Vänö Vänner
- 6.8 Kasnäs, Valsens dag
- 6.8 Rosala, Ungdomsdans på Vikingaborg, kl. 20, arr. SVRB
- 26.8 Högsåra, Alvi's Dixie Stompers på Farmors Café
- 27.8 Rosala, Forneldarnas natt, brasa i byviken kl. 21.30, arr. Rosala FBK
- 27.8 Vänö, Forneldarnas natt, Filmkväll kl. 19, arr. Vänö Vänner
- 27.8 Högsåra, Forneldarnas natt på Sunnanland. Brasan tänds kl. 21.30
- 27.8 Kasnäs, Forneldarnas natt

NÄRMARE INFORMATION OM EVENEMANG, KLOCKSLAG OCH ARRANGÖRER
STÅR ATT FINNA PÅ BYARNAS ANSLAGSTAVLOR!

Händelsekalendern sammanställd av Tina Örså

Simskola i Högsåra
4-15.7 vid Ömells strand
Barbro Segersven 040 588 93 99

Simskola i Rosala
18-29.7 i Klobbviken
Tina Örså 040 573 88 54

Lek och plask i Kasnäs
4-15.7 i Garpholmsviken
Tanja Granlund 040 535 21 05

Simlärare:
Fanny Örså 040 846 41 36
Karolina Harjula 040 731 93 13

Simskola i Hitis
18-27.7 vid Folkhälsans simbrygga
Monika Blomqvist 040 830 34 34

nya dagar

i fönstret en strimma sol

sken, sjöbodar, ett hav
skötar, nät, ett spö
sjömärken
vid horisonten liv
skvalpande i ljus mot ljus förbi ljus

ilandflutna flaskor
ursköljda hemligheter

solen värmer ryggen
genom fönstret

senare
barfota i natten
tvätten somnar på strecket
eller torkar sakta tyst

gamla kläder
för nya
dagar

Heidi von Wright

